

उपहार

स्वर्ण-जयन्ती विशेषाङ्क

१९

२०७७

राष्ट्रपतिको कार्यालय

राष्ट्रपति भवन, शीतसतिवास
काठमाडौं, नेपाल।

पत्र संख्या :-
चलाती सं :-

शुभकामना सन्देश

सम्माननीय राष्ट्रपति डा. राम वरण यादवले नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा स्थापित राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेडले आफ्नो स्थापनाको पचासौ वर्षमा प्रवेश गरेको सुखद उपलक्ष्यमा उपहार-स्वर्ण जयन्ती विशेषाङ्क नामक स्मारिका प्रकाशन गर्न लागेकोमा खुशी व्यक्त गर्नुभएको छ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिले विगत पाँच दशकदेखि बैंकिङ क्षेत्रमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सफल यस बैंकको ५० वर्षको इतिहास भल्कने गरी प्रकाशन हुन लागेको स्मारिकाका सामग्रीहरु शोयरधनी महानुभाव, बैंकका सेवाग्राही, कर्मचारी, व्यवस्थापक एवं सम्पूर्ण जिज्ञासु पाठकहरुका लागि जानकारीमूलक, प्रेरक एवं उपयोगी हुनेछ भन्ने विश्वास लिनुभएको छ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिले हाल १५७ शाखा मार्फत् देशको सुगम तथा दुर्गम स्थानहरूमा सर्वसाधारणलाई बैंकिङ सेवा पुऱ्याई रहेको यस बैंकको कारोबारबाट आगामी दिनहरूमा अझ बढी सेवाग्राहीहरूले सेवा प्राप्त गर्ने तथा यस बैंकको क्रियाकलाप निजी क्षेत्रका बैंकहरूको लागि समेत अनुकरणीय हुने अपेक्षा राख्नु हुदै यस बैंकको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्नुभएको छ।

आज्ञाले,

(लोकप्रसाद आचार्य)

सहसचिव

मिति २०७९ साल पौष २४ गते बिहीबार।

प्रधानमन्त्री

काठमाडौं, नेपाल

शुभकामना

राष्ट्रिय बाणिज्य बैड लिमिटेडले आफ्नो स्थापनाको ४९ औ वर्ष पूरा गरी ५० वर्ष प्रवेश गरेको अवसरमा "उपहार-स्वर्ण जयन्ती विशेषाङ्क" प्रकाशन गर्न लागेको जानकारी पाउँदा मलाई अत्यन्त खुसी लागेको छ ।

पूर्ण सरकारी स्वामित्वमा रहेको यस बैकले मुलुकको आर्थिक र सामाजिक विकासमा महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउदै आएको छ । देशभर छारिएर रहेका आफ्ना शास्त्राहरुबाट सबै बगांका सेवायाहीहरुलाई सेवा पुऱ्याइरहेको छ । सरकारले तोकेका प्राचीमिकता प्राप्त क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह गरी सरकारको नीतिलाई सफल बनाउन मद्दत गरिरहेको छ । पाँच दशकको सेवा अवधिमा यस बैकले आफ्नो कार्य क्षेत्र विस्तार गर्दै मुलुकका ६६ जिल्लामा फैलिएका १३४ ४७ शाखा, २८ बटा ब्राञ्चलेस बैकिङ, ८० बटा एटीएम काउण्टरका माध्यमबाट सेवा दिइरहेको छ । मुलुकका सभाव्य क्षेत्रहरुमा बैकिङ सेवा विस्तार गरी आम नागरिकको आर्थिक उन्नतिमा यसले सघाएको छ ।

मुलुकले अंगीकार गरेको स्वतन्त्र प्रतिस्पर्धात्मक उदारवादी आर्थिक नीतिलाई आत्मसात गरी यस बैडले पनि आफूलाई सोही अनुकूल प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने सक्षम बनाउन जरुरी छ । ५० वर्ष प्रवेशको अवसरमा यसले आफ्नो विगतलाई पनि समीक्षा गर्नुपर्दछ । कुशल व्यवस्थापनको अभावमा वित्तीय स्वास्थ्य विशेषी व्यवस्थापनलाई जिम्मा लगाइ पूर्वावस्थामा न्याएको घटनाबाट यसका समस्त कर्मचारीहरुले पाठ सिक्नु पर्दछ । यसलाई मुलुकका निजी क्षेत्रका बैकहरूमन्दा बढी सक्षम, प्रभावकारी, चुस्तादुरुस्त, छिटो छारितो, सुशासनयुक्त, अत्याधुनिक प्रविधियुक्त, फल्कट मुक्त र सेवायाहीमुखी बैकका रूपमा विकसित गर्नु पर्दछ ।

नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा रहेकोले आम जनतामा यस बैडप्रति रहेको विश्वासलाई पनि यसले संस्थाको सम्पत्तिको रूपमा उपयोग गर्न सक्नु पर्दछ । सर्वसाधरण र नीजिक्षेत्रको समेत सहभागिता गराउने उद्देश्यले ३० प्रतिशत शेयर सार्वजनिक रूपमा जारी गर्न वर्तमान व्यवस्थापनले लिएको नीतिले यसलाई अझ प्रतिस्पर्धी बनाउने मैले विश्वास लिएको छु । बलियो पूऱ्यीगत आधार रहेको र नाफा पनि मनमो गर्दै आएको यस बैकले उच्चमर्शीलतालाई प्रेरित गर्ने अनुसन्धान, सही बैकिङ सेवाहरुको उत्पादन, सही परियोजनाहरुको चयन, उचित लगानी र व्याज सहित सांबाको सामयिक असुलीलाई ध्यान दिन जरुरी छ ।

अन्तमा, यस बैकले स्थापनाको स्वर्ण जयन्ती वर्ष प्रवेशको अवसरमा प्रकाशन गर्ने "उपहार-स्वर्ण जयन्ती विशेषाङ्क"मा नेपालका बाणिज्य बैडहरुको इतिहास, कार्यशैली, कमजोरी, सबल पक्ष, विश्वमा बैकिङ क्षेत्रमा आएका नयाँ सेवाहरु, नया प्रविधि, ग्राहकको सन्तुष्टि, लगानीका मन्त्र, असुलीका सूत्र सहित स्वानीय, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय विषयहरुमा संबंधित क्षेत्रका विज्ञ, विशेषज्ञहरुका गहन र अनुसन्धानमूलक लेख-रचनाहरु समाविष्ट हुने मेरो विश्वास छ । यस विशेषाङ्कले यस बैकको विगत, र वर्तमानलाई मात्र प्रतिविवरण गर्ने छैन, यसले बैकको भविष्यको मार्गदर्शन पनि गर्नेछ । यो विशेषाङ्क नेपालको बैकिङ र बाणिज्य बैकको बारेमा जानकारी लिन चाहनेहरुका लागि उपयोगी, पठनीय र संग्रहणीय सामग्री बन्न सकोस । स्वर्ण जयन्ति वर्षको उपलक्षमा यस बैकका सञ्चालक, व्यवस्थापन र समस्त सेवायाहीहरुमा मेरो हार्दिक शुभकामना ।

जय नेपाल !

२८ पौष २०७१ ।

(सुशील कोइराला)

नेपाल सरकार

अर्थ मन्त्रालय

डा. राम शरण महत

अर्थ मन्त्री

शुभकामना

सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा सञ्चालित राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक यही माघ १० गतबाट स्थापनाको ५० औं वर्ष प्रवेश गरेको सुखद उपलक्ष्यमा बैंक सञ्चालक समिति, व्यवस्थापन लगायत सम्पूर्ण कमंचारी बरांलाई बधाई तथा शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्दू।

विस २०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि अबलम्बन गरिएको खुला तथा उदार वित्तीय नीतिको परिणामस्वरूप नेपालको बैंकिङ क्षेत्रले ठूलो फड्को मारेको छ। सरकारको स्वामित्वमा रहेका ओलामा गन्त सकिने केही वित्तीय संस्थाहरु मात्र रहेकोमा २२२३ वर्षको यस अवधिमा वाणिज्य बैंकहरुको संख्या २९ रहेको छ भने कुल वित्तीय संस्थाहरुको संख्या २०० नाथेको छ। वित्तीय संस्थाहरुको संख्या बढ़िसरी शाखा संख्यामा समेत ठूलो बढीतरी आएको छ। ग्राहकहरु बैंक तथा वित्तीय संस्थाको होका ढक्ढक्या उनुपर्ने वाध्यात्मक स्थितिमा ठूलो बदलाव आएको छ र आज उच्च प्रतिस्पधांका कारण वित्तीय संस्थाहरुले ग्राहकको होकामा सेवाका प्याकेज लिएर पुग्नुपर्ने स्थिति बनेको छ। यसले ग्राहकहरुलाई ठूलो फाइदा पुरोको छ। प्रतिस्पधांको यो गौरवमय परिवर्तन भएपनि अझै जनसंख्याको ठूलो हिस्सा वित्तीय सेवाको पहुँचबाहिर रहेको अवस्था छ। ठूलो संख्यामा रहेका ग्रामीण क्षेत्रका जनतालाई वित्तीय सेवाको आवश्यकता रहेको छ। यसमा बैंकहरुले विशेष ध्यान दिनुपर्ने खाँचो महसूस गरिएको छ। त्यसैरारी अहिले बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमां ठूलो मात्रामा तरलता थपिएर निश्चियरूपमा वर्सिरहेको छ। यसलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगाउनका लागि एउटै क्षेत्रमा थेरै बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुको लगानी केन्द्रित गर्नुभन्दा सिजंशील भै नया नया क्षेत्रहरुमा लगानीको समावना पर्हिचान गर्नुपर्ने जहरन छ। ग्रामीण क्षेत्रमा पनि सेवा विस्तार गर्दै लैजानुपर्ने खाँचो छ।

अर्कोकुरा, सूचना प्रविधिको विकाससम्बन्धीय बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले आफूलाई अद्यावधिक गर्दै लैजानुपर्ने अर्को महत्वपूर्ण पाटोको रूपमा रहेको छ भने बासल तेसो संस्करण अन्तर्गत पुजीकोषका मापदण्डहरु पालना गर्नुपर्ने चरणमा हामी प्रवेश गरिसकेका छौं। यी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरुको पालना गरिदा बैंकहरु स्वस्थ र सुदृढ हुने भएकोले सेवाको दिगोपना सुनिश्चित हुनेछ। यस बैंकले केन्द्रीय बैंकको निवेशन बमोजिमको पुजीकोष कायम गर्न सफलता पाएकोमा बधाई दिन चाहन्दू। साथै कडा प्रतिस्पधांका वावजूद बैंकिङ बजारमा आफ्नो प्रभूत्व कायम राखीराख्न सफल राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दछु।

अन्यमा, ५० वर्ष प्रवेशको उपलक्ष्यमा प्रकाशित उपहार-स्वर्ण जयन्ती विशेषांकलाई संग्रहणीय र पठनीय बनाउने काममा संलग्न सबैलाई बधाई दिन चाहन्दू।

जय नेपाल।

डा. रामशरण महत
अर्थमन्त्री

पुस २३, २०७९

गवर्नर
Gouverneur

नेपाल राष्ट्र बैंक NEPAL RASTRA BANK

केन्द्रीय कारबाही
बालुवाटार, काठमाडौं।
Central Office
Baluwatar, Kathmandu

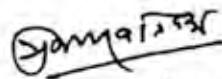
शुभ-कामना

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड आफ्नो स्थापनाको ४९ वर्ष पूरा गरी ५० औं वर्षमा प्रवेश गर्ने लागेको अवसरमा म बैंक परिवारप्रति हार्दिक बधाई ज्ञापन गर्दछु।

नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा स्थापित यस बैंकले स्थापना कालदेखि नै सहरी, ग्रामीण तथा दुर्गम स्थानहरूमा समेत आफ्ना शाखाहरू विस्तार गर्दै आधारभूत बैंकिङ सेवा पुन्याउदै आएको कुरा म यस अवसरमा स्मरण गर्ने चाहन्छु। ठूलो निक्षेप सङ्केतन, फराकिलो शाखा सञ्जाल र गहिरो ग्रामीण बैंकिङ अनुभव भएको यस बैंकले सर्वसाधारणमा वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्दै कृषि, पूर्वाधार तथा साना-मझौला व्यवसायको प्रवर्द्धनमा अभ्यन्तरीय भूमिका निवांह गर्दै जानेछ, भन्ने कुरामा म विश्वस्त छु।

परिवर्तित वित्तीय प्रणालीको सन्दर्भमा आधुनिक वित्तीय उपकरणहरूको उपयोग, सूचना प्रविधिको महत्तम उपयोग एवम् संस्थागत कार्यदक्षतामा समयनुकूल सुधार गर्दै वित्तीय सेवालाई अभ्यन्तरीय प्रतिस्पर्धात्मक एवम् उत्तरदायित्वपूर्ण बनाउने कार्यमा यस बैंकले थप सफलता प्राप्त गर्नुका साथै सरल र सहज बैंकिङ सेवा प्रवाहमा अग्रणी भूमिका निवांह गर्ने छ भन्ने मैले आशा राखेको छु।

अन्त्यमा, बैंकले स्वर्ण वार्षिकोत्सवको विशेष अवसरमा समसामयिक आर्थिक तथा व्यवस्थापकीय लेखहरू समेटेर प्रकाशित गर्ने लागेको उपहार-स्वर्ण जयन्ती विशेषाङ्क सरोकारवाला सबैका लागि सार्थक र उपयोगी हुने विश्वासका साथ प्रकाशनको पूर्ण सफलताको कामना गर्दछु।

(डा. युवराज खतिवडा)

विषयसूची

यो बैंकलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बैंकिङ सेवा दिन सक्षम बनाउँछौं ■ डा. रेवत बहादुर कार्की	७
पूर्वाधारमा लगानी : आशावादी प्रयास र सम्भावना ■ राधेश पन्त	१२
राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको ५० वर्ष यात्रा वृतान्त ■ कृष्णप्रसाद शर्मा	१५
बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी कानून : यस्ता छन् समस्या ■ भरतराज उप्रेती	२१
बैंकहरूको विजनेश मोडेल : परिमार्जन आवश्यक ■ नरबहादुर थापा	२५
सस्तो कृषि कर्जा : कृषकलाई मृगतृष्णा ■ दीपेन्द्र बहादुर क्षेत्री	२९
लगानीको अवसरै अवसर : बाधक सोच मात्र ■ कुशकुमार जोशी	३३
ग्राहकको तर्फबाट बैंकलाई ७५ अंक ■ हरिभक्त शर्मा	३७
अबको समय आर्थिक सदृढीकरणको हो ■ डा. तिलक रावल	४१
नेपालमा आधुनिक बैंकिङ : दिशा, गति र लक्ष्य ■ अच्युत वागले	४५
सरकारी स्वामित्वका बैंक : नियुक्तिमा स्पष्ट मापदण्ड चाहिन्छ ■ केशव आचार्य	५०
Risks in Banking Sector: Where do we need to focus? ■ Parshuram Kunwar Chhetri	५३
SMEs Financing Problems and Prospects ■ Anal Raj Bhattacharai	५७
पुँजी बजारको उपयोग र सुशासन : अर्थतन्त्रको ऐना बन्न नसकेको नेप्से ■ मुराहरि पराजुली	६१
वित्तीय क्षेत्र : गुणस्तरीय छ त जनशक्ति ? ■ सञ्जिब सुब्बा	६५
यो बैंकले दियो ग्राहकलाई छनौटको अधिकार ■ दामोदर प्रसाद गौतम	६९
निजीकरण सबै समस्याको समाधान ■ डा. भोलानाथ चालिसे	७०
यही बैंकले सर्वाधिक नाफा कमाउनु पर्छ ■ कृष्णहरि बास्कोटा	७१
वित्तीय क्षेत्र स्थायित्व : आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली बलियो बनाउँ ■ नीलम तिम्सिना	७४
वित्तीय साक्षरता आन्दोलनमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ■ मुकुन्द अर्याल	७८
केही ऐतिहासिक तरिख र तथ्यांकहरू	८१-८७

सम्पादकीय

हाम्रो मूल लक्ष गुणस्तरीय सेवा

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड स्थापनाको ५०औं वर्षमा प्रवेश गरेको छ । मुलुकको अर्थतन्त्र निकै सानो र मौद्रिक कारोबार सीमित भएको बेला स्थापना भएको यो बैंकलाई सरकारले विकासको साफेदार मानेको थियो । स्थापनाको ५० वर्षमा बैंकले विकासमा साफेदारी त पक्कै गन्यो आम नेपालीलाई बैंकिङ चेतना जगाउन पनि उल्लेख्य भूमिका निर्वाह गरेको छ । गाउँ गाउँमा शाखा खोलेर बैंक गाउँ र सहर जहाँ पनि आवश्यक भन्ने स्पष्ट धारणा त्यहीबेलै राखेको थियो ।

स्वर्णउत्सव मनाइरहँदा हामीले विगतमा के गर्न सक्यो र कहाँ चुक्यौ भन्ने मुल्यांकन पनि गर्नुपर्छ । विकासको साफेदार भएर सरकारका लक्ष पुरा गर्न बैंकले योगदान मात्रै दिएन, उद्योग धन्दा स्थापना, अन्य बैंक तथा वित्तीय स्रथा र बीमा कम्पनीको विकासमा पनि उल्लेख्य भूमिका यो बैंकले खेल्यो । कर्जा लगानी र असुलीमा केही समस्या भए । प्राविधिकरूपमा बैंक टाट पल्टियो भन्ने अवस्थासम्म पुग्यो तर अहिले बैंक सुदृढ अवस्थामा छ । बैंक वित्तीय रूपमा अब सबल भयो । यो बैंकको व्यवस्थापन र आमर्कम्चारी कमजोर स्रथाका होइनन्, अब अबल बैंकका हुन् ।

चुनौति फेरिएका छन् । विगतमा बैंक नै थिएनन्, मानिस बैंकमा जाँदैनथे, बैंक धनीका लागि भन्ने थियो । अब बैंक सबैका लागि हुन् भन्ने धारणा आममानिसमा विकास हुदै गएको छ, त्यही अनुपातमा बजारमा प्रतिस्पर्धा पनि बढेको छ । गाउँ र सहरको सीमा विरतारै मेटिए छ । एकलौटी बजार अब कुनै स्रथाको पनि छैन ।

लगानीमा प्रतिस्पर्धा छ, निक्षेप संकलनमा प्रतिस्पर्धा छ र गुणस्तरीय सेवामा प्रतिस्पर्धा बढ्दै गएको छ । अझै प्रविधिको प्रयोगबाट छिटो र अन्तर्राष्ट्रियस्तरको सेवा दिने प्रतिस्पर्धा छ । विगत जतिसुकै सुनौलो र खराब किन नहोस, आगामी दिन त्यो भन्दा धैरे चुनौतिपूर्ण छन्—गुणस्तरीय सेवाको प्रतिस्पर्धामा ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकसँग प्रतिस्पर्धामा खरो उत्रिन दक्ष जनशक्ति छ । अब हामी गर्वका साथ भन्न सक्छौ बजारको उत्कृष्ट जनशक्ति यो बैंकसँग छ । अहिलेका लागि पूँजी पर्याप्त छ, लगानीका लागि स्रोत पनि छ । यो भन्दा पनि महत्वपूर्ण आम नेपालीको विश्वास यो बैंक प्रति छ । यो विश्वास हाम्रालागि सबैभन्दा ठूलो पूँजी हो । आम ग्राहकको यो विश्वास अझ बलियो बनाउने अभियानमा बैंक सञ्चालक समिति, व्यवस्थापन र सबै कर्मचारी दीलोज्यानले लागि परेका छौ ।

गुणस्तरीय सेवा हाम्रो मूल ध्येय हो । सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोगबाट आम सेवाग्राहीलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको सेवा दिने उद्देश्य बैंकको हो । अब हाम्रा लागि मात्रै संरक्षित बजार छैन, प्रतिस्पर्धाबाट बजार हिस्सा बढाउनु र नाफा आर्जन गर्नु न्युनतम सर्त हुन् भन्ने तथ्य वाणिज्य बैंक परिवारले बुझेको छ । त्यसैले हाम्रो ध्येय अब सेवाग्राहीका लागि गुणस्तरीय सेवा दिएर प्रतिस्पर्धामा खरो उत्रने हो । हामी प्रति सेवाग्राहीको विश्वास अटल रहने अपेक्षाका साथ स्वर्ण उत्सवका अवसरमा हामी सेवाग्राहीलाई थप गुणस्तरीय सेवा दिने प्रण गर्छौ ।

‘यो बैंकलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बैंकिङ सेवा दिन सक्षम बनाउँछौं’

अर्थशास्त्रमा विद्यावारिधि गर्नुभएका डा. रेवत बहादुर कार्की अर्थ, बैंकिङ र पूँजी बजारका ज्ञाता मानिनु हुन्छ । नेपाल राष्ट्रबैंकमा २७ वर्ष सेवा गरी प्रथम श्रेणीबाट अवकाश लिनुभएका कार्कीले अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषमा आर्थिक सल्लाहकारको रूपमा ३ वर्ष जिम्मेवारी निर्वाह गर्नुभयो । कार्की हाल राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक संचालक समितिको अध्यक्ष हुनुहुन्छ । उहाँसंग उपहार विशेषाङ्कका लागि लिइएको अन्तर्वार्ता:

डा. रेवत बहादुर कार्की

७५ जिल्लामा बैंक, प्रति ३० हजार नेपालीलाई बैंकको एक शाखा जस्ता उद्देश्य पुर्तिका लागि यो बैंक स्थापना भएको हो । त्यसैले यो बैंकले पुन्याएको बैंकिङ सेवा नै सबैभन्दा ठूलो योगदान हो । अर्को कुरा केन्द्रीय बैंक नभएको अधिकांश ठाउँमा यस बैंकले सरकारको वैकको रूपमा काम गरेको छ साथै राज्यको लागत विना पनि कतिपय क्षेत्रमा यो बैंकले सेवा दिएको छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक स्वर्ण महोत्सव मनाउँदै छ । ५० वर्षको इतिहासमा यो बैंकको योगदानलाई कसरी मूल्याङ्कन गर्नुहुन्छ ?

यो बैंकले पुन्याएको योगदानलाई विभिन्न कोणबाट हेर्नुपर्छ । पहिलो पक्ष बैंकिङ सेवा नै हो । जुन समयमा यो बैंक स्थापना भयो, त्यसबेला नेपाल बैंकले मात्रै सेवा दिइरहेको थियो । नेपाल बैंकको सेवाले मात्रै पुर्वैन भनेर यो बैंक स्थापना गरिएको हो । ७५ जिल्लामा बैंक, प्रति ३० हजार नेपालीलाई बैंकको एक शाखा जस्ता उद्देश्य पुर्तिका लागि यो बैंक स्थापना भएको हो । त्यसैले यो बैंकले पुन्याएको बैंकिङ सेवा नै सबैभन्दा ठूलो योगदान हो । अर्को कुरा केन्द्रीय बैंक नभएको

अधिकांश ठाउँमा यस बैंकले सरकारको बैंकको रूपमा काम गरेको छ साथै राज्यको लागत विना पनि कतिपय क्षेत्रमा सेवा पनि यो बैंकले दिएको छ ।

तेश्रो महत्वपूर्ण पक्ष भनेको निक्षेप परिचालन र कर्जा प्रवाहमार्फत परोक्षरूपमा देशको आर्थिक विकासमा खेलेको भूमिका नै हो । ग्रामीणको साथै शहरी क्षेत्रको निक्षेप परिचालन एकातर्फ गरेको छ भने अर्कोतर्फ उक्त निक्षेप परिचालनाले कजाप्रवाहमार्फत आर्थिक विकास/बृद्धिमा सघाएको छ । बैंकले कर्जाप्रवाहमार्फत राष्ट्रिय आय र रोजगारी वृद्धिमा ठूलो योगदान गरेको छ । । यसै सिलसिलामा प्राथमिकता क्षेत्र, उत्पादनशिल क्षेत्र तथा

विपन्न वर्गमा निर्देशित कर्जा कार्यक्रमले निकै भूमिका खेलेका छन्। अहिलेको अवस्थामा आई आधुनिक बैंकिङ सेवा प्रदान गदासम्म आइपुग्दा यो बैंकले आम नेपालीको विश्वास जितेको छ। त्यस्तै वित्तीय क्षेत्र पूर्वाधार तथा औद्योगिक क्षेत्रको विकासका लागि यो बैंकको विशेष भूमिका रहेको छ। त्यस्तै केही सस्थाहरू स्थापना गर्न पूँजी नै हाल्यो। वित्तीय पूर्वाधार विकासको लागि कर्जा सुरक्षण निगम, कृषि अनुसन्धान सम्बन्धी सरथा एप्रोक्स, इन्स्योरेन्स कम्पनी, वाणिज्य बैंक र अन्य केही संस्थाहरू स्थापनामा पनि यसको योगदान रहेको छ साथै उद्योगहरू स्थापना भएपछि यो बैंकले चालु पूँजी समेत उपलब्ध गराएर सञ्चालनको वातावरण बनाइ दियो। यसरी बैंकले वैकिंग विकासको साथै अन्य विभिन्न क्षेत्रहरूमा सेवा पुँ-याएर नेपालको आर्थिक विकासमा योगदान गरेको छ।

स्थापना भएको ५० वर्षको अवधिमा यो बैंकले गरेको कामको मुल्यांकन गर्दा क्षमता अनुसार ठीकै काम गन्यो अथवा यो भन्दा धेरै गर्न सकिन्थ्यो, धेरै गन्यो ?

यो पूर्णसरकारी स्वामित्वको बैंक भएकोले यहाँ सरकार र केन्द्रिय बैंकका पनि केही चाहना हुन्छन्, सरकारले आफ्नो नीति/कार्यक्रम यो बैंकमार्फत लागु गर्न खोज्छ। जनताको अपेक्षा पनि यो बैंकप्रति हुन्छ। त्यसको वावजुद पनि यो बैंकले वित्तीय क्षेत्रमा ठूलो योगदान दिएको छ।

वित्तीय सुधार कार्यक्रम लागु हुनु अघि यो बैंकको ३० प्रतिसत नेगेटिभ नेटवर्थ, खराव कर्जाको मात्रा ६० प्रतिसतभन्दावढी पुगेको थियो। प्रावधिक रूपमा त बैंक टाट पल्टिएको थियो। यस्तै हुँदा पनि बैंकले निक्षेप परिचालन र कर्जा प्रवाहमार्फत आर्थिक विकासमा त योगदान दिइरहेकै थियो। वास्तवमा भन्नुपर्दा वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले यो बैंकलाई आर्यघाटबाट फिर्ता ल्याएर प्राण दिएजस्तै भएको छ, जसले गर्दा यो बैंक आज आधुनिक बैंककोरूपमा सेवा प्रदान गरिहेको छ।

२०४२ सालदेखि बैंकिङ क्षेत्रमा विदेशी प्रविधि र पूँजी भित्रायार आंशिक उदारीकण सुरु गरियो। त्यसबेला सरकारी स्वामित्वका यी बैंकहरू टिक्न नसकी खतम हुन्छन् भन्ने मानसिकता थियो। तर, वाह्य साफेदारीमा खुलका ती बैंकहरूले पूँजी र प्रविधिको उपयोग सिकाए। यसको योगदानको साथै माथि उल्लेख गरिए भैं वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले गर्दा बैंक आजको राम्रो स्थितिमा पुगेको छ। फलस्वरूप बैंक निक्षेप

वित्तीय सुधार कार्यक्रम लागु हुनु अघि यो बैंकको ३० प्रतिसत नेगेटिभ नेटवर्थ, खराव कर्जाको मात्रा ६० प्रतिसतभन्दावढी पुगेको थियो। प्रावधिक रूपमा त बैंक टाट पल्टिएको थियो। यस्तै हुँदा पनि बैंकले निक्षेप परिचालन र कर्जा प्रवाहमार्फत आर्थिक विकासमा त योगदान दिइरहेकै थियो। वास्तवमा भन्नुपर्दा वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले यो बैंकलाई आर्यघाटबाट फिर्ता ल्याएर प्राण दिएजस्तै भएको छ, जसले गर्दा यो बैंक आज आधुनिक बैंककोरूपमा सेवा प्रदान गरिहेको छ।

परिचालनमा देशकै पहिलो स्थानमा छ, कर्जा प्रवाह पनि उच्च छ साथै १५८ वटा शाखामार्फत आधुनिक बैंकिङ सेवा प्रदान गर्न सक्षम भएको छ। उदाहरणको लागि बैंकले अन्य कुराको अतिरिक्त एविविएस, मोवाइल बैंकिङ, एटिएम जस्ता इ वैकिंग सुविधा दिइरहेको छ र यस्तो सुविधा बढाउँदै पनि गएको छ। स्ट्याण्डर्ड चार्टर्ड बैंक जस्तै संयुक्त लगानीमा खुलेका बैंकको स्तरमा यो बैंक पुगेको छैन होला तर अन्य नेपाली बैंकको प्रतिस्पर्धामा यो बैंक अब्ल छ। अबको चुनौति भनेको स्ट्याण्डर्ड चार्टर्ड जस्तै पहिलो स्तरको बैंक बन्ने हो, प्रविधि र सेवा प्रवाहमा। बैंकको जनशक्तिमा पुरानो र नयावीच केही समन्वय गनुपर्ने रिस्ति रहेतापनि अब यसमा खासै समस्या छैन। नयाँ जनशक्ति निकै सबल छ, चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट, कानुन अधिकृत आइटि, एमविएसहितको अन्य दक्ष जनशक्ति बैंकमा भित्रिइसकेको छ। त्यसैले बैंकले गरेको काम राम्रो छ, बैंकिङ क्षेत्रमा पुँ-याएको योगदानलाई कम भन्न मिल्दैन। आगामी दिनमा अझ स्तरीय र चुस्त सेवा प्रदान गर्दै जानमा बैंकको ध्यान केन्द्रीत हुनेछ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र नेपाल बैंकमा करिब एक दसक लामो वित्तीय सुधार कार्यक्रम लागुभयो। अहिले यी दुबै बैंक वित्तीय रूपमा निकै बलिया देखिएका छन्। राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको वित्तीय पक्ष राम्रो देखिएपनि नीतिगत पक्षमा सुधार बाँकी छन् ?

यो सरकारी स्वामित्वमा रहको बैंक हो। विगतमा परम्परागत रूपमा बैंक सञ्चालन भयो। त्यसैले यसलाई परम्परागत रूपमा चल्ने बैंक भन्ने सोच अझै केही मानिसमा छ। जस्तो, जपिङ्गस लागेको आँखाले हेर्दा सबै पहँलो देखिन्छ भनिन्छ नि। विगतमा यस्तो थियो भनेर हालसम्म पनि त्यस्तै धारणा बनाइराख्नेहरू पनि होलान। यो सरकारी बैंक हो, ढीला सुस्ती छ, कर्मचारी ग्राहकमैत्री छैनन भन्ने लाञ्छना लाग्छ। यसमा सत्यता छैन। विगतमा त्यस्तो भयो होला। तर, अहिलेको अवस्था निकै फरक छ। उक्त वित्तीय तथा संस्थागत दुवै हिसावले बैंक सक्षम भैसकेको छ।

बैंकिङ सेवा भनेको समयानुकूल हुनुपर्छ। विगतमा आपुर्ति पक्ष अथवा बैंकिङ पक्षबाट मात्रै हेरिन्थ्यो भने अब माग पक्ष अथवा ग्राहकको पक्षबाट हेर्न थालिएको छ। वाणिज्य बैंकले पनि ग्राहकको पक्षबाट हेरेर सेवा लागु गरिएको छ। ग्राहकको संरक्षण नीति (क्लाइन्ट प्रोटेक्सन प्रिन्सिपल) हाम्रो प्राथमिकतामा छन्। ग्राहकको आवश्यकता अनुसारका प्रोडक्ट

**स्पष्ट लक्ष्य के हो भने हामी
अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बैंकिङ सेवा दिने
जनशक्ति हामी भित्रैबाट तयार गर्छौ ।**

**बैंकले सुधारका योजना घोषणा
गरिसकेको छ । व्यवस्थापनले यसमा
काययोजना बनाई अघि बढेको छ ।
यस्ता नीतिगत सुधारका कामपश्चात्
राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक विश्वस्तरीय सेवा
दिन सक्षम हुन्छ । हामीले यस बैंकलाई
संसारको कम्तिमा पनि पहिलो पाँच
सय बैंक भित्र पर्ने बनाउँछौ ।**

तयार गर्ने, पारदर्शितामा बढी ध्यान दिने, व्याजदरमा उपयुक्त बनाउने, ग्राहकको गुनासा सुन्ने, उनीहरूको गोपनीयता सुरक्षित गर्ने जस्ता पक्षमा समेत हामीले विशेष ध्यान दिन आवश्यक छ । यसको अर्थ के हो भने ग्राहकको पक्षबाट बैंकिङ सेवालाई हेर्ने हो । यो सरकारी बैंक हो, हामी बैंकका मालिक हो भन्ने मानसिकता विगतमा थियो, तर हामीले त सेवा दिने हो । बैंकका कर्मचारी मालिक होइनन, सेवा बेच्ने व्यक्ति हुन् । त्यसैले अब हाम्रो सुधार भनेको सेवामै हो । बैंकको जनशक्ति पनि यही दृष्टिकोणमा अघि बढेको छ । पहिलेको कर्पोरेट सोसियल रेस्पान्सिविलिटीवाट माथि उठेर सामाजिक प्रभावकारिता व्यवस्थापन (Social Performance management) मा पनि ध्यान जानु आवश्यक छ ।

यसलाई 'फष्ट क्लास' बैंक बनाउने सन्दर्भमा केही संरचनात्मक सुधार पनि आवश्यक छ । जस्तो वाफिया वमोजिम बैंकको ३० प्रतिसत सेयरमा निजीक्षेत्रको सहभागिता आवश्यक छ । यसले 'चेक एण्ड व्यालेन्स' गर्छ । बैंकिङ सेवालाई यो भन्दा पनि अभ्य स्तरीय र चुस्त बनाउनु पर्नुहन्छ । बैंकिङ सेवालाई प्रविधिमा आधारित बनाउँदै लैजानु पर्छ । पुरानो कर्जा असुलीलाई अझै प्राथमिकता दिनुपर्छ । असुली भयो भने बैंकको अवस्था अझै बलियो हुन्छ । त्यस्तै ग्राहकलाई कति दिन भित्र सेवा दिने ? दुई लाखसम्म कर्जा माग्नेलाई पाँच कार्यदिनमा निर्णय दिइसक्ने, त्यसभन्दा माथि पनि कार्यदिन तोक्ने जस्ता ग्राहकमुखी योजना लागु गरिरहेका छौ ।

सुधारको प्रमुख पक्ष कर्मचारीको दक्षतामा भर पर्छ । कर्मचारीलाई कुवाको भ्यागुता बनाउनु हुँदैन । उनीहरूले विश्वको आधुनिक बैंकिङ सेवा कसरी अघि बढेको छ भनेर हेर्ने र बुझ्ने अवसर पाउनु पर्छ । कर्मचारीलाई स्वदेशको साथै विदेशीतालिम तथा अवलोकन भ्रमण गराएर कार्यकुशलता वढाउने नीति लिएका छौ । यो कर्मचारी माथिको लगानी हो । यसले बैंकलाई राम्रो

पतिफल दिन्छ । कर्मचारीको समयबद्ध बृति विकास र स्पष्ट सरल्या नीतिमा परिमार्जनगरी लागू गरिने छ । अन्त्यमा म के भन्न चाहन्छु भने नीतिगत हिसावले मेरो ध्यान

यस बैंकमा पारदर्शी प्रणाली विकास (Transparent System Development) गर्नमा जानेछ ।

तपाईंहरूले कल्पना गरेजस्तो बैंक बनाउन जनशक्तिको विकास कसरी गर्नुहुन्छ ?

स्पष्ट लक्ष्य के हो भने हामी अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बैंकिङ सेवा दिने जनशक्ति हामी भित्रैबाट तयार गर्छौ । बैंकले सुधारका योजना घोषणा गरिसकेको छ । व्यवस्थापनले यसमा काययोजना बनाई अघि बढेको छ । यस्ता नीतिगत सुधारका कामपश्चात् राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक विश्वस्तरीय सेवा दिन सक्षम हुन्छ । हामीले यस बैंकलाई संसारको कम्तिमा पनि पहिलो पाँच सय बैंक भित्र पर्ने बनाउँछौ । गुणस्तरीय सेवा दिन विभिन्न किसिमको जनशक्ति तयार गरी यसलाई प्रतिस्पर्धात्मक पनि वनाउदै लग्नेछौ किनकि जनशक्तिले नै बैंकलाई जीवन्तता प्रदान गर्दछ । जनशक्ति विकासको पाँच वर्षे रणनीतिक योजना समेत पारित गरिसकेको छ ।

सरकारको स्वामित्वमा भएका बैंकलाई दोहोरो दवाव देखिन्छ, एउटा सरकारका नीति नियम लागु गर्ने माध्यम बन्नु पर्ने र अर्को बैंक आफैले नाफा कमाएर बाँच्नुपर्ने । यो एक आपसमा अलि नमिल्ने कुरा हुन् । यस्तै कारणले सरकारी स्वामित्वका बैंकहरू समस्यामा पर्ने गरेका हुन् ?

यो पक्का हो । नियन्त्रित अर्थव्यवस्था रहेदासम्म सरकारका सबै कार्यक्रम यी बैंकले लागु गर्नुपर्छ तर त्यसका लागि मुल्य तिर्नु पर्दैन भन्ने मान्यता नै थियो । यसको असर बैंकहरूमा पन्यो । त्यसबेला विकासका लागि बैंक भिन्नस्थो, एउटा पुर्वाधारका रूपमा लिइन्थ्यो बैंकलाई । उदारीकरण लागु

भएपछि विकासलाई सहज गर्न बैंक आवश्यक भन्ने नीति लिइयो । । निश्चित आधारशीला भएपछि विकासलाई गति दिन बैंक चाहिँच भन्ने अवधारणा लिइएको छ ।

सरकारले यी बैंकहरूमा केही लगानी गरेको पनि छ । यो त राज्यको दायित्व हो । सरकारले केही लगानी गरेको छ भन्दैमा एउटा बैंक सरकारकै पूर्ण स्वामित्वमा राख्नु पर्छ भन्ने होइन । यो सोच नै राख्नु हुँदैन । केहीले एउटा बैंक सरकारको स्वामित्वमै राख्नु पर्छ भनेको पनि सुनिन्छ । तर, यो सोच गलत हो । बैंक तथा वित्तीय सरथा सम्बन्धी ऐन(बाफिया)ले पनि पूर्ण सरकारी बैंकको परिकल्पना गरेको छैन । त्यही ऐनले ३० प्रतिसत सेयर अनिवार्य रूपमा सर्वसाधारणमा जानै पर्छ भन्ने व्यवस्था गरेको हो । ऐनको यो अनिवार्य प्रावधानलाई कुल्यन मिल्दैन् ।

नियन्त्रणमुखी अर्थव्यवस्थामै नेपाल रहेको भए दुई वटाको ठाउँमा तीन वा चार वटा वाणिज्य बैंक हुन्थे होलान । वित्तीय सुधार/उदारीकरण लागूभएपश्यात नेपालको वैकिंग विकासले दक्षिण एसियाका धेरै देशहरूलाई पछाडि पारेको छ । परिमाणत्मक मात्रै होइन, गुणात्मक अर्थात वित्तीय प्रगाढताको हिसावले पनि । हामी कतिपय पक्षमा भारतभन्दा माथि छौं । दक्षिण एशियामा श्रीलंका पठिको स्थान हाम्रो हो । अहिले सात हजार जनसंख्या बराबर बैंक तथा वित्तीय सरथाको एउटा शाखा भइसक्यो । बैंक वित्तीय सरथाको संख्या मात्रै बढेको होइन, वित्तीय क्षेत्रको संरचनामा पनि फरक छ, कर्जा, निक्षेप, बैंकिङ सम्पत्ति सबै बढेको छ । वैकिंग/वित्तीय क्षेत्रको कुल सम्पत्तिको जिडिपीसंगको अनुपात २०४० साल दशकको करीब ४० प्रतिशतवाट हाल १४० प्रतिशत नाधिसकेको छ । जिडिपीको वृद्धिभन्दा पनि बैंकको कर्जा र निक्षेपको वृद्धि वढी बढेको छ ।

अहिले पनि सजिलोका लागि एउटा बैंक सरकारी स्वामित्वमै चाहिँच भन्नौ भने विगतकै जस्तो दुर्घटना हुँदैन भनेर कसरी विश्वस्त हुने ? सरकारले अहिले नौ अर्ब रूपैयाँ यी बैंकमा हालिसकेको छ । फेरि नौ अर्ब हालेर सुधार गर्नु पर्दैन भन्ने के ग्यारेन्टी ? एउटा कुरा के सत्य हो भने सरकारसंग त बैंक चलाउने व्यवसायिक सीप हुँदैन । एउटा उदाहरण हेरौ, करिब तीन चार वर्ष अघि सरकारले आफ्नो स्वामित्वका बैंकले गरेको ३० हजार रुपैयाँसम्मको ऋण र व्याज बैंकले नै व्यहोनु पर्ने गरी मिनाहा गरिदिए, जसले गर्दा सरकारका यस्तै यस्तै कार्यक्रमले एकातर्फ बैंक धरासयी हुने र अर्कोतर्फ वित्तीय स्थायित्व खलवल हुने स्थिति रहन्छ । अहिलेको उदारीकणको

सरकारले केही लगानी गरेको छ भन्दैमा एउटा बैंक सरकारकै पूर्ण स्वामित्वमा राख्नु पर्छ भन्ने होइन । यो सोच नै राख्नु हुँदैन ।

केहीले एउटा बैंक सरकारको स्वामित्वमै राख्नु पर्छ भनेको पनि सुनिन्छ । तर, यो सोच गलत हो । बैंक तथा वित्तीय सरथा सरबन्धी ऐन(बाफिया)ले पनि पूर्ण सरकारी बैंकको परिकल्पना गरेको छैन ।
त्यही ऐनले ३० प्रतिसत सेयर अनिवार्य रूपमा सर्वसाधारणमा जानै पर्छ भन्ने व्यवस्था गरेको हो ।

युगमा यो त खतरनाक कुरा हो । यस्तो काम त सरकारले गर्न हुँदैनथ्यो । अहिले सरकारले कृषिमा व्याज अनुदानको कार्यक्रम त्याएको छ । बैंकहरूले लगानी गर्दैन र त्यसको केही प्रतिसत व्याज सरकारले व्यहोरिदिन्छ । यो प्रावधान ठीक छ । विना मुल्य सरकारी कार्यक्रम लागु गर्दा बैंकहरू बाज सक्दैनन । सरकारी कार्यक्रम लागु गर्दापनि बैंकले मुल्य त पाउनु पन्यो । एकातिर प्रतिस्पर्धामा जानुपर्छ, अर्कोतिर सरकारी कार्यक्रम लागु गर्दा मुल्य पनि पाइदैन भने त समस्यामा पर्नु रस्माविक हो । निशुल्क सरकारी कार्यक्रम लागु गर्दा बैंक प्रतिस्पर्धी हुनसक्दैन । बैंक पूर्णप्रतिस्पर्धामा चल्नु पर्छ, सरकारी कार्यक्रम पनि लागु गर्नुपर्छ तर त्यसका लागि सरकारले मुल्य तिर्नुपर्छ । यस्ता कार्यक्रमले बैंकको वित्तीय स्वारथ्यमा असर गर्नु हुँदैन ।

सरकारी स्वामित्वको बैंक भएको लाभ पनि त राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक होला ?

हो, यसका केही लाभ (Strength) छ । सरकारी बैंक हो पैसा डुब्बैन भनेर निक्षेप जम्मा गर्नेहरू प्रसस्तै छन् । आफ्नो निक्षेप सुरक्षित हुन्छ भनेर व्याजको प्रतिसत वास्ता नगरि पैसा जम्मा गर्नेहरू धेरै छन् । यसमा बदमासी हुँदैन भन्ने छ । यो सकारात्मक पक्ष हो । नकारात्मक धारणा बनाउने पनि छन् । सरकारी बैंकमा ढीला सुर्ती हुन्छ भनेहरू पनि छन् । बैंकको सेवा कस्तो छ, कति छिटो छरितो काम भएको छ भनेर नहेरि पहिले नै धारणा बनाएर जणिडिस आखाले हेर्ने पनि छन् ।

तपाईं बैंक सञ्चालक समितिको अध्यक्ष हुनुहुन्छ, यति तूलो बैंकको अध्यक्ष भएको हैसियतले बैंकको आगामी दिन कस्तो हुनसक्छ भन्ने अनुमान गर्नुभएको छ ? लगानी विस्तार कुन क्षेत्रमा होला, बैंकले कति तूला आयोजनासम्ममा लगानी गर्न सक्ला ?

यसमा मेरो स्पष्ट धारणा छ । यो वाणिज्य बैंक हो । यसले छोटो समयको स्रोत परिचालन गर्ने हो । छोटो समयका लागि निक्षेप लिनेले तूलो मात्रामा दीर्घकालिन आयोजनामा लगानी गर्नुहुँदैन । पोर्टफोलियो मिलाउन केही दीर्घकालिन लगानी गर्नुपर्ले तर वाणिज्य बैंक भएकोले आफ्नो स्रोतमा पनि विचार गर्नुपर्छ । तूला आयोजना भन्दा पनि मुख्य कार्यक्षेत्र भन्दा बाहिर लाग्नु हुँदैन । जलविद्युत, कृषिजस्ता क्षेत्रमा सावधानीपूर्वक लगानी गर्नुपर्छ । हामी यो पक्षमा सचेत छौं । तूला आयोजनामा लगानी गर्न हाम्रो मात्रै पूँजीले संभव पनि छैन । नेपाललाई विकासशील मुलकमा स्तरोन्नती गर्न खर्बी रुपैयाँ लगानी आवश्यक छ । तर, वाणिज्य बैंकहरूलाई दीर्घकालिन

आयोजनामा लगानी गर्न लगाउँदा सन् १९९७को एशियाली संकट जस्तै हुने संभावना रहन्छ । यसका लागि पूर्वाधार विकास बैंक स्थापना गर्नुपर्छ । सरकारी स्तरबाटै यस्तो बैंक स्थापना गरेपनि हुन्छ । नेपाल भित्र पनि यसका लागि केही प्रयास भएको छ । हालै चीनमा एशियाली पूर्वाधार विकास बैंक स्थापना गर्न तयारी अघि बढेको छ । वाणिज्य बैंकले नै विकासका सबै काम गर्नुपर्छ भनेर लाग्यौ भने बैंकलाई न्यायपूर्ण व्यवहार हुँदैन । लगानीलाई पनि कृषि, जलश्रोत जस्ता अव्यसायिक क्षेत्रमा अनिवार्य गर्नु हुँदैन, प्रोत्साहनमुलक हुनुपर्छ । यो क्षेत्रमा लगानी गर्दा मौद्रिक नीतिले यो र वित्तीय नीतिले यो छुट दिने भन्नु पर्छ । वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम लागु हुनु अघि केही क्षेत्रमा अनिवार्य लगानी गर्नुपर्ने प्रावधान थिए । सुधार कार्यक्रम लागु भएपछि विपन्न क्षेत्र कर्जा बाहेक अरु हटाइयो । व्याजको स्प्रेड पनि

हटाइको हो, प्राथमिकता क्षेत्र पनि हटाइएको हो । व्यवसायिक रूपमा बैंक चल्नु पर्छ पनि भन्ने अनि सर्त माथि सर्त राख्ने र पहिले हटाइएका स्प्रेड दर तोक्ने जस्ता प्रावधान फेरि लागु गर्दा आफूले ब्रेक लगाएर गाडी कुदाउ भनेको जस्तै हुन्छ । यी क्षेत्रमा लगानी गर्न तथा स्प्रेड दर कायम गर्न सम्बन्धमा प्रोत्साहन र सचेतातामार्फत गराउनु पर्दछ नकि अनिवार्य । वास्तवमा सुपरीवेक्षण क्षमता कमजोर भएर यी सबै विकृति देखिएको विषयलाई राम्रमरी मनन गर्नु आवश्यक छ । डि रेगुलेट गरेको क्षेत्र रिगुलेट गर्ने प्रयास गर्नु ठीक होइन । यसले बैंकिङ क्षेत्रमा नीतिगत अस्थिरता निम्त्याउछ ।

वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम लागु गर्दा सरकारले राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र नेपाल बैंक निजीकरण गर्ने प्रतिवद्धता जनाएको थियो । बैंक सुधारको प्रक्रिया पुरा भएको छ । तपाईंले अघि पनि भन्नुभयो कि पूर्णसरकारी स्वामित्वको बैंकको परिकल्पना नै गरिएको छैन । अब बैंकको सेयर सर्वधारणमा जारी गर्न वातावरण तयार भएको हो ? यी दुबै बैंक पूर्ण निजीक्षेत्रमा लैजाने वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमको पूर्वसर्त थियो । त्यसका लागि पहिले बैंकलाई सुधार गर्ने, त्यसपछि सरकारले राष्ट्रियकरण गरी निजीकरण गर्ने भन्ने थियो । तर सन् २००८ को विश्व वित्तीय संकट र त्यसको छिटपुट असर नेपाललाई पनि पन्यो साथै नेपालमा राजनीतिक स्थिरता पनि भएन । यही कारणले अब यो बैंकलाई पनि पूर्ण निजीकरणभन्दा कानूनी प्रावधान अनुसारको ३० प्रतिशतमा सर्वसाधारणमा जानु पर्दछ भन्ने हिसावले

यी दुबै बैंक पूर्ण निजीक्षेत्रमा लैजाने वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमको पूर्वसर्त थियो । त्यसका लागि पहिले बैंकलाई सुधार गर्ने, त्यसपछि सरकारले राष्ट्रियकरण गर्ने भन्ने असर नेपाललाई पनि पन्यो साथै नेपालमा राजनीतिक स्थिरता पनि भएन । यही कारणले अब यो बैंकलाई पूर्ण निजीकरणभन्दा कानूनी प्रावधान अनुसारको ३० प्रतिशतमा सर्वसाधारणमा जानु पर्दछ भन्ने हिसावले अगाडि वढाइएको छ । नेपाल बैंकको सन्दर्भमा त निजीक्षेत्रको लगानी छैदै । क्युन जस्तो देश समेत वित्तीय क्षेत्रमा आर्थिक/वित्तीय उदारीकरणमा लान थालेको छ, चीन त वित्तीय क्षेत्रमा पुरै उदार 'भई' विकासमा फटको मारिसक्यो । त्यसैले वाणिज्य बैंकको ३० प्रतिसतत सेयर सर्वसाधारणमा लैजानु उपयुक्त हुन्छ भन्ने मलाई लाग्छ ।

बैंकहरूमा अधिक तरलता छ । हरेक वर्ष निक्षेपको बृद्धिकर निकै उच्च भएको छ । तर औद्योगिक क्षेत्रमा जाने कर्जाको मात्रा भने घट्दै गएको छ । अब औद्योगिक क्षेत्रमा जाने कर्जा बढाउन नसक्ने अवस्थामा पुगिएको हो ? बैंकिङ क्षेत्रलाई एकछिन छाडेर औद्योगिक क्षेत्रलाई मात्र हेरौ । करिव एक दसक अघि कुल गार्हस्थ उत्पादनमा औद्योगिक क्षेत्रको योगदान करिब १२ प्रतिसत पुगेको थियो, अहिले पाँच प्रतिसतमा भर्न लागि सक्यो । यसको कारण के हो भने राजनीतिक अस्थिरता र श्रम विवादले लगानीको वातावरण भएन । अर्थतन्त्र कुन मोडलमा जाने भन्ने नीतिगत स्पष्टता भएन । द्वन्द्वको समयमा धेरै उद्योगमा क्षति पुन्याइयो । श्रम चाही आवश्यक छ, रोजगारी चाहिन्छ तर उद्योग चाहिदैन, पूँजीपति चाहिदैन भन्ने जस्तो मानसिकता हामी नेपालीले देखायौ । फेरि भारत र चीनसँग हामीले प्रतिस्पर्धा पनि गर्न सक्दैनो । चीनमा ओपन डोर पोलिसी र भारतमा उदारीकरण पछि नेपालको औद्योगिक क्षेत्र संकुचित हुदै गएको तथ्यलाई समेत हामीले विर्सनु हुँदैन स्प्रेड दर ।

श्रम, उर्जा, श्रम जस्ता समस्याका कारण व्यवसायीहरू ट्रेडिङमा आकर्षित भए । उनीहरूले त नाफा खोज्ने हो, जहाँ नाफा देख्छन त्यही जान्छन । त्यसैले औद्योगिक क्षेत्रमा कर्जा घटेको हो । यो अवस्था लामो समय रहनु हुँदैन । अब सेवा उद्योगमा लगानी बढ्न थालेको छ र वढाउनु पर्दछ । पर्यटनमा त नेपाल जस्तो अन्य मुलुक छैन । त्यस्तै उर्जामा पनि केही लगानी वढाउनु पर्दछ । भारतसहित दक्षिण एसियाका देशसंग उर्जा व्यापार संभौता भयो । भारतसंग दुई तूला जलविद्युत आयोजनाको प्रवर्द्धकसँग आयोजना विकास संभौता भयो । यसले मुलकुभित्र औद्योगिक वातावरण बनेको संकेत गर्छ । त्यसैले औद्योगिक क्षेत्रको अवस्थामा पनि सुधार हुनसक्छ । औद्योगिक वातावरण बनेपछि त यो क्षेत्रमा जाने कर्जा पनि स्वतः बढ्छ । ■

पूर्वाधारमा लगानी आशावादी प्रयास र सम्भावना

■ रामेश पन्त

उर्जा संकट, नीतिगत अस्पष्टता एवं नीतिगत अस्थिरता, कर्मचारीतन्त्रमा नयाँ सोच र निजी क्षेत्रप्रति सहयोगी भावनाको अभाव, केही कानूनी जटिलता, राजनीतिक अस्थिरतालगायतको कारण नेपालमा अझै पनि विदेशी लगानीकर्ताहरू पर्ख र हेरको अवस्थामा छन्।

गत वर्ष सम्पन्न संविधानसभाको चुनावको बेला विभिन्न राजनीतिकदलहरूले जारी गरेका घोषणापत्र केलाउने हो भने उनीहरूले सबै भन्दा बढी प्राथमिकता आर्थिक विकासलाई दिएको पाइन्छ। ती घोषणापत्रमा पूर्वाधारक्षेत्रलाई विकासको मुल आधार मान्दै त्यसको विकासको अपरिहार्यता महसुस गरी आफ्ना योजना तथा लक्ष्यहरू दलहरूले घोषणा गरेका थिए। देशमा भएका राजनीतिक परिवर्तनसँगै विगतमा राजनीतिक दलहरूको प्राथमिकता सामाजिक र राजनीतिक मुद्दाहरूमा बढी केन्द्रित हुने गरे पनि पछिल्ला दिनहरूमा आर्थिक विषय वस्तुले प्राथमिकता पाउनु सकारात्मक हो। भलै उनीहरू आफूले गरेका आर्थिक प्रतिवद्धतामा कति कार्यान्वयन गर्न गम्भीर छन् त्यो अलग विषय हो।

नेपालमा राजनीतिक परिवर्तनको चरण सकिएको छ अब आर्थिक रूपान्तरणको समय आएको छ। हुन त अहिले विश्वभर नै आर्थिक विकासको मुद्दा सबै भन्दा बढी प्राथमिकतामा परेका छन्। त्यसबाट नेपाल अछुतो रहन सक्ने भएन। विश्वका उदयमान अर्थतन्त्र जस्तै चीन, भारत, मलेशीया, ईन्डोनेशीया, दक्षिण कोरिया, कम्बोडिया, भियतनाम, ब्राजिल लगायतका देशले आफ्ना योजनालाई आर्थिक विकासमा केन्द्रित गर्दै अगाडि बढेका छन्। विशेषगरि पूर्वाधारको विकासमा उनीहरूले स्वदेशी तथा विदेशी लगानीलाई व्यापक रूपमा प्रोत्साहन गर्दै आएका छन्।

भण्डै १ सय ५० वर्षसम्म विश्वको ठूलो अर्थतन्त्र बन्दै आएको अमेरिकालाई चीनले पर्चेजिड पावर प्यारिटी (पीपीपी) का आधारमा यस वर्ष भण्डै १७,६०० अर्ब डलर बराबरको कुल ग्राहक्ष्य उत्पादन पुऱ्याएर उठिनेको छ। विश्व पूर्वाधारमा कुल खर्च भएको मध्ये चीनले मात्र सन् २०१२ मा भण्डै २२ प्रतिशत खर्च गरेको थियो भने त्यो हिस्सा सन् २०२५ सम्म ३७ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ।

भारतले पनि पूर्वाधारको विकासको लागि स्वेदेशी तथा विदेशी लगानी दुवैलाई प्रवर्द्धन गर्दै आएको छ। अन्य उदयमान अर्थतन्त्रको द्वात आर्थिक विकासको प्रमुख कारण पूर्वाधार क्षेत्रमा ठूलो हिस्सा लगानी भएकोले हो। लामो समयको

राजनीतिक उतारचढाव र आन्तरीक द्वन्द्वले थलिएको नेपालमा भने विगतमा पूर्वाधारमा विकास प्रायः ठप्प नै भयो। नेपालमा विशेषगरि जलविद्युत, सडक, रेलमार्ग, कृषि, पर्यटनलगायतको क्षेत्रमा पूर्वाधारमा व्यापक लगानी गर्नुपर्न अवस्था छ। कुनैपनि विदेशी लगानीकर्ताले लगानी गर्नु भन्दा अघि त्यस देशको पूर्वाधार, शान्ति सुरक्षा, सरकारको नीति, लगायत उत्पादनको सम्भाव्य वजारलाई प्राथमिकता दिएको हुन्छ। त्यस अनुकूलको वातावरण बनाउनु पर्न जिम्मा लगानी आतिथ्य राष्ट्रको हो। नेपालमा खड्किएको पूर्वाधारको कमी पुरा गर्न बैदेशिक लगानी प्रवर्द्धन प्रमुख सुत्र बन्न सक्छ। नेपाल रणनीतिक हिसाबले समेत विश्वका उदयमान र ठूला अर्थतन्त्र भारत र चीनको बीचमा रहेकोले आर्थिक सम्बद्धिको थप सम्भावना छ।

गत पुस दोस्रो साता भएको नेपाल भ्रमणको बेला चिनिया विदेशमन्त्री वाड यीले चीनलाई दक्षिण एशियासँग जोड्न नेपालले सेतुको भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने बताउनुले पनि नेपालको भौगालिक अवस्थिति आर्थिक विकासको लागि पनि उत्तिकै अनुकूल रहेको स्पष्ट हुन्छ।

नेपालमा पूर्वाधारको अभावलाई कम गर्न केही वर्षसम्म व्यापक लगानी गर्नुपर्न अवस्था छ। हाल नेपालको कुल ग्राहक्ष्य उत्पादनको केवल ५ प्रतिशतको हाराहारीमा मात्र पूर्वाधारमा खर्च भएको पाइन्छ जुन अन्य देशको तुलनामा निकै कम हो। नेपालमा प्रचुर संभावना बोकेको जलविद्युत क्षेत्रमा चून लगानीका कारण हालसम्म नेपालले केवल ७०० मेगावाटको हाराहारीमा मात्र विद्युत उत्पादन गर्दै आएको छ। सडक, सिंचाई, दूरसंचार, पर्यटनलगायतका क्षेत्रमा पनि आवश्यक लगानी आकर्षित हुन सकेको छैन। सन् २०२२ सम्म नेपाललाई अल्पविकसित मुलुकको स्तरबाट विकासशील मुलुकमा स्तरोन्नति गर्न लक्ष्य हासिल गर्न आर्थिक बृद्धि कस्तीमा ८ देखि ९ प्रतिशत हुनुपर्न विभिन्न अन्तराष्ट्रिय संस्थाले आँकलन गरेका छन्। हाल नेपालको आर्थिक बृद्धि विगत एक दशकमा औषतमा ४ प्रतिशत भन्दा बढी नभएको अवस्थामा त्यति ठूलो दरमा आर्थिक बृद्धि हासिल गर्न हामीले पूर्वाधार क्षेत्रमा ठूलो लगानी गर्नुपर्न आवश्यकता छ।

सरकारले नेपाललाई आगामी सन् २०२२ सम्मा अतिकम विकसित देशबाट विकासशील देशको रूपमा स्तरोन्नति गर्ने घोषणा गरेको छ । नेपालले आवश्यक आर्थिक बृद्धि हासिल गर्न सन् २०११ देखि २०२० सम्म १३ अर्ब देखि १८ अर्ब डलर खर्च गर्नुपर्ने विश्व बैंकको तथ्यांक छ । नेपालले विद्युत उत्पादनमा ५.३ अर्ब देखि ७ अर्ब डलर र यातायात क्षेत्रमा मात्र ३.७ अर्ब डलर देखि ५.५ अर्ब डलर खर्च गर्नु पर्नेछ । त्यसबाहेक दुरसंचार, सिंचाई, कृषि, पर्यटन लगायतका क्षेत्रमा पनि व्यापक लगानी बढाउनु पर्ने हुन्छ ।

नेपालको आन्तरिक स्रोतहरू (सरकार र स्थानीय निजी क्षेत्र) बाट जुट्ने रकम पूर्वाधारका लागि आवश्यक रकमको तुलनामा ज्यादै न्यून छ । करिब १९ अर्ब डलर बाराबरको अर्थतन्त्र भएको नेपालले आगामी ८ वर्ष भित्र भण्डे १७ अर्ब डलर बाराबरको लगानी नगर्ने हो भने विकासशील राष्ट्रको सूचीमा पुग्न नसकिने सरकारकै आंकडाले देखाउँछ । देश भित्र पर्याप्त आर्थिक स्रोत, प्रविधि र अनुभव समेत नभएको अवस्थामा हामीले बैदेशिक लगानी मार्फत विदेशी पूँजी र प्रविधि भित्राउनु पर्ने आवश्यकता छ । २०२२ सम्म लगानी गर्नुपर्ने कुल पूँजीमध्ये भण्डे दुई तिहाई हिस्सा निजी क्षेत्रबाट जुटाउनु पर्ने अवस्थामा छ । तर नेपालमा हालसम्म भएका विकास पूर्वाधारमा लगानीको ०.६६ प्रतिशत मात्र निजी क्षेत्रबाट योगदान भएको अवस्था छ । निजीक्षेत्रलाई पूर्वाधार क्षेत्रको विकासमा आकर्षित गर्न सकिने प्रसस्त सम्भावना हामीसँग छन् । पूर्वाधारको कमीको कारण बैदेशिक लागानी विशेषगरी औद्योगिक क्षेत्रमा नभएको अवस्थामा छ । औद्योगिक क्षेत्रबाट कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा करिब एक दशक अघिसम्म भण्डे १५ प्रतिशत योगदान भएको अवस्थामा अहिले केवल ६ प्रतिशतको हाराहारीमा खुम्चिनुले पनि औद्योगिक क्षेत्रको गति सुस्ताएको देखिन्छ जसका कारण नेपालको निर्यात क्षमता पनि कमजोर देखिएको छ । आयातको तुलनामा निर्यात क्षमता ज्यादै न्यून भएको कारण हामीले दैनिक १ अर्ब ७० करोड बाराबरको व्यापार घाटा सहनु परेको छ । संसारकै ठूला बजारमध्येका चीन र भारतसँगको हाम्रो व्यापार घाटा चुलिदै जानु प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ ।

भारत र चीनले अफ्रिका, अमेरिकालगायतका क्षेत्रमा आफै पनि ठूलो मात्रामा लगानी गर्दै आएका छन् भने यी दुई छिमेकी अन्तर्राष्ट्रिय लगानीकर्ताका लागि ठूलो गन्तव्यको रूपमा पनि रहेका छन् । यी देश बैदेशिक लगानी आकर्षित गरी पूर्वाधारमा ठूलो फड्को मारेका छन् भने अत्याधिनिक प्रविधि पनि भित्राउन सफल भएका छन् । हाम्रो नेपालको भौगोलिक निकता र लगानीका प्रसस्त सम्भावना बीच हामीले यी मित्र

राष्ट्रमा भएको पूँजी, बजार र प्रविधिलाई उपयोग गर्न अझै सकेका छैनौ ।

नेपालमा उर्जा संकट, नीतिगत अस्पष्टता एवं नीतिगत अस्थिरता, कर्मचारीतन्त्रमा नयाँ सोच र निजी क्षेत्रप्रति सहयोगी भावनाको अभाव, केही कानुनी जटिलता, राजनीतिक अस्थिरतालगायतको कारण नेपालमा अझै पनि विदेशी लगानीकर्ताहरू पर्ख र हेरेको अवस्थामा छन् ।

नेपाल सरकार र अमेरिकी 'मिलेनियम च्यालेन्ज कर्पोरेशन'ले संयुक्त रूपमा गरेको अध्यायन रिपोर्टले देखाए अनुसार पनि नेपालको आर्थिक बृद्धिमा चारवटा व्यवधानको रूपमा नीति कार्यान्वयनको अनिश्चितता, विद्युतको अपर्याप्त उपलब्धता, यातायातको उच्च लागत तथा चुनौतिपूर्ण औद्योगिक सम्बन्ध र अलियलो श्रम ऐन रहेका छन् ।

गत चार महिनामा मात्र विभिन्न जलविद्युत परियोजना र उद्योगका लागि नेपालमा भण्डे १,२०० अर्ब रूपैयाँको लगानी घोषणा भएको छ जुन नेपालका लागि सकारात्मक सन्देश हो । लगानीबोर्डले केही महिना अघि गरेको माथिल्लो कर्णली (१०० मेगावाट) र अरुण ३ (१०० मेगावाट) को लागि विकासकर्ता कर्मपनीहरूसँग गरेको परियोजना विकास सञ्चालनामा (पीडीए)ले नेपालमा लगानीको वातावरण निर्माण भएको सन्देश अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गएको छ । माथिल्लो कर्णली जलविद्युत आयोजनाका लागि घोषणा भएको ११६ अर्ब रूपैयाँको लगानी मात्रै नेपालमा हालसर्वम प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीको रूपमा भित्रिएको ११९ अर्ब रूपैयाँ कै हाराहारीमा छ ।

यति हुँदाहुँदै पनि नेपालमा लगानीको वातावरण विगतमा भन्दा धेरै नै सुधिएको अवस्था छ । विश्व बैंकको पछिल्लो प्रतिवेदन 'डोइड विजिनेस २०१५' का अनुसार व्यवसायका लागि वातावरणका दृष्टिले नेपालको स्थिति गत वर्षको १०९औं रथानबाट १०८औं स्थानमा उकिलएको देखाएको छ । दक्षिण एसियामा नेपाललाई श्रीलंका पछि दोस्रो उत्कृष्ट गन्तव्यको रूपमा उक्त प्रतिवेदनले राखेको छ ।

नेपालमा अर्थतन्त्रका महत्वपूर्ण क्षेत्रहरू उर्जा, यातायात, दुरसंचार, कृषि, पर्यटन लगायतमा लगानीको खांचो र सम्भावना दुबै रहेको अवस्थामा यो नै लगानीको उपयोग अवसर हो । देशमा सफल रूपमा संविधासभाको निर्वाचन गत वर्ष सफल रूपमा सम्पन्न भए पछि अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा पनि नेपालमा स्थिरता कायम हुने विश्वास बढेको छ । वर्तमान सरकारले निजी क्षेत्रको मैत्री वातावरण निर्माण गर्न चालु आर्थिक वर्षको वजेट मार्फत विभिन्न गठन भएको सरकारले निजी क्षेत्रको लगानी भित्राउन विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमहरू बजेट मार्फत गरेको छ । निजी लगानी प्रोत्साहित गर्न वाधक बनेका केही कानुन संसोधन गर्ने र केही नयाँ कानुन ल्याउने पहल समेत भएका छन् । लगानीमैत्री वातावरण बनाउने पहल रवरूप भएका केही पहलहरूका कारण केही ठूला परियोजनाहरूमा वैदेशिक लगानी सम्भाला भएका छन् भने अन्य परियोजनाका लागि पनि विदेशी लगानीकर्ताहरूले चासो बढाउन थालेको अवस्था छ ।

गत चार महिनामा मात्र विभिन्न जलविद्युत परियोजना र उद्योगका लागि नेपालमा भण्डे १,२०० अर्ब रूपैयाँको लगानी घोषणा भएको छ जुन नेपालका लागि सकारात्मक सन्देश हो ।

लगानीबोर्डले केही महिना अधि गरेको माथिल्लो कर्णाली (१०० मेगावाट) र अरुण ३ (९०० मेगावाट) को लागि विकासकर्ता कम्पनीहरूसँग गरेको परियोजना विकास सम्झौता (पीडीए)ले नेपालमा लगानीको वातावरण निर्माण भएको सन्देश अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गएको छ । माथिल्लो कर्णाली जलविद्युत आयोजनाका लागि घोषणा भएको १९६ अर्ब रुपैयाँको लगानी मात्रै नेपालमा हालसम्म प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीको रूपमा भित्रिएको १९९ अर्ब रुपैयाँ के हाराहारीमा छ । त्यसैगरि नेपाल र भारत बीच भएको उर्जा व्यापार सम्झौता (पीटीए) ले नेपालमा जलविद्युतमा लगानी गर्न चाहने जुनसुकै विदेशी कम्पनीको लागि पनि भारतीय बजारको सुनिश्चितता गरेको छ भने ५,६०० मेगावाटको पञ्चेश्वर बहुउद्देशीय जलविद्युत परियोजनालाई सिंघ अगाडि बढाउन दुई देश सहमत भएका छन् । लगानी बोर्डले तामाकोशी तेस्रो (६५० मेगावाट) र पश्चिम सेती (७५० मेगावाट) परियोजनाको विकासकर्ता कम्पनीहरूसँग छलफल अगाडि बढाइरहेको छ । समग्रमा समीक्षा गर्दा सन् २०१४ नेपालमा वैदेशिक लगानी आकर्षिक गर्ने दृष्टिबाट अत्यन्त महत्वपूर्ण रह्यो ।

जलविद्युत क्षेत्रमा मात्र होइन नेपालमा सिमेन्ट कारखाना खोल्न नाईजेरियाको डंगोटे कम्पनी र भारतको रिलायन्स कम्पनीले प्रक्रिया अगाडि बढाएका छन् भने उपत्यकामा फोहरमैला व्यवस्थापन तथा रासायनिक मल कारखाना स्थापनाको लागि लगानीकर्ताको छनौट प्रक्रिया अगाडि बढेको छ । माथिल्लो कर्णाली जलविद्युत आयोजना प्रवर्द्धक कम्पनी जीएमआर र विश्व बैंकको निजी क्षेत्र हेर्ने अन्तर्राष्ट्रिय वित्त निगम (आईएफसी) बीच उक्त परियोजनामा लगानी गर्न बारे भएको सम्झौताले नेपालमा ऋण लगानी गर्न बहुपक्षीय वित्तीय संस्थाहरू समेतले अनुकूल वातावरण देख्न थालेको स्पष्ट हन्छ ।

पूर्वाधारको विकासमार्फत आर्थिक विकास हासिल गर्ने सकिनेमा विश्वभर नै माहोल सिर्जना भएको छ । हालै सम्पन्न दक्षिण एशियाली क्षेत्रीय सहयोग संगठन (सार्क)को १८ औ समेलनमा सबै सदस्य राष्ट्रहरूले उठाएका प्रमुख मुद्दा नै क्षेत्रीय यातायतात सञ्जाल, उर्जालगायतका पूर्वाधार विकास बनेको थियो । देशको लागि पूर्वाधारको बढदो आवश्यकता र पूर्वाधार मार्फत आर्थिक सम्बद्धि हासिल गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय लहरबाट नेपाल पनि अछुतो रहन सक्दैन ।

नेपालमा स्वदेशी तथा वैदेशिक लगानीका लागि अनुकूल वातावरण बनाउन निजी क्षेत्र र लगानीप्रति सरकारको स्पष्ट नीति हुनुपर्छ भने कानुनलाई व्यवसायमैत्री बनाउदै जानुपर्छ । अरबौं रुपैयाँ लगानी गर्न लगानीकर्ताहरूले उनीहरूको लगानीको सुरक्षा र त्यसबाट उचित प्रतिफल प्राप्त गर्ने सुनिश्चितता खोजेका हुन्छन् । हाम्रो राष्ट्रिय हितलाई सुनिश्चित गर्दै विदेशी लगानीकर्ताहरूलाई आवश्यक सहुलियत प्रदान गरेर सरकारी निजी साफेदारीको अवधारणा अनुसार अगाडि बढ्नु पर्ने अहिलेको आवश्कता हो । परम्परागत सोचलाई त्यागेर कर्मचारीतन्त्रमा पनि नयाँ सोचका साथ निजीक्षेत्र सहयोगी भूमिका आवश्यक छ । देशमा राजनीतिक दलका आ-आफैने सिद्धान्त होलान् तर आर्थिक मुद्दामा उनीहरूको पनि एक मत हुनु जरूरी छ किनकि देशमा नीतिगत स्थिरता विना लगानीकर्ताले दुक्क भएर लगानी गर्ने वातावरण बन्दैन । वैदेशिक लगानीबाट निर्माण हुने कुनैपनि आयोजनामा सबै राजनीतिक दल, कर्मचारीतन्त्र, सरोकारवाला सबैले अपनत्व लिई त्यसलाई सफल कार्यान्वयनमा सहयोग गर्नुपर्छ ।

(पन्त लगानी बोर्डका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत हुनुहुन्छ) ■

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको ५० वर्षे यात्रा वृत्तान्त

■ कृष्णप्रसाद शर्मा

सुलक्षणा अवधिमा बैंकको व्यवसायिकतामा ध्यान दिइएन। यो बैंकलाई विकासको साधनको रूपमा प्रयोग गर्न खोजियो। बैंक आफैले नाफा गर्नुपर्छ भन्ने सोच त्यसबेला राखिएन। छोटै अवधिमा देशका कुनाकाच्चासम्म शाखा खोल्यो। कर्मचारीको दक्षता र शिप वृद्धिजस्ता योजना भएनन र बैंकिंग र लेखा बुझ्ने कर्मचारी भर्ना गर्नुपर्नेमा जुनसुकै विषय पढेका कर्मचारीहरू भित्रयाईदा बैंक एक व्यावसायिक संस्थाभन्दा प्रशासनिक इकाईको रूपमा चल्यो।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक आज ५० वर्ष पुरा गर्दैछ। हामीले स्वर्णउत्सव मनाइरहँदा बैंकको गौरवपूर्ण इतिहास कायम भएको छ। बैंकले नेपालको आर्थिक र सामाजिक विकास पुऱ्याएको योगदान स्वर्णक्षरले लेखिने छ। ठूलो उतार चढाव भोगेको यो बैंकको अनुभव नेपालको समग्र बैंकिङ क्षेत्रका लागि उदाहरण हुनेछन्। कुनै दिन टाट पलिट्टने अवस्थामा पुगको यो बैंक आज सबल र सक्षम अवस्थामा बजारमा प्रतिस्पर्धा गरिरहेको छ। हामी अब आत्मविश्वासका साथ भन्न सक्छौं यो नेपालको पहिलो नम्बरको बैंक हो र हामी बैंकिङ क्षेत्रलाई नेतृत्व गरेर अघि बढ्छौं। वित्तिय श्रोतको उच्चतम परिचालनबाट समग्र देशको आर्थिक तथा वित्तिय क्षेत्रको दरिलो साधन वन्न चाहन्छौं।

बैंक विकास साधन मात्रै थियो

२०२२ सालमा बैंक स्थापना हुँदा यसका फरक उद्देश्य थिए। त्यसबेला नेपालको अर्थतन्त्र निकै कम मात्र मौद्रिकीकरण भएको थियो। आर्थिक गतिविधिलाई मौद्रिकीकरण गर्नु पहिलो काम थियो। त्यस्तै नेपालमा भारतीय मुद्राको प्रयोग लगाई र वाणिज्य क्षेत्रमा लगाई रोजगारी सृजना र आर्थिक विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता थियो। अर्कोतर्फ देशमा बैंकिंग बानी वसेको थिएन। देशको अधिकांश हिस्साको आर्थिक कारोबार साहुमहाजनहरूले संचालन गर्दथे र सर्वसाधारण साहुमहाजनको चर्को शोषणबाट आकान्त थिए। त्यसबेलासम्म वाणिज्य बैंकको रूपमा काम गर्ने नेपाल बैंकमात्रै थियो। त्यो बैंकले मात्र यी काम गर्ने नसक्ने भएपछि विशेषःएनको रूपमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ऐन २०२१ मार्फत यो बैंक स्थापना गरिएको हो।

सुरुको अवधिमा बैंकको व्यवसायिकतामा ध्यान दिइएन। यो बैंकलाई विकासको साधनको रूपमा प्रयोग गर्न खोजियो। बैंक आफैले नाफा गर्नुपर्छ भन्ने सोच त्यसबेला राखिएन। छोटै

अवधिमा देशका कुनाकाच्चासम्म शाखा खोल्यो। कर्मचारीको दक्षता र शिप वृद्धिजस्ता योजना भएनन र बैंकिंग र लेखा बुझ्ने कर्मचारी भर्ना गर्नुपर्नेमा जुनसुकै विषय पढेका कर्मचारीहरू भित्रयाईदा बैंक एक व्यावसायिक संस्थाभन्दा प्रशासनिक इकाईको रूपमा चल्यो। बैंकले आममानिसमा बैंकिङ बानी बसाल्न निकै ठूलो भूमिका निर्वाह गरेको छ। गाउँ गाउँमा मानिसहरूलाई खाता खोल लगाउने, निक्षेप राख्न प्रेरित गर्न काम भयो। लगानीमा त्यसबेला विशेष गरी सुनचाँदी धितोमा कर्जा दिएको देखिन्छ। गोदाम कर्जा र केही निजी उद्योग र सरकारी स्वामित्वका उद्योगहरूमा सरकारको जमानीमा पनि बैंकले कर्जा दिएको थियो। त्यसबेला कर्जा र निक्षेपको व्याजदर, लगानीका क्षेत्रहरू राष्ट्र बैंकवाटै नियन्त्रित थियो। बैंकिङ प्रणली नै नियन्त्रित अवस्थामा थियो। २०३१ सालतिर यो बैंकलाई कृषि र घरेलु उद्योग र सेवा क्षेत्रमा लगानी गर्न निर्देशित गरियो। पहिले यसलाई साना क्षेत्र र पछि २०३८ साल पछि प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र भनियो। त्यसबेला यी क्षेत्र राज्यको प्राथमिकतामा थिए। परियोजनामा लगानी गर्दा अध्ययन र विश्लेषण गर्न त्यही बेला सुरु भएको हो।

त्यसबेलासम्म बैंकका आधारभूत नियमहरू पनि लागू भएका थिएनन्। व्याजदर कसरी लागु गर्ने, व्याजलाई कसरी बैंकको आम्दानीमा गणना गर्ने, जोखिमको आधारमा पुंजी व्यवस्था गर्ने, नाफाको हिसाव कसरी राख्ने भन्ने स्पष्ट थिएन। त्यस्तै कर्जा नोक्सानीको लागि प्रोभिजनिंगको व्यवस्था पनि थिएन। त्यसैले त्यसबेलासम्म बैंकले व्यवसायिक मूल्य मान्यता अपनाएको देखिदैन।

बैंकबाटे अध्ययन र नयाँ व्यवस्था

बैंकको व्यवसायिकतामा सहयोग गर्न एशियाली विकास बैंकले २०४८ सालमा अध्ययन गराए। कमर्सियल बैंकिंगस् प्रोलम एनालाईसिस एण्ड स्ट्राटेजिक स्टडी (सिविपास) आयोजना लागू भयो। त्यसपछि केही नयाँ नियम लागू भए। प्रोभिजनको व्यवस्था लागू भयो, व्याज आम्दानी नगद असुलीका आधारमा गणना गर्ने, कर्जाको वर्गीकरण गर्ने, प्रति ग्राहक सीमा तोक्ने, सरकारी जमानतमा लगानी गर्न नपाइने व्यवस्था, पूँजी बृद्धि

गर्नुपर्ने व्यवस्था लागु भए । कर्जा कारोबारमा केही मापदण्ड लागु भए तर कतिपय ठाउँमा बैंक चुक्यो पनि । उदाहरणका लागि सिविपासले कर्जा लगानी असुली, मानव संशाधन विकास, टेलर सिष्टम लागू गर्न गरिएका सिफारिशहरू कार्यान्वयन भएनन् अर्थात आधुनिक बैंकिङ्गतिर जान खोजिएन ।

२०४८ सालमा जननिर्वाचित सरकार बनेपछि केही परिवर्तनहरू देखिए । देशमा उद्योगधन्दा स्थापना गर्ने र त्यसका लागि बैंकमा भएको पूँजी परिचालन गर्न भन्ने सोच राखियो । त्यस अधिसम्म अनिवार्य नगद मौज्दात र एसएलआर राख्नुपर्ने प्रावधान थियो । स्रोत परिचालनका लागि सिआरआर मात्र राखी एसएलआर राख्नुपर्ने व्यवस्था हटाइयो, यसबाट थप २४ प्रतिसत लगानी योग्य पूँजी उपलब्ध भयो । ठूला परियोजनामा सहवित्तीयकरणमा लगानी सुरू पनि भयो । तर परियोजना विश्लेषण गर्ने दक्ष जनशक्तिको विकास भइसकेको थिएन । उद्यमीहरूले पनि अवसर आयो भनेर आफूहरू तयार नभइकन लगानी गरे । यही कारण तत्कालिन अवस्था गरेका अधिकांस लगानी डुब्यो । यसले बैंकको वित्तीय स्वारस्थ्य कमजोर भयो । फेरि बैंकको केपिएमजी जस्ता सस्थाबाट अध्ययन गराइएयो । यो अध्ययनले बैंक प्राविधिक रूपमा टाट उल्टने अवस्थामा पुगेको रिपोर्ट दियो । त्यसपछि वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम लागु भयो ।

कहाँ चुक्यौ त हामी ?

सरकारले वित्तीय क्षेत्रमा उदार नीति अपनाउँदा हामी सचेत हुनुपर्थ्यो । तत्कालिन नेपाल अरब बैंक खोल्ने अनुमति दिँदा हामीले आधुनिक बैंकिङ्गका पक्षमा रणनीति तय गर्नुपर्थ्यो । कृषि विकास बैंकको अर्के क्षेत्र थियो, नेपाल बैंक र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कार्यक्षेत्र करिब एउटै थियो । निजीक्षेत्रबाट आधुनिक प्रविधिसहितको बैंक आउँदा सरकारी स्वामित्वका

**परियोजना विश्लेषण गर्ने दक्ष
जनशक्तिको विकास भइसकेको
थिएन । उद्यमीहरूले पनि अवसर
आयो भनेर आफूहरू तयार
नभइकन लगानी गरे । यही
कारण तत्कालिन अवस्था गरेका
अधिकांस लगानी डुब्यो । यसले
बैंकको वित्तीय स्वारस्थ्य कमजोर
भयो । फेरि बैंकको केपिएमजी जस्ता
सस्थाबाट अध्ययन गराइएयो ।**

बैंकले आधुनिकीकरणमा पनि ध्यान दिनुपर्थ्यो । त्यसबेला हाम्रो बजार हिस्सा करिब ५० प्रतिसत जति थियो । निजीक्षेत्रबाट आउने बैंक सहर केन्द्रित हुन्छन र सञ्जाल पनि ठूलो हुँदैन भन्ने विश्लेषण हामीले गर्न्छौ । यहाँ हाम्रो कमजोरी भयो । हामीले दिएको कर्जा पनि विग्रदै गयो र वित्तीय स्वारस्थ्य पनि कमजोर हुँदै गयो, उता निजीक्षेत्रबाट बैंक थपिदै गएर प्रतिस्पर्धा भने बढ्दै गयो ।

२०४२ सालतिरबाटै निजीक्षेत्रबाट बैंक आएपछि हुने प्रतिस्पर्धा र हाम्रो क्षमताको सही विश्लेषण गर्नुपर्थ्यो, त्यो हामीले गर्न सकेन्नौ । निजीक्षेत्रले नयाँ नयाँ योजना ल्याए, सेवा सुविधा चुस्त बनाए । हामीचाही समस्यामै रुमलियौ । सरकारले बैंकिंग सेवा विस्तार गर्ने जोड दियो । प्रति ३० हजार जनतामा बैंक विस्तार गर्ने नीति अवलम्बन गरियो । शुरुका ५ वर्षमा हुने घाटाको केही हिस्सा नेपाल राष्ट्र बैंकले बेहोने नीति लिएर प्रोत्थाहन गरियो । कतिपय अवस्थामा राजनैतिक दवावका कारण व्यावसायिक संभावना नभएका ठाउँमा शाखा कार्यालयहरू खोलियो । यसरी खोलिएका शाखाहरूमा मानव संशाधनको आकार निकै ठूलो थियो, कारोबार सानो भएपनि शाखामा २० देखि २२ जना कर्मचारीको जमात रहन्थ्यो, जसले गर्दा बैंकको प्रशासनिक खर्च निकै बढी थियो । यस्ता शाखाको खर्चले सहर बजारतिर रहेका केही व्यावसायिक शाखाको मुनाफालाई समेत प्रभावित पान्यो ।

त्यसबेला हाम्रो अर्को कमजोरी पनि थियो । हामी बैंक चाही थियौ, तर जनशक्ति छौट चाही नेपाल सरकारले जसरी लिन्थ्यो त्यही अनुसार लियौ । जनशक्ति लिँदा एसएलसी पास गरेकालाई खरदार, प्रमाणपत्र तह वा सो सरह पास गरेकालाई सुब्बा जसरी लिइयो । सस्कृत पढेका, नेपाली पढेका, भूगोल पढेका पनि बैंकर बनेर आए । सरकारी बैंक हो भनेर धान चामल कम्पनीमा काम गर्ने कर्मचारी पनि भित्र्याइयो ।

यसले बैंकलाई प्रशासनिक कार्यालय जस्तो बनायो । बैंकिङ व्यवसायमा जनशक्ति कमजोर भयो । मुलतः बैंकमा लेखा, व्यवस्थापन, अर्थशास्त्र पढेका जनशक्ति भित्र्याउनु पर्थ्यो । बैंकको जनशक्ति छनोट प्रकृया उपयुक्त थिएन, करिब ४० प्रतिशत कर्मचारी तोक आदेशबाट सिधै करार, अस्थायी र पारिश्रमिक रूपमा भर्ना भएको पाइन्छ । यस्ता कारणको परिणाम स्वरूप बैंक कमजोर भयो र सुधार कार्यक्रम लागु गर्नुपन्यो ।

यसरी भयो सुधार

सिविपासले नीतिगत सुधार गर्न सुभाव दिएको थियो भने वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले नीतिगत मात्रै होइन व्यवस्थापन नै अन्य पक्षलाई दिएर सुधार गर्नुपर्छ भन्यो । विश्व बैंकको लगानीमा वित्तीय अवस्थादेखि व्यवस्थापनसम्मा सुधार थालियो । त्यसै कममा अमेरिकन नागरिक बुस एफ हेण्डरसनको नेतृत्वमा ८ सदस्यीय व्यवस्थापन समिति बन्यो, तत्पश्चात १० चाटर्ड एकाउन्टेन्टसहित १८ जनाको टिम कार्यरत रह्यो । पुरानो भाखा नाघेको कर्जा असुली गर्न, निक्षेप धेरै संकलन नगर्न र बैंक सक्षम अवस्थामा ल्याएपछि निजीकरण गर्न सुधार कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य थियो ।

दीर्घकालसम्म सरकारी

सरकारी

स्वामित्वकै सबल बैंक राखिरहने भने सोच राखेको देखिदैन । विदेशी व्यवस्थापन आएपछि चार वटा प्रमुख पक्षलाई प्राथमिकता दियो । भाखा नागेको कर्जा असुली पहिलो प्राथमिकतामा पन्यो । दोस्रोमा प्रविधिको प्रयोगलाई राखियो । बैंकलाई कम्प्युटर प्रणालीमा लगियो, कर्मचारीलाई प्रविधिमा अभ्यस्त बनाइयो । तेस्रो प्राथमिकतामा लेखापरीक्षण पद्धति थियो ।

जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण सुरु भयो । चौथोमा शाखा व्यवस्थापन पन्यो । त्यसबेला द्वन्द्व चर्किएको थियो । धेरै शाखाहरू घाटामा पनि थिए । त्यसैले व्यवसायिकरूपमा कमजोर शाखाहरू अरूमा गाभिए । एक सय पाँच वटा शाखा गाभिएपछि धेरै कर्मचारी बढी भएकाले उनीहरूलाई स्वेच्छिक अवकास योजना लागु भयो । निकै ठूलो संख्यामा कर्मचारी बाहिरिए । कर्मचारीको अवकास योजनाको लागत, संभावित नोक्सानको प्रोभिजन समेत गर्दा बैंकको कूल दायित्व २३ अर्ब नकारात्मक थियो । सुधार प्रक्रिया सुरु भएपछि असुलीमा निकै राम्रो प्रगति देखियो । शाखाहरू कम्प्युटर प्रणालीमा जोडियो, नयाँ कर्मचारी भर्ना गरियो । बैंकका कर्मचारीले पनि यो सुधारलाई आत्मसात गरे । बजारमा यो बैंक प्रति नकारात्मक भावना बन्न थालेको थियो, यिग्रिएको बैंकका कर्मचारी भनेर हेर्न थालिएको थियो । कर्मचारीका कारणले मात्रै बैंक यिग्रिएको त थिएन, यो त समग्र असर थियो । त्यसैले बैंकका कर्मचारीले पनि यसलाई हार्दिकताका साथ स्वीकार गरेको हो ।

सुधार प्रक्रियाले बैंकको सेवालाई प्रभावकारी बनायो । बैंकलाई कम्प्युटराइज गरेपछि बैंकिङ प्रक्रिया रि-इन्जिनियरिङ भयो । एउटा चेकको भुक्तानी दिन छ व्यक्तिको हातबाट पार

हुनुपर्ने भण्फटिलो प्रचलन हट्यो, एउटै काउन्टरबाट सबै काम हुनथाल्यो । व्याजदर पहिले देखि नै सस्तो थियो । बैंकले नाफा कमाउन थाल्यो र पुरानो सञ्चित नोक्सान घटाउँदै लग्यो । सुधार हुनथाल्यो भन्ने संदेश पछि आम मानिसको विश्वास फेरि बैंकप्रति बढ्न थाल्यो । परिणामस्वरूप क्रमसः निक्षेप र कर्जाको मात्रा दुबै बढ्यो । जब नेपाल सरकारले ४ अर्ब ३२ करोड रूपैयाँ पूँजी थप्यो र करिब ३ अर्ब एसडिआर कर्जालाई पूँजीमा परिणत गरिदियो त्यसपछि बैंकप्रतिको विश्वास निकै बलियो भयो । वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम लागु हुँदा बैंकको चुक्तापूँजी ३८ करोड र ७८ करोड प्रिफेन्स सेयर थियो । प्रिफेन्स सेयर समेत गरेर चुक्ता पूँजी १ अर्ब १७ करोड थियो । अहिले ८ अर्ब ५८ करोड चुक्तापूँजी भयो । चुक्तापूँजी बृद्धिपछि आममानिस बैंकको स्थायित्वमा विश्वस्त भए, ग्राहक ढुक्क भए ।

प्राथमिकता उत्पादनमुलक क्षेत्र

राज्यले यो बैंक स्थापना कालमा व्यवसायिक सस्था बनाउने उद्देश्य राखेको देखिदैन । ग्रामीण क्षेत्रमा अनिवार्य लगानी गर्नुपर्ने प्रावधान पहिलेदेखि नै थिए । राज्यले कम्पनी खोल्ने र बाणिज्य बैंकले लगानी गरेको थियो । जुता कारखाना,

धानचामल कारखाना, जुट उद्योगलगायतका सरकारी कम्पनीहरूमा बाणिज्य बैंकको लगानी थियो । यो लगानीले विकासमा सरकारसँगै बैंक जान खोजेको देखाउँदछ । तर समस्या कहाँ आयो भने न त सरकारी कम्पनीहरू व्यवसायिक हुन सक्ने न त बैंकको लगानीको प्रतिफल नै आयो । बैंकले आफ्नो दुकुटीमा भएको पैसा मात्रै दियो । बैंकले त्यसबेला सरकारले भनेका क्षेत्रमा जान्न भन्नसक्ने अवस्था पनि थिएन । नियन्त्रित व्यवस्था भएको समयमा यहाँ व्यवसायिकता छैन त्यसैले लगानी गर्न सक्दैनौ भन्ने अवस्था रहँदैनन्थो । त्यसैले सुरु देखिनै बैंक मुलुकको आर्थिक विकासमा सरकारसँगै छ । स्रोतको सदूपयोग कति उपयुक्त ढंगबाट भयो भनेर पनि हेर्नुपर्ने हुन्छ ।

बैंकहरूसँग भएको पूँजी मुलुकको आर्थिक विकासमा अझैपनि अधिकतम उपयोग भएको छैन । ठूलो लगानी व्यापारिक क्षेत्रमा छ, उपभोगमा छ । उत्पादनमा जति सकिन्थ्यो त्यति योगदान भएन । अहिलेको लगानीले राज्यको राजस्व संकलनमा योगदान पुगेको छ । आममानिसले सस्तोमा सामान पाएका छन् तर आर्थिक बृद्धि हुने क्षेत्रमा लगानी कम छ । यो क्षेत्रमा माग नै कम छ । यस्तो क्षेत्रले विकासमा बहुपक्षीय प्रभाव पार्छ । उत्पादन बढ्दा निर्यात बढ्छ, रोजगारीको अवसर बढ्छ, प्रतिव्यक्ति आय बढ्छ, माग बढाउँछ, आयकर बढ्छ । न त राज्यले यो क्षेत्रमा बैंकिङ क्षेत्रलाई परिचालन गन्यो, न हामी आफै गयो, न व्यवसायिक घरानाहरू यसतर्फ गए ।

पछिल्लो चरणमा जलविद्युतमा बैंकिङ क्षेत्रको पूँजी परिचालन गर्न खोजिएको छ । केही बैंकहरूले क्षमता अनुसार लगानी

पनि गरेका छन् । बाणिज्य बैंक जलविद्युतमा जान सकेको छैन । व्यवसायिक ज्ञान नभएका मानिसले परियोजनाको प्रस्ताव गर्छन् । ऐटा चक्र पुरा नभएका क्षेत्रमा लगानी गर्दा यो बैंकले पहिले नै ढूलो जोखिम व्यहोर्नु पन्यो । जलविद्युत क्षेत्रमा पनि चक्र पुरा भएको छैन । त्यसैले यो क्षेत्रमा यो बैंक पर्ख र हेरको अवस्थामा छ । तर हाम्रो लगानीको प्राथमिकता उत्पादनमुलक क्षेत्र नै हो ।

स्वस्थ र सक्षम बन्यो

अब बाणिज्य बैंक व्यवसायिक ढूला आयोजनामा लगानी गर्न सक्षम छ । बैंकको क्षमता मापन गर्ने सूचकहरू मध्ये ऐटा पूँजीकोष हो । यो बैंकको पूँजीकोष नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकेको मापदण्ड कुल जोखिम भारित सम्पत्तिको १० प्रतिशत पुगेको छ । अर्को एसेट्स क्वालिटी हो, यो पनि चार प्रतिसत भन्दा कम छ ।

कर्मचारीको दक्षता पनि अर्को पक्ष हो । हाम्रो कर्मचारीको दक्षता पनि निकै उच्च छ । हामीसँग चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट २१ जना र जुनियर चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट १६ जना गरी कूल ३५ जना चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट छन् । नेपाल राष्ट्र बैंक बाहेक अन्य सरथासँग यति धेरै चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट छैनन् । २६ जना त सूचना प्रविधिका अफिसर र ६५ जना असिस्टेन्ट छन्, १५ जना वकिल, ६ जना कृषि विशेषज्ञ, ८ जना इन्जिनियर छन् । पछिल्लो चरणमा जति जनशक्ति बैंकमा भित्रयाइएको छ, ती सबै व्यवस्थापन या अर्थशास्त्रका विद्यार्थी छन्, अधिकृतमा सबै र सहायकमा अधिकांश स्नातकोत्तर छन् । बैंकका लागि यो समूह आवश्यक छ ।

त्यसैले हामी ढूला आयोजनाको विश्लेषण गरेर लगानी गर्न सक्ने अवस्थामा छौं । हामीसँग भएको पैसा जनाताको निक्षेप हो । त्यसैले भविष्यमा प्रतिफल प्राप्त हुने निश्चित नभएका ठाउँमा विकासका नामा ढूला आयोजनामा पैसा हाल्दैनौं । यसमा विगतले पनि हामीलाई पाठ सिकाएको छ । त्यस्ता खालका ढूला आयोजनाका लागि छुटै प्रवन्ध गर्नुपर्छ र हाम्रो जस्तो बैंकका लागि मध्यमकालिन उद्योग व्यवसाय र आयोजना उपयुक्त हुन्छन्, जसले निर्यात पनि प्रवर्द्धन गर्न, त्यस्ता आयोजनाका लागि चालु पूँजी उपलब्ध गराउन हाम्रो स्रोत परिचालन गर्नुपर्छ ।

हामी स्रोत परिचालनका हिसाबले सरकारले राख्ने विकासको लक्षका सामेदार त है, तर विकासको कल्पना गरेर मात्र अब यो बैंकले लगानी गर्नुहुँदैन, व्यवसायिक पनि हुनुपर्छ । यो बैंकमा सरकारले ८ अर्ब ५८ करोड रुपैयाँ लगानी गरेको हो तर जनताको १ खर्ब ७ अर्ब निक्षेप छ । हामीसँग कर्पोरेट निक्षेप छैन । सासाना निक्षेपकर्ताको पैसा छ, गाउँका मानिसको पैसा छ । शिक्षक, सेना, वहालवाला र निवृत्त कर्मचारी अनि किसानले पैसा राखेका छन् । निक्षेपको बनौट अनुसार लगानी गर्ने हो । त्यसैले दीर्घकालका लागि सीमित मात्रामा जान सकिन्छ । तर यसबाट पैसा फर्किन्छ भन्ने निश्चित हुनुपर्छ ।

हामीले जोखिम व्यवस्थापनलाई उच्च प्राथमिकता दिएका छौं । त्यस्तै नाफामा पनि हामी सम्झौता गर्दैनौं । हाम्रो अहिलेको व्याजदरले पनि यस कुरालाई संकेत गरेको छ । बैंकले नाफा कमाउने पर्छ । बैंकले अब उच्च जोखिम पनि उठाउँदैन । यो बैंकले कम जोखिम भएका क्षेत्रको आधारभूत व्यापारिक क्षेत्रको हिस्सा ओगट्नु पर्छ । त्यस्ता क्षेत्रमा कम व्याजदरमा हामी लगानी गर्न सक्छौं । नाफा बढी कमाउनु पर्न बैंकले जोखिम बढी भएका स्थानमा जानसक्छन् । जसले आफ्नो आधार बनाएका छैनन् उनीहरूले नयाँ क्षेत्र खोज्नु पर्छ र जोखिम पनि बढी नै लिनुपर्छ । त्यसैले हामी व्यापारको केन्द्रमा अर्थात कम जोखिम हुने क्षेत्रमा बस्न चाहन्छौं ।

हामी यो भन्दा पनि बढी श्रोत जुटाउन सक्छौं, श्रोत संकलनमा हामीले मार्केटिङ गरेकै छैनौं । लगानीका लागि उपयुक्त आयोजना आए भने हामी थप स्रोत जुटाउन सक्ने अवस्थामा छौं । उदाहरणको लागि हामीसँग भएको निक्षेप साना साना निक्षेपकर्ताको हो । हामीकहाँ अर्बभन्दा बढी निक्षेप राख्ने नेपाली सेना, नेपाल टेलिकम, विमा संस्थान, नागरिक लगानीकोष, कर्मचारी सञ्चयकोष जस्ता ढूला संस्थागत निक्षेप कर्ताहरूसंस्थाको निक्षेप अत्यन्त कम छ । आवश्यक परेको अवस्थामा यी संस्थाहरूको निक्षेप आकर्षित गर्न सकिन्छ । आकर्षक व्याज प्रदान गर्न सक्ने अवस्थामा आउन चाहने निक्षेप कर्ताको संख्या ढूलो छ तर अहिले हामीसँग बढी तरलता भएकोले आकर्षक व्याज दिन सकेका छैनौं ।

**हामीसँग चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट २१ जना
र जुनियर चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट १६
जना गरी कूल ३५ जना छन् । २६
जना त सूचना प्रविधिका अफिसर र
६५ जना असिस्टेन्ट छन्, १५ जना
वकिल, ६ जना कृषि विशेषज्ञ, ८ जना
इन्जिनियर छन् ।**

अहिले बैंकको खराव कर्जाको मात्रा व्यवस्थापन गर्न सक्ने अवस्थामा भरिसकेको छ । पूँजी पर्याप्तता पनि तोकिएको सीमामा पुगिसक्यो । सञ्जाल ढूलो र बलियो छ भने विगतमा यस बैंकबाट बाहिरिएका ग्राहकहरू पुनः फर्किएका छन् । त्यसैले व्यापारको बृद्धिमै सबैभन्दा बढी ध्यान दिइएको छ । यो अवस्थामा पुगेपछि अब कसरी अधि बढ्न सकिन्छ भनेर हेर्नुपर्ने हुन्छ । हामीले २ वर्ष अधि ५ वर्ष व्यावसायिक योजना बनाएर अधि बढेका थिएँ । त्यसपछि यसको पूँजी संरचना, कर्जाको आकार, भाखानादेको कर्जा आदिमा ढूलो परिवर्तन आयो । अहिले हामी पुनः बैंकको पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना लागू गर्न गइरहेका छौं । हाम्रा अनुमान सबै नमिल पनि सक्छन् तर अन्यौलमा अधि बढ्न सक्दैनौं । त्यसैले योजनाबद्ध रूपमा अधि बढेका छौं ।

बैंकिङ केन्द्रविन्दूमा राष्ट्रिय ताणिज्य बैंक रहने

यो बैंकलाई बैंकिङ क्षेत्रको केन्द्रविन्दू बनाउन चाहन्छौं । यसले बैंकिङ सेवालाई थप फराकिलो बनाउँछ । यो बैंक केन्द्रमा बसेर ढूलो पूँजी परिचालन गर्दा अन्य बैंकहरू केन्द्रबाट बाहिरिको क्षेत्रमा फैलिए जानुपर्ने हुन्छ र गाउँ गाउँसम्म बैंकिङ सेवा पनि विस्तार हुन्छ । यो हाम्रो पहिलो उद्देश्य हो । त्यस्तै रोजागारी सिर्जना हुने क्षेत्रमा लगानी बढाउने अर्को उद्देश्य हो । हाम्रो संजाल ग्रामीण क्षेत्रमा आधारित छ । त्यसैले यो क्षेत्रमा पनि लगानी बढाउने पर्छ । यी हाम्रा प्राथमिकताका क्षेत्रमा लगानी गर्दा पनि जोखिम व्यवस्थापन भने हाम्रो पहिलो प्राथमिकतामा पर्छ । हाम्रो लगानी

ગલત સ્થાનમા ભયો ભને ત્યસકો નકારાત્મક પરિણામ બૈકલાઈ ત પર્ચ ને રાજ્યલાઈ પનિ પર્ચ | ત્યસેલે જોખિમ વ્યવસ્થાપનમા બઢી ધ્યાન કેન્દ્રિત ગઈ | આધુનિક બૈકિડ મિત્રયાઉને હામ્રો અર્કો ઉદ્દેશ્ય હો | જરતો અહિલે સામૂહિક લગાની કોષકો અવધારણા લાગુ ભિડરહેકો છે | આગામી દિનમા ડેરિમેટિબ માર્કેટ્સ નેપાલ મિત્રનું પર્ને હુંચ | યસ્તા પ્રોડક્ટ હામી મિત્રયાઉંછો ર બૈકિડ ક્ષેત્રબાટ નેતૃત્વ લિન્છો | સરકારી સ્વામિત્વકો બૈક ભએકો હુંદા હામી વ્યાજદર સ્થિરતા કાયમ ગર્ન ચાહન્છો | વ્યાજદર સ્થિરતા કાયમ ગર્ન સકેનૌ ભને લગાની ગર્ન બૈક આફે પનિ જોખિમમા પર્ન ર અન્ય બૈકહરુ પનિ સમસ્યા તિર જાન સક્છન | ઉદાહરણા લાગિ જલવિદ્યુતકો લગાનીલાઈ ને હેરો | બૈકહરુલે પહિલે ૭ પ્રતિસત વ્યાજદરમા કર્જા લગાની ગરે | તરલતા અભાવકો અવરસ્થા આએપછિ ત્યહી ૭ લાઈ ૧૪ પ્રતિસતસમ્મ પુન્યાઝ્યો | વ્યાજદર ૭ બાટ ૧૪ પુંગા ત્યસકો અસુલીકો અવધિમા પનિ ૧૦ વર્ષ થિયો ભને ૨૦ વર્ષ પુંગ્યો | લગાનીકર્તાલે એકે પટક કર્જા તિર્ન ત સક્રદૈન, વિદ્યુત ખરિદ દર ત બઢેકો છૈન | યસલે થપ ૧૦ વર્ષકો જોખિમ પનિ બદ્ધ્યો | ઉદ્યોગહરુ વિગ્રને એડટા વિન્દુ યહોં પનિ હો | ત્યસેલે યસ્તા ઉદ્યોગલાઈ સ્થિર પ્રકારકો દરહરુ ચાહિન્છે | યસ્તા દર કાયમ ગર્ન યો બૈકલે સહયોગ ગર્નસક્છ | મૌદ્રિક નીતિ ર વિત્તીય નીતિમા હામીલે સહયોગ ગર્ન સક્છો |

યસબાહેક બૈકિડ પહુંચ પુન્યાઉને અર્કો હામ્રો ઉદ્દેશ્ય હો | સરકારી સ્વામિત્વકો બૈક ભએકો કારણ હામીપ્રતિ જનતાકો અપેક્ષા પનિ બઢી છે | પ્રવિધિકો પ્રયોગબાટ ગાઉંગાઉં સમ્મ બૈકિડ બજાર બનાઉન ચાહન્છો | હામીલે બજાર બનાએપછિ નિજીક્ષેત્રકા બૈકહરુ પનિ આકર્ષિત હુંચનું | બૈકિડ ક્ષેત્રકો પુર્વધાર વિસ્તાર ગરાઉને હામ્રો ઉદ્દેશ્ય પનિ હો | કૃષ્ણક્ષેત્ર ર સાના મભૌલા ઉદ્યોગ પનિ હામ્રો પ્રાથમિકતા હો | કેહી છાનિએકા ગ્રાહકકો બૈક હુંનુ ભન્દા હામી લાખ્યૌ ગ્રાહકકો બૈક બનાઉન ચાહન્છો | અહિલે હામ્રા ૨૦ લાખ ભન્દા બઢી ગ્રાહક છનું | યસકો અર્થ દૂલા પરિયોજનામા યો બૈક જાંડે જાંદૈન ભન્ને હોઇન | ત્યસ્તા દૂલા પરિયોજના જસબાટ પ્રતિફલ નિશ્ચિત છે, ત્યહોં પનિ હામી લગાની ગઈનો |

પ્રતિસ્પર્ધામા ડર છૈન

બૈક તથા વિત્તીય સરથાહરુબીચ બજારમા પ્રતિસ્પર્ધા છે | પ્રતિસ્પર્ધામા જાન ક્ષમતા પાહિલો શર્ત હો | પ્રતિસ્પર્ધામા ખરો ઉત્ત્રિન હામીસંગ કેહી મજબુત આધારહરુ છનું | હામીસંગ ૨૦ લાખ ગ્રાહક છનું, જુન સામાન્ય હોઇન | હામીલે આમ ગ્રાહકકો વિશ્વાસ જિતેકા છો | ત્યસેલે યત્રો દૂલો સંખ્યામા ગ્રાહક હામીસંગ છનું | અર્કો બલિયો પક્ષ હામ્રો પુંજીકો લાગત હો | હામીસંગ નિકૈ કમ લાગતકો કોષ છે | કેન્દ્રિય બૈકલે ગર્ન જોખિમ માપનમા પનિ હામી ખરો ઉત્ત્રિએકા છો | ૧૦ વટા દૂલા નિક્ષેપકર્તાલે બચત ફિર્તા ગરે ભને વા અસલ કર્જાકા ૧૦ વટા દૂલા ગ્રાહકલે બૈક છાડે ભને કર્સ્ટો જોખિમ હુંચ ભનેર ગર્ન ટેસ્ટમા હામીલાઈ દૂલો અસર દેખિદૈન | દૂલા ૧૦ ગ્રાહકલે નિક્ષેપ ફિર્તા લિંદા વા કર્જા ચુક્તા ગરેર બૈક છાડ્ડા પનિ બાળિજ્ય બૈકલાઈ પ્રમાવ પર્દેન | યો ભન્દા ધેરે માનૌ સયાં દૂલા ગ્રાહકલે બૈક છોડ્ડા પનિ દૂલો અસર પર્દેન | યસકો અર્થ હામ્રો ગ્રાહકકો દાયરા ત્યતિ ધેરે ફરાકિલો છે | હામ્રા નિક્ષેપકર્તા નિક્ષેપકો વ્યાજદરમા ધેરે સંવેદનશીલ છૈનન, સુરક્ષાકા હિસાવલે ગ્રાહકલે વિશ્વાસ ગરેકા છનું | સરકારકો સંલગ્નતા ભએકો કારણ વિશ્વાસ બઢી ભએકો કારણ પનિ હામીલે યસ્તો નિક્ષેપ પાએકો હુનસક્છ | યો નિક્ષેપકો સંરચના અખૈ ૧૦ વર્ષસમ્મ યસ્તૈ રાખ્ન સકિન્છ |

૨૦૭૫ સાલપણી બૈકમા ચુવૈયુતા

હામ્રો અર્કો સવલ પક્ષ જનશક્તિ હો | હામી ખુલા પ્રતિસ્પર્ધામા જનશક્તિ ભર્ના ગરિરહેકા છો | અધિકાંશ બૈક તથા વિત્તીય સરથાહરુલે નિશ્ચિત પરિવારકા, નિશ્ચિત વિશ્વ વિદ્યાલયમા પઢેકા જનશક્તિ લિલાઈ હેકા છનું | યસકો ઠીક વિપરિત નેપાલકો સામાજિક અવરસ્થા બુફેકા દક્ષ જનશક્તિ બાળિજ્ય બૈકમા પ્રવેશ ગરિરહેકા છનું | જોખિમ કહું કહું છ ભનેર યો જનશક્તિ સજિલૈ બુંછ | યો હામ્રો દૂલો સમ્પત્તિ હો | સરકારી સ્વામિત્વ ભએકોલે પનિ યો બૈકપ્રતિ ગ્રાહકકો વિશ્વાસ બઢી છે | ૨૦૭૫ સાલસમ્મ ૧૧ સય ૬૫ કર્મચારી બૈકબાટ સેવા નિબૃત્ત હુંચનું | ૨૦૭૫ સાલમા યો બૈકમા અધિકાંશ કર્મચારી યુવા સમૂહકા હુનેછનું અર્થત ત્યસબેલા યો બૈક યુવાહરુકો બૈક હુનેછ, બૈકિડ ઉદ્યોગમે કમ ઉમેરકા ર સબૈમન્દા દક્ષ કર્મચારી હામ્રો બૈકમા હુનેછનું |

હામીલે આઠ વર્ષદિખિ સ્નાતકોત્તર વા સો સરહકા કર્મચારી ભર્ના ગરિરહેકા છો | ભર્ના ભએકા કર્મચારીમા સ્થાયિત્વ પનિ દેખિએકો છે | પ્રવિધિક, ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ જસ્તા જનશક્તિ બૈકમા રાખિરહન સકિયો | અન્ય બૈકકો તુલનામા યો બૈકમા સેવા સુવિધા બઢી છે | કામ ગર્ને વાતાવરણ રાસ્તો છ, બૈકકો ક્ષેત્ર ફરાકિલો હુંદૈ ગેએકોલે કર્મચારીલે આફનો ભવિષ્ય યસમૈ દેખેકા છનું | યસલે પનિ સ્થાયિત્વમા સંઘાએકો છે | યી કારણલે પનિ યો બૈકલે નિકૈ ગુણસ્તરીય જનશક્તિ પાએકો હો |

સરકારલે અહિલે બૈકલાઈ સ્વતન્ત્ર રૂપમા અધિ બદ્દન દિએકો છે | આગામી દિનમા પનિ બૈકકા કર્મચારી સરકારકો હસ્તક્ષેપ સહિદૈન | કર્મચારી વ્યવસાયિક છનું ર સ્પષ્ટ દૃષ્ટિકોણ બનાએકા છનું | કર્જા દુરૂપયોગ ભયો વા સદુપયોગ ભયો ભનેર હેરેને સરથા પનિ ધેરે છનું | કર્જા દુરૂપયોગ ગર્નું ભનેકો કસુર ભયો | સરકારકો બૈક ભએ પનિ હિજોકો જસ્તો અવરસ્થા અબ આઉદૈન, બૈક અવ વ્યવસાયિકતાતાર્ફ લમ્બિકસક્યો | યો બૈકકો વ્યવસ્થાપનમા બરસેહરુ અન્ય વ્યવસાયમા સંલગ્ન છૈનનું | બૈકકા કર્મચારી અન્ય વ્યવસાયમા સંલગ્ન નહુંદા ગ્રાહકકો વ્યવસાયિક સૂચના ચુહિને સંભાવના હુંદૈન | યસલે પનિ ગ્રાહક યો બૈકપ્રતિ વિશ્વરત છનું | હામ્રો આન્તરિક અનુસ્થાનલે યસલાઈ પુષ્ટ ગરેકો છે | યો પનિ હામ્રો સવલ પક્ષમા પર્ન થાલ્યો | ત્યસ્તૈ ગ્રાહકકો સમ્પત્તિમા બાળિજ્ય બૈકલે કહિલ્યે આંખા લગાઉંદૈન |

યસ્તો છ સુધારકો ઉપલબ્ધિ

બૈકકો કુલ સમ્પત્તિ ૧૨૯ અર્બ રૂપૈયોં, નિક્ષેપ ૧૦૭ અર્બ ર કર્જા ૬૩ અર્બ રૂપૈયોં પુગેકો છે, જુન નેપાલકો બૈકિડ બજારમા સર્વાધિક હો | બૈકકો ચુક્તાપુંજી ૧ અર્બ ૧૭ કરોડબાટ બઢાએર ૮ અર્બ ૫૮ કરોડ રૂપૈયોં પુન્યાઝ્યેકો છ ભને નેટવર્થ ૨૩ અર્બ ઋણાત્મકબાટ ૬ અર્બ ધનાત્મક ભએકો છે | ત્યસ્તૈ પુંજી પર્યાપ્તતા અનુપાત ૩૫ પ્રતિશત ઋણાત્મકબાટ ૧૦.૦૫ પ્રતિશત ધનાત્મક પુગેકો છે | ભાખા નાધેકો કર્જાકો અનુપાત વિગતકો ૬૦ પ્રતિસત્તબાટ ઘટેર ૪ પ્રતિસત ભન્દા તલ ભરેકો છે | વિગતમા રહેકા ૬ હજાર કર્મચારી સંખ્યા ૨૬ સયમા ભરેકો છે | કર્મચારી સંખ્યા ઘટાએર પનિ ગ્રાહકલાઈ ગુણસ્તરીય સેવા દિનું ભનેકો માનવ સંસાધનકો અધિકતમ ઉપયોગ હો | બૈક વિગત ૬ વર્ષ દેખિ ખુદ નાપા કમાઉન સફળ ભએકો છે | ગત આર્થિક વર્ષમા બૈકલે ૧ અર્બ ૮૨ કરોડકો હારાહારીમા નાપા કમાઉન સફળ ભયો | યી તથ્યહરુલે પનિ બૈક અબ સુદૃઢ અવરસ્થામા રહેકો પુષ્ટ ગર્છ |

(શર્મા રાષ્ટ્રીય વાળિજ્ય બૈક લિમિટેડકા પ્રમુખ કાર્યકારી અધિકૃત હુનુંછ) ■

Five Years Business Plan

We Are On The Right Track

Every plan seeks to bridge the gap between actual state and desired state and this business plan of RBB is no exception in this regard. In spite of the fact that by the time this plan is being drafted RBB has already attained positive net worth and is earning significant amount of net profits, the regulator and the top management has always been concerned about inability on the part of the bank to meet capital adequacy requirements, low contribution of the operating profits in the net profit and poor credit to deposit ratio of the bank.

Thus, being inspired by the desire to overcome all these concerns, RBB has prepared a business plan which is expected to bridge the following output Gaps. RBB will carry out all the necessary actions as laid down in this plan so that the output GAP as stated in the table above could be bridged.

Conclusion

By the end of F/Y 2074/75, the end of planned period, the profitability is expected to remain at Rs.3.06 billion. The deposits, investments & loan book are

expected to rise to Rs.121 billion, 28 billion & 78 billion respectively. CD ratio will be maintained at 65 percent. Recovery of NPA adopting suitable strategies coupled with increase in loan & advances is expected to reduce the NPA percentage to below 2 percent. The net interest income shall increase by 160 percent and operating profit by more than 4 billion per year. Capital adequacy ratio shall be 12.13 percent meeting the capital adequacy ratio as directed by Nepal Rastra Bank. Further the percentage of shadow staff to total employees shall be reduced by 70 percent. As per our business plan the total cost to total income ratio shall reduced by more than 25 percent.

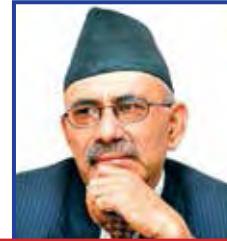
After the successful implementation of the business plan, Rastriya Banijya Bank will be a profitable, customer centric, efficient & leading commercial bank with improved technology & human capital focusing to enrich lives across all section of Nepalese society. We are expecting Rastriya Banijya Bank be a pioneer bank with new spirit for total financial solutions contributing in each economic activities and be a part of nations building. ■

Outcome gap – Ashadh 2075 vs Ashadh 2069

Table showing existing state and the desired state by the end of the plan period - Output GAP			
Parameters	Existing state (Ashadh end 2069)	Desired state (By the end of 2074-75)	Remarks
Credit (In Rs. Million)	40449	78000	Growth by 93%
Deposit (In Rs. Million)	87775	121000	Growth by 38%
Credit- Deposit Ratio (In %)	46.10%	65%	Increase by 18.9% of the deposit
NPA (In %)	7.27%	Below 2%	Reduction by morethan 5% of the total loans and advances
Net Interest Income (In Rs. Million)	2352	6136	Increase by more than 160%
Operating expense (In Rs. Million)	2292	3415	<i>Operating expense only 55.7% of Net Interest income by the end of the plan period.</i>
Operating profit (In Rs. Million)	25	4374	Increase by morethan Rs. 4 billion per year.
Net Profit (In Rs. Million)	1184	3062	Increase by more than 150%.
Operating profit per employee (In Rs. Million)	0.010	1.79	Increase by morethan Rs. 1.7 million per employee
Capital adequacy ratio (Capital fund to RWA)	-9.77%	12.13%	Meeting the capital adequacy ratio
Total cost to total income ratio	82.40%	60.83%	Reduction by morethan 25%.
% of front office employees to total employees	50%	75%	Increase by more than 50%
% of employees involved in sales and development to total employees	5%	30 to 40%	Increase by morethan 500%.
% of shadow staff to total employees - Judgemental	14%	Under 5%	Reduction by more than 70%

बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी कानून

यस्ता छन् समस्या

■ भक्तराज प्रदेशी

ऋण लिँदा सबै शर्त मान्ने र ऋणका कागजमा सही गरिदिने तर ऋण बुझाउने समय आएपछि अनेक कानूनी भ्रमेलाहरू सिर्जना गरी ऋण नतिर्ने प्रवृत्ति ऋणीहरूमा बढी रहेको छ भने ऋणीहरूले धितो दिएको असल सम्पत्ति जसरी पनि हडप गर्ने लोभी प्रवृत्ति पनि केही बैंक तथा वित्तीय संस्थाका कर्मचारीमा रहेको जन गुनासो छ । यी दुवै प्रवृत्तिहरू स्वच्छ बैंकिङ विकासको लागि हानीकारक छन् ।

१. अग्रज बैंकका समस्या:

उद्यम व्यवसाय संचालन सम्बन्धी पुरानो इतिहास भएका थोरै कानूनहरूमध्ये बैंक सम्बन्धी कानून पनि एक हो । वि. सं. १९४८ मा पहिलो बैंकको रूपमा नेपाल बैंक लिमिटेडको स्थापनाको लागि तत्कालिन राणा शासकहरूले जारी गरेको नेपाल बैंक कानूनलाई नै बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी नेपालको पहिलो कानूनको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । २०१२ सालमा नेपाल बैंक ऐन बनेपछि मात्र नेपालमा केन्द्रिय बैंकको स्थापना भयो । केन्द्रिय बैंकभन्दा पहिले वाणिज्य बैंक स्थापना भयो र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको नियमन तथा सुपरीक्षणको अवधारणा धेरै पछि शुरू भयो ।

नेपाल बैंक लिमिटेड अधिकांश सरकारी लगानीमा स्थापना भएको र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ऐन, २०२१ अन्तर्गत दोस्रो वाणिज्य बैंकको रूपमा २०२२ सालमा स्थापना भएको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक पूर्ण सरकारी स्वामित्वमा स्थापना भएकोले पनि वाणिज्य बैंकहरूका नियमनको विषयले त्यति महत्व नपाएको हुन सक्छ । तर २०४० को दशक पछि संयुक्त विदेशी लगानीमा निजी क्षेत्रमा बैंकहरू स्थापना गर्न दिने नीति सरकारले लियो । निजी क्षेत्रमा स्थापित तीन बैंकहरू नबिल बैंक (तत्कालिन नेपाल अरब बैंक लि), नेपाल इन्डेस्ट्रियल बैंक (नेपाल इण्डोस्वेज बैंक) र स्ट्राइबर्ड चार्टर्ड बैंक नेपाल (नेपाल ग्रिण्डलेज बैंक) ले कारोबार शुरू गरेपछि राष्ट्र बैंकको नियमनकारी भूमिका केही सक्रियता देखियो । निजी क्षेत्रमा उक्त तीन बैंकहरूले कारोबार संचालन गरेको केही वर्षभित्र नै सरकारी स्वामित्वमा रहेका बैंकहरूको काम कारवाहीको प्रभावकारी सुपरीक्षण तथा नियमनको अभावको कारणबाट उत्पन्न हुन सक्ने परिणाम देखा पर्न थाले ।

दुईवटै सरकारी बैंकको निस्कृयकर्जाको प्रतिशत अकल्पनीय रूपमा उच्च रहेको अवस्था सार्वजनिक भयो । यसको परिणाम यी दुवै बैंकहरूको संचित नोक्सान अहिलेसम्म पनि पूर्ण रूपमा कट्टा नभएको अवस्था छ । यी दुई सरकारी बैंकहरूले पुराना र अग्रणी बैंकको रूपमा मात्र पहिचान छैन । संचित नोक्सान र

निस्कृय कर्जाको त्यति धेरै हुदाहुदै पनि यी बैंकहरूले संकलन गर्ने निक्षेप संकलन कहिलै कमि भएन । बैंक नोक्सान परेर बैंकले निक्षेप फिर्ता दिन नसके पनि सरकारले निक्षेप फिर्ता दिन्छ र यस्तो फिर्ता दिने दिलाउने काममा नेपाल राष्ट्र बैंक जिम्मेवार हुन्छ भन्ने गलत तथा भ्रमपूर्ण जनधारणा पनि यी दुई पुराना बैंकको वर्तमान र विगतले जन्माएको छ ।

बैंकहरूप्रति सकारात्मक जन विश्वास राख्ने हो । तर निक्षेप फिर्ता गर्ने काममा सरकारको दायित्वलाई नै सर्वोपरी राख्ने विश्वास बैंकिङ क्षेत्रको स्वच्छ विकासको लागि घातक हुन्छ । यो विश्वासलाई बदमासहरूले जनता ठग्ने साधनको रूपमा अपनाउँछन् । यो भ्रमपूर्ण धारणाले बैंकको नाम भुण्डाएर निजी क्षेत्रमा स्थापना भएको हजारौं सहकारी संस्था र वित्त कम्पनीहरूले सर्वसाधारण जनताहरू ठगिएको घटना पनि उजागर भएका छन् । यो समस्यालाई कसरी समाधान गर्ने भन्ने कुरा सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंक सामु ढूलो चुनौतिका रूपमा खडा भएको छ ।

२. निजी क्षेत्रका बैंक तथा वित्तीय संस्थाको संचालन र नियमनको चुनौती:

सर्वसाधारणको बुझाइमा नेपालका राजनीतिक नेता, उच्चसरकारी पदाधिकारी, नीति निर्माणकर्ता र नियमनकारी निकायका पदाधिकारीहरू भ्रष्टाचार बाहेक अन्य तीन समस्याले ग्रस्त छन् । यी हुन्: (क) निर्णय नै नगर्ने र निर्णय गरे पनि ढीला गर्ने अनि जनतालाई भुलाई राख्ने, (ख) हतारमा निर्णय गर्ने र यसको दूरगामी व्यवहारिक असरको पक्षलाई उपेक्षा गर्ने र (ग) फुसर्द भएको अवस्थामा आफूले गरेको गलत निर्णय प्रति पश्चाताप गरेको देखाउने । यी निर्णयक तहमा बर्नेहरूलाई नोक्सान छैन । तर यी सबैको भार आमनागरिकको थालोमा नै जान्छ ।

यो समस्याले नेपालका बैंकिङ क्षेत्र र यसका सेवाग्राही पनि ग्रस्त छन् । २०४० सालको दशक पूर्वमा वहुमत सरकारी लगानी र नियन्त्रणमा नै बैंक व्यवसाय संचालन गर्ने नीति अवलम्बन भयो । बैंकिङ सेवामा निजी क्षेत्रको वहुमत लगानी खुल्ला गर्ने नीति आएको केही वर्ष पछि वहुदलीय व्यवस्थासँगै सरकारको

खुल्ला बजार अर्थतन्त्रको नीति अवलम्बन गन्यो । खुल्ला बजार अर्थतन्त्रको साथै २०४२ सालमा बनेको वित्त कम्पनी ऐन र २०५२ सालमा विकास बैंक ऐन लागू भएपछि वाणिज्य बैंकहरूको अतिरिक्त विकास बैंक र वित्त कम्पनीको नाममा निजी क्षेत्रका लगानीमा सामान्य बैंकिंग कारोबार गर्ने संस्थाहरूको स्थापना र संचालनको लहर चल्यो ।

२०६२ मा जारी भएको बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी अध्यादेश र यसलाई प्रतिस्थापना गर्ने गरी ल्याइएको विद्यमान बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन २०६३ ले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको इजाजत दिन राष्ट्र बैंकलाई पूर्ण अधिकार दियो । खुल्ला बजार अर्थतन्त्रको नाममा राष्ट्र बैंकले असंख्य वाणिज्य बैंक, विकास बैंक तथा वित्त कम्पनीहरू स्थापना तथा संचालन गर्ने इजाजत बाड्न थाल्यो । तर आफूले नियमन र सुपरीवेक्षण गर्नुपर्ने यी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको संख्यात्मक बृद्धिको अनुपातमा आफ्नो नियमनकारी तथा सुपरीवेक्षणको क्षमता बढाउनेतर्फ कुनै चासो राखेन । राष्ट्र बैंकले एकातिर जथाभावी बैंक वित्तीय संस्थाहरूको इजाजत बाँड्ने काम भयो भने अर्कातिर सहकारीको नाममा नेपाल सरकारले जिति पनि सहकारी संस्था र सहकारी बैंकहरूको इजाजतपत्र र दर्ता बाँड्ने काम गन्यो । तर यी असंख्य बैंक, वित्त कम्पनी र सहकारीहरूको नियमनको प्रभावकारी व्यवस्था मिलाउनेतर्फ कुनै निकायले गम्भीर चासो नराख्दा सर्वसाधारणको अरवौ रूपैयाको निक्षेप डुबेका तथ्याकहरू सार्वजनिक भएका छन् ।

अहिले राष्ट्र बैंक र सरकारलाई पनि पश्चाताप गर्ने फुर्सद त भएको छ । पछिल्लो समयमा राष्ट्र बैंकले वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको मर्जरको वातावरण तयार गरेर केही सुधारको संकेत दिएको छ । तर जनताको अरवौ रूपैयाँ ठगी गर्ने गराउने प्रकृयामा संलग्न बैंक, सहकारी संस्था लगायतको निकायहरूलाई कारवाही गर्ने प्रभावकारी संयन्त्रको बारेमा सरकारी रणनीति सार्वजनिक भएको छैन । यसैले निजी क्षेत्रका बैंक तथा वित्तीय संस्था तथा सहकारीको नाममा ठगिएका सर्वसाधारण निक्षेपकर्तालाई राहत दिन राष्ट्र बैंकले आफ्नो नियमनकारी क्षमता विकास गर्नुपर्छ । साथै, जनताबाट विभिन्न नाममा निक्षेप संकलन गर्ने सहकारी संस्था लगायतको संस्थाहरूको नियमन तथा सुपरीवेक्षण गर्ने प्रभावकारी संयन्त्रको व्यवस्था सरकारले गर्नुपर्ने भएको छ ।

३. ऋण असूलीका समस्या:

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले प्रवाह गर्ने ऋणको अधिकांश रकम सर्वसाधारणबाट संकलन गरेको निक्षेपको रकम नै हो । यसैले जनताको निक्षेपको सुरक्षा गर्नेको लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रभाव गरेको ऋण असूली सम्बन्धमा पनि प्रभावकारी कानूनी व्यवस्था गरिएको हुन्छ । यो प्रकृयामा अदालती हस्तक्षेपको दायरा कम गर्नु पर्दछ भन्ने विश्वव्यापी मान्यता छ । यही मान्यता अनुरूप बैंक तथा वित्तीय संस्था ऐन, २०६३ को दफा ५७ ले घितोमा रहेको सम्पत्ति लिलाम गर्ने अदालतको

अनुमति नचाहिने र ऋणीको नाममा रहेको जुनसुकै सम्पत्ति पनि लिलाम गरी ऋण असूली गर्ने पाउने अधिकार बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई दिएको छ । तर ऋण लिंदा सबै शर्त मान्ने र ऋणका कागजमा सही गरिदिने तर ऋण बुझाउने समय आएपछि अनेक कानूनी भमेलाहरू सिर्जना गरी ऋण नतिर्ने प्रवृत्ति ऋणीहरूमा बढी रहेको छ भने ऋणीहरूले घितो दिएको असल सम्पत्ति जसरी पनि हड्डप गर्ने लोभी प्रवृत्ति पनि केही बैंक तथा वित्तीय संस्थाका कर्मचारीमा रहेको जन गुनासो छ । यी दुवै प्रवृत्तिहरू स्वच्छ बैंकिंग विकासको लागि हानीकारक छन् ।

ऋणीका अंशियारबीच विवाद भएको वा विवाद उठाइएको कारणले बैंकबाट लिएको ऋणको सुरक्षणको लागि घितो लेखिएको सम्पत्ति लिलाम गरी असूल गर्ने प्रकृया अदालती आदेशले रोक्नु हुदैन भन्ने बारेमा सर्वोच्च अदालतले धेरै मुद्दाहरूमा सिद्धान्त प्रतिपादन गरेको छ । तर पछिल्लो समयमा काठमाडौं जिल्ला अदालतलगायतका जिल्ला न्यायाधीशहरूले ऋणीको मिलेमतोमा निजका परिवारका व्यक्तिहरूबाट अश मुद्दा पर्नासाथ घितो लिलामको प्रकृया रोक्ने आदेश जारी गर्ने प्रवृत्ति बढेको छ । यसरी घितो लिलामको प्रकृया रोक्ने र मुद्दाको अन्तिम फैसला हुने दिन विदा लिने र मुद्दाको सुनुवाई आफैले रोक्ने वा कानून व्यवसायीको निवेदनबाट सुनुवाई रोक्ने रोकाउन कार्यबाट घितो लिलाम गरी ऋण असूल गर्ने कार्य प्राय असंभव भएको छ । घितो लिलामको प्रकृया रोक्ने अन्य नयाँ उपायमा पनि जिल्ला अदालतहरूले बढवा दिइरहेका उदाहरणहरू छन् । नियतवस ऋण नतिर्ने ऋणीहरूले घितो लिलामको प्रकृया शुरू भए पछि हिसाब एकिन गराई पाउँ भन्ने मुद्दा दायर गर्ने र जिल्ला न्यायाधीशहरूले तत्काल घितो लिलाम रोक्ने आदेश जारी गर्ने कार्यबाट र घितो रहेको सम्पत्तिको मूल्यांकनको विवादमा जिल्ला अदालतले लिलाम प्रकृया रोक्ने कार्यले पनि ढूळे समस्या खडा गरेको छ । सर्वोच्च अदालतको निर्णय वा सिद्धान्त तल्लो अदालतले पालना नगरेपछि घितो लिलामको प्रकृयामा तल्लो तहका अदालतबाट सिर्जना गरेको अवरोधहरू अदालती प्रकृयाबाट हटाउने सम्भावना छैन । यो समस्याको विकल्प घितोको मूल्यांकनलगायत विषयमा उठेका विवाद हेने राष्ट्र बैंकमित्र छुटै संयन्त्र बनाउन पर्ने र घितोको हकको संरक्षण प्रचलन गराउने अधिकारको बारेमा बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ मा थप स्पष्ट व्यवस्था गर्नु आवश्यक भएको छ ।

४. निक्षेपकर्ताहरूको हक रक्षाको विषयः

बैंक तथा वित्तीय संस्थाले गर्ने ऋण लगानीको मूल श्रोत तै निक्षेपकर्ताबाट संकलित रकम भएको हो । यो कुरालाई राष्ट्र बैंकले स्वीकार गरी थोरै रकमसम्मको मात्र भए पनि निक्षेप वीमा गराउन गर्ने व्यवस्था गरेको छ । तर यसको प्रयोग उद्देश्य विपरीत भएको देखिएको छ । निक्षेप वीमा लेख जारी गर्नेले बैंकको सम्पत्तिबाट असूल हुन नसकेको रकम मात्र विमकले तिर्ने भन्ने खालका शर्त राख्न थालेको देखिएको छ । यो त कुनै वीमा नै होइन । यस बारेमा राष्ट्र बैंकले तत्काल दुई कार्य

गर्नुपर्ने भएको छः (क) निक्षेप वीमाको सम्बन्धमा राष्ट्र बैंकले जारी गरेको निर्देशिकालाई निस्तेज पार्न र विमकको अर्थ तथा प्रयोगका सम्बन्धमा राष्ट्र बैंकले स्पष्ट निर्देशिका जारी गर्ने र (ख) निक्षेप वीमाको रकम भुक्तानी गर्न लगाएर मात्र बैंक तथा वित्तीय संस्थाको लिक्वीडेसनको प्रकृया शुरू गर्न स्वीकृति दिने वा यस्तो रकम भुक्तानी गर्न लगाएर मात्र समस्याग्रस्त बैंकको लिक्वीडेसनको लागि अदालतमा निवेदन दिने व्यवस्था गर्ने ।

५. अदालती हस्तक्षेपको दायरा कम गर्ने उपयुक्त संयन्त्र तिकास गर्ने:

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा भएका अनियमितता हटाउने वारेमा राष्ट्र बैंकले प्रचलित कानून अनुसार जारी गरेका निर्देशन तथा कारवाहीहरूको कार्यन्वयन तत्काल रोकनाबाट एकतर्फ सुनुवाईको आधारमा अदालतबाट आदेश जारी हुने गरेको छ । यसले राष्ट्र बैंक लगायत अन्य नियमनकारी निकायको भूमिका कमजोर हुन गई बदमासहरूले फाइदा लिएका छन् र यसको मारमा अन्तत निक्षेपकर्ता नै परेका छन् । कतिपय अवस्थामा त अदालतले एकतर्फ सुनुवाईको आधारमा यस्ता आदेश जारी गरेका उदाहरणहरू पनि छन् । धितो लिलामको प्रकृया रोक्ने काममा पनि अदालतहरूले अनुचित आदेश जारी गरेका उदाहरणहरू बढी रहेका नै छन् । नेपालको अदालतका वर्तमान अवस्था, यसको संरचना र न्यायाधीशहरूको छनौट, योग्यता नियमनकारी कारवाहीको औचित्यताको विषयमा न्यायाधीशहरूको शुन्य संवेदनशीलताको वर्तमान अवस्थालाई हेर्दा बैंक तथा वित्तीय संस्था र यसका सेवाग्राहीनीच उठाने विवादहरू र राष्ट्र बैंकले गरेको नियमनकारी कारवाही तथा निर्देशनको सम्बन्धमा उठेका विवादहरूको निर्णय गर्न वैकल्पिक व्यवस्था गर्नुपर्ने भएको छ । यसको लागि राष्ट्र बैंकभित्र नै छुट्टै स्वतन्त्र संयन्त्रको व्यवस्था गर्न आवश्यक छ । यस्तो संयन्त्रमा तीन जना सदस्य रहने र यी सदस्यहरूमा कानून, बैंक तथा वित्तीय व्यवस्थापन विषयका विज्ञहरू रहनु पर्ने व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ र यसको लागि अहिले संशोधनको प्रकृयामा रहेका बैंक तथा वित्तीय संस्था ऐन वा नेपाल राष्ट्र बैंक ऐनमा नै छुट्टै र स्पष्ट व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ ।

६. व्यापारिक घराना, बैंक संचालक र व्यवस्थापनको सम्बन्धः

राष्ट्र बैंकले जारी गरेका केही निर्देशनहरूमा बैंक वित्तीय संस्थामा हुने लगानी, बैंकको व्यवस्थापन तथा संचालनमा व्यापारिक घराना वा समुदायको संलग्नताको दायरा कम गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ । कुनै बैंक वा वित्तीय संस्थाका संचालक कर्मचारीले यस्तो बैंकबाट ऋण लिन नपाउने र यसरी ऋण लिने व्यक्ति

संचालक रहन नपाउने व्यवस्था त कानूनमा नै छ । उद्यम व्यवसाय गर्न बैंकबाट ऋण लिनु पर्ने र बैंकले लिने ऋण निक्षेपकर्ताबाट संकलन हुने हुँदा जुन समुदायले ऋण लिन्छ सोही समुदाय वा व्यवसायिक घरानाका व्यक्तिहरूले नै बैंक तथा वित्तीय संस्थाको संचालन, स्वामित्व र व्यवस्थापनको नियन्त्रण राख्दा समग्र बैंकिङ प्रणाली नै धस्त हुने र निक्षेपकर्ताको अहित हुने अवस्था सिर्जना हुने भएकोले यस वारेमा नेपालको नीति के हुने भन्ने विषयमा स्पष्ट राष्ट्रिय सरकारी नीति ल्याउनु पर्ने बेला भएको छ । कुनै बैंकको पूँजीमा लगानी गर्ने र त्यसको आधारमा संचालक समितिमा नियन्त्रण गर्ने व्यवसायिक घराना वा समूहले बैंकिङ प्रणालीबाट ऋण सुविधा लिन पाउने वा नपाउने, पाउने भए यसको हद कति हुने ? बैंकिङ प्रणालीबाट ऋण लिने समूहले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको शेयर स्वामित्व लिन पाउने वा नपाउने के हो ? एउटै समुदाय वा घरानाका व्यक्ति वा निजहरूको नियन्त्रणमा रहने संगठित संस्थाले बैंकिङ प्रणालीको मालिक र ऋणी दुवैको हैसियत राख्न पाउने वा नपाउने, राख्न पाउने भए यसको हद के हुने भन्ने विषय राष्ट्रिय नीतिको रूपमा निर्णय गर्नुपर्ने विषय भएको छ ।

७. नक्कली ऋणी र निक्षेपकर्ताले खडा गरेको समस्या:

निक्षेप संकलन गरी ऋण प्रवाह गर्न इजाजत प्राप्त केही विकास बैंक, वित्तीय संस्था तथा सहकारी संचालनको जिम्मेवारी पाएका व्यक्तिहरूले नक्कली ऋणी खडा गर्ने, नक्कली निक्षेप भौचर जारी गरी नक्कली निक्षेपकर्ता खडा गर्ने र आफू कारवाहीबाट बन्धको लागि कार्यालयमा रहेका अभिलेख तथा कम्प्युटरहरूमा रहेका तथ्यांक नष्ट गरेर वेपत्ता हुने र सक्कली निक्षेपकर्ता र ग्राहकहरूलाई नोकसान पुऱ्याउने प्रवृत्ति बढेको छ । यसको समाधानको लागि सरकारले बैंकिङ कसूर तथा सजाए ऐन, २०६४ लागू गरेको छ तर कागज प्रमाण लिखत नै नष्ट गरेपछि कसूर ठहर्ने वा विगो असूल गर्न अवस्था नहुने हुँदा कसूर नै हुन नसक्ने निरोधात्मक व्यवस्था गर्नु आवश्यक भएको छ । यसको लागि सूचना प्रविधि र कम्प्युटरको प्रयोग गर्न सकिन्छ । निक्षेप संकलन गर्न इजाजत पाएका बैंक, वित्तीय संस्था वा सहकारी संस्थाहरूले निक्षेप संकलन, ऋण प्रवाह, ऋण असूली सम्बन्धमा भएका सबै कारोबारहरू स्वतः केन्द्रिय सर्भरमा अभिलेख हुने प्रबन्ध मिलाए पछि मात्र यस्ता निकायलाई कार्य संचालनको अनुमति दिने र यस्तो कारोबारको अभिलेखको लागि केन्द्रिय सर्भर रहने र यसको नियन्त्रण, संचालन र प्रयोग राष्ट्र बैंकमा रहने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

(उप्रेती वरिष्ठ अधिकारी तथा सर्वोच्च अदालतका पूर्व न्यायाधीश हुनुहुन्छ) ■

रा.वा. बैंक प्रस्तुत गर्दछ. राष्ट्र सेवक कर्जा

निजामती तथा जंगी कर्मचारीहरु, सरकारी तथा अर्धसरकारी संघ, संस्थानों कार्यरत
स्थायी कर्मचारीहरुको वित्तीय आवश्यकता परिपूर्ति को लागि.....

रु १० लाख वा ५ वर्षको कुल तलब भत्ताको ७०% मध्ये
जुन कम हुन्दै सोही रकम कर्जा लिन सकिने छ ।

ब्याजदर: १०% प्रति वर्ष

ब्याज तथा किस्ता भूत्तानी: ऐमासिक

कर्जा भूत्तानी अवधी: ५ वर्ष

विशेषताहरू:

- यो कर्जा लिने प्रायोगिकताई निःशुल्क ATM सुविधा प्रदान गरिने छ ।
- तकर शूलकमा ०.१०% घट रिहने छ । • डाभल बैंकमा लाग्ने शूलकमा तम्चैर्ण घट रिहने छ ।
- Internet Banking तथा Mobile Banking सेवा शूलक १ वर्ष सम्म लिईने छैन ।
- यो कर्जा सेवा देक्का सर्वे शाष्ठा कायांस्यहरुलाई प्राप्त गर्न सकिने छ ।
- यो कर्जा ७ कार्य दिन भित्र प्राप्त गर्न सकिने छ । *

* लाग्ने दस्तावेज़ ।

नियोगकर्जा - विविध सेवा

एटीएम र डेबिट कार्ड
एचडीएस

एस.एम.एस. बैंकिङ
ई-बैंकिङ
मोबाइल बैंकिङ
आर.डि.डि. रेमिट

हाला सेवाहरू

बैंकहरूको विजनेश मोडेल परिमार्जन आवश्यक

■ नरबहादुर थापा

नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा देखिएका चुनौतीहरूको सामना गर्न र आर्थिक वृद्धि सहितको गतिशील वित्तीय क्षेत्र स्थायित्व कायम गर्न बैंकहरूको विजनेश मोडेल परिमार्जन आवश्यक देखिएको छ ।

तिष्य प्रवेश

१. नेपाल राष्ट्र बैंकको निरीक्षण तथा सुपरीवेक्षणमा रहेका वाणिज्य बैंक, विकास बैंक, वित्त कम्पनी र लघु वित्त विकास बैंकहरूको प्रमुख कार्य सर्वसाधारणबाट अल्पकालीन निक्षेप स्वीकार्ने र सोही प्रवृत्तिको कर्जा प्रवाह गर्न रहेको छ । दीर्घकालीन कर्जा प्रवाह गर्न विशेषाकृत संस्थाहरूको रूपमा खोलिएका कृषि विकास बैंक र नेपाल औद्योगिक विकास निगम समेत अल्पकालीन निक्षेप परिचालन र कर्जा प्रवाहमा सीमित हुन थालेका छन् । वीमा कम्पनी, सञ्चयकोष तथा नागरिक लगानीकोष जस्ता सम्झौताकृत बचत संस्था तथा अन्य संस्थाहरूको समेत दीर्घकालीन प्रकृतिको वित्तीय साधन अल्पकालीन निक्षेपको रूपमा बैंकहरूमा आउने गरेको छ । सन् २०२२ सम्म नेपाललाई अल्पविकसित मुलुकबाट विकासोन्मुख मुलुकको हैसियतमा पुऱ्याउन र सो कार्य निजी क्षेत्रको सहयोग लिई हासिल गर्न दीर्घकालीन कर्जा प्रवाह गर्ने वित्तीय संस्थाहरूको अभाव टडकारो रूपमा खड्किएको छ ।
२. अर्कोतर्फ विदेशमा काम गर्ने नेपालीहरूबाट प्राप्त विप्रेषणका कारण वाणिज्य बैंकहरूसँग केही वर्षयता अधिक तरलताको स्थिति विद्यमान रहेको छ । अल्पकालीन प्रकृतिको व्यापारिक कर्जामा केन्द्रित रहने वाणिज्य बैंकहरूलाई यस प्रकार सिर्जित अधिक तरलता आम्दानिक मूलुक ढंगले व्यवस्थापन गर्न चुनौतिपूर्ण रहेको छ भने उत्पादनशील क्षेत्रमा आवश्यक मात्रामा कर्जा प्रवाह हुन सकिराखेको छैन ।
३. वित्तीय साधनको तुलनामा केही वर्षयता सरकारी पूँजीगत खर्च लक्ष्यभन्दा अत्यन्त न्यून हुन जाँदा एकातिर लक्षित आर्थिक वृद्धिदर हासिल हुन सकिराखेको छैन भने अर्कोतर्फ पूँजीगत खर्च सम्बन्धी निर्माणजन्य काममा शिथिलता आउँदा निजी क्षेत्रले प्राप्त गर्ने ठेका पट्टाको काममा कमी आई बैंक कर्जा उपयोग अपेक्षाकृत हुन सकिराखेको छैन ।

बैंक विजनेश मोडेल

४. नेपालको विद्यमान बैंक विजनेश मोडेल स्थायित्व उन्मुख भएकाले आर्थिक विकास केन्द्रित हुन सकेको छैन । आर्थिक विकास उन्मुख भएन भने विद्यमान बैंक विजनेश मोडेलले गतिशील वित्तीय स्थायित्व कायम पनि गर्न

सक्दैन । आर्थिक वृद्धिको अभावमा वित्तीय क्षेत्र स्थायित्व जोखिम मुक्त रहन पनि सक्दैन ।

५. सन् १९९० को दशकदेखि सुरु गरिएको वित्तीय क्षेत्र उदारीकरण पश्चात् निजी क्षेत्रमा स्थापित वाणिज्य बैंकहरूको संख्यामा आएको उल्लेख्य विस्तार, कृषि विकास बैंक लगायत अन्य विकास बैंक तथा वित्त कम्पनीहरूलाई सर्वसाधारणबाट सबै प्रकृतिको निक्षेप लिने र अल्पकालीन प्रकृतिको कर्जा प्रवाह गर्न दिने व्यवस्थाले वित्तीय पहुँच र वित्तीय गहनता बढाएतापनि बैंकहरूको कारोबार वित्तीय दायरा बढ्न सकेको छैन । खुद्रा भुक्तानी प्रणालीको आधुनिकीकरणमा भने प्रगति भएको छ ।
६. नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा देखिएका चुनौतीहरूको सामना गर्न र आर्थिक वृद्धि सहितको गतिशील वित्तीय क्षेत्र स्थायित्व कायम गर्न बैंकहरूको विजनेश मोडेल परिमार्जन आवश्यक देखिएको छ ।
७. गतिशीलता सहितको वित्तीय क्षेत्र स्थायित्वले तीव्र गतिको आर्थिक वृद्धिको माग गर्दछ । आर्थिक विकास दीर्घकालीन प्रवृत्तिको प्रक्रिया भएकाले सो प्रक्रियालाई अटुट राख्न उत्पादनशील क्षेत्रमा दीर्घकालीन प्रकृतिको पूँजीको आवश्यकता पर्ने हुन्छ । यसका लागि बैंकहरूले पूँजी बजारका कार्यहरू गर्नु पर्ने हुन्छ । पूँजी बजार सम्बन्धी मूलतः दुई प्रमुख कार्यहरू (क) दीर्घकालीन पूँजीको आपूर्ति र (ख) प्रत्याभूति, वित्तीय सल्लाह, अनुसन्धान, शेरार पूँजी (भेन्चर क्यापिटल) लगानी तथा वित्तीयकरण जस्ता अन्य कार्यहरू पर्दछन् ।
८. आर्थिक विकासका दुईटा सैद्धान्तिक बाटाहरू (च्यानल्स) रहेका हुन्छन् । पहिलो बाटो पूँजीको संचय हो भने दोस्रो सोताको उत्पादनशील क्षेत्रमा वॉल्फाँड हो । वित्तीय क्षेत्रको भाषाका आधारमा विश्लेषण गर्ने हो भने पहिलो बाटो वित्तीय सघनता बढाउने हो भने दोस्रो उत्पादनशील क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने हो । वित्तीय सघनताले खासगरी संकटको समय हुन सक्ने उत्पादन नोकसानीलाई न्यूनीकरण गर्न मद्दत पुऱ्याउँदछ । यसको तात्पर्य वित्तीय सघनताले वित्तीय स्थायित्व कायम गर्न सघाउँछ भने हो । सम्भावना बोकेका उत्पादनशील क्षेत्रमा कर्जा प्रवाहले बढोत्तरी पायो भने उत्पादकत्व अभिवृद्धि हुन गई आर्थिक विकासको गति तीव्र हुने हुन्छ ।

९. बैंकहरूको विजनेश मोडल परिमार्जन गर्नु भनेको नेपालका बैंकहरूलाई (क) पूर्वाधार, (ख) साना तथा मफौला उद्योग, (ग) कृषि क्षेत्र (घ) पर्यटन (ड) निर्यात (च) अन्वेषण तथा राय सुभाव सेवामा लगानी बढाउन प्रोत्साहित गर्ने नीतिगत पहलकदमी चाल्ने हो ।
१०. यूरोप अमेरिका लगायत कठिपय मुलुकहरूमा नेपालको भन्दा फरक ढंगले बैंक विजनेश मोडेल अवलम्बन गरिएका छन् । आर्थिक विकासलाई टेवा पुनरे बैंक विजनेश मोडेल भनेको युनिभर्सल बैंकिङ् हो । अमेरिकामा संचालित जेपी मोरगन, बैंक अफ अमेरिका, क्रेडिट सुइस, डुएच बैंक, बारक्यलेज र वेल्सफारगो युनिभर्सल बैंकिङ् मोडलमा आधारित छन् । यी बैंकहरूले इनभेष्टमेण्ट र रिटेल दुवै प्रकारका बैंकिङ् कार्यहरू गर्दछन् । इनोभेटिभ परियोजनामा लगानी, अन्वेषण तथा वित्तीयकरण समेत गर्ने भएकोले यी बैंकहरूको राष्ट्रिय उत्पादन तथा उत्पादकत्व बढाउन सहयोग रहँदै आएको छ । माथि उल्लेख गरेका बैंकहरूलाई वाल स्टीट बैंक पनि भनिन्छ । राष्ट्रिय उत्पादन र उत्पादकत्वका सम्बन्धमा यी बैंकहरूले निरन्तर अध्ययन अनुसन्धान गरिरहने भएकोले यी बैंकहरूका सीझाओ अर्थतन्त्रका बारे ज्ञाता हुने र यी मध्येबाट कठिपयले अमेरिकाको अर्थमन्त्री हुने सौभाग्य पनि पाएका छन् ।

बैंक विजनेश मोडेल परिवर्तन गर्न अवलम्बन गर्नुपर्ने रणनीति

११. निजी क्षेत्र मार्फत आर्थिक विकासलाई गतिशिलता दिने हो भने नेपालको वित्तीय क्षेत्र पूँजी बजारका गतिविधि तर्फ उन्मुख गराउन अपरिहार्य नै छ । नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा राष्ट्र बैंकको नियमन तथा सुपरिवेक्षणको दायरामा रहेका बैंकहरूको बाहुल्यता रहेकोले बैंकहरूलाई नै पूँजी बजारको गतिविधिमा संलग्न गराउन नीतिगत पहलकदमी चाल्न आवश्यक देखिएको छ । यसको लागि विविध किसिमको रणनीति अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(क) भुक्तानी प्रणाली केन्द्रित बैंकहरूको वर्गीकरण

१२. भरपर्दा, सुरक्षित एवं स्वरथ भुक्तानी प्रणाली वित्तीय क्षेत्रको आत्मा हो । केही समयका लागि सरकारी स्वामित्वमा रहेका राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र नेपाल बैंक लिमिटेडलाई भुक्तानी प्रणाली केन्द्रित बैंकहरूको रूपमा बढावा दिने रणनीति अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ । प्रतिस्पर्धाको लागि निजी क्षेत्रका केही बैंकहरूको लागि पनि यो क्षेत्र खुला गरिनु पर्दछ । भुक्तानी बस्तु तथा सेवा र सुरक्षणपत्रको हुन्छ । भुक्तानी खुद्रा तथा ठूलो मूल्यको हुन्छ । त्यस्तैगरी, भुक्तानी रियल टाइम तथा खुद हुन सक्छ । सरकारी ऋणपत्रहरूको लागि केही बैंकहरूले प्राथमिक

व्यवसायीकर्ताको कार्य गर्न सक्छन् । यी सरकारी स्वामित्वमा रहेका नेपाल बैंक लिमिटेड र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लगायत केही निजी क्षेत्रका बैंकहरूलाई यी कार्यहरू गर्न मूलरूपमा तोकिदिदा मुलुकको भुक्तानी प्रणाली एकातिर सुरक्षित एवं भरपर्दा हुने अर्कोतर्फ यी बैंकहरूको लागि व्यवसायको हिसावले स्वरक्ष्य रहने वातावरण बन्ने हुन्छ ।

(ख) पूँजी बजार कारोबार समेत संचालन गर्न बैंकहरू

१३. माथि उल्लेखित बैंकहरूका अतिरिक्त कर्मसियल बैंकिङ् एवं पूँजी बजार कारोबार समेत संचालन गर्न बैंकहरूको व्यवस्था हुन आवश्यक देखिएको छ । सरकारी स्वामित्वमा रहेका कृषि विकास बैंक एवं नेपाल औद्योगिक विकास निगम लगायत केही निजी क्षेत्रका बैंकहरूलाई यस किसिमको बैंक विजनेश मोडेल अवलम्बन गर्न नीतिगत पहलकदमी आवश्यक देखिएको छ । विगतमा कृषि विकास बैंकले कृषि क्षेत्रको र नेपाल औद्योगिक विकास निगमले औद्योगिक क्षेत्रको विकासको लागि खेलेको भूमिका हामीले कदापी नजरअन्दाज गर्नु हुँदैन । सामान्य बैंकिङ् कार्यमा फकाईका कृषि विकास बैंक र नेपाल औद्योगिक विकास निगमको आज खासै विशिष्टकृत भूमिका देखिदैन ।

(ग) विशिष्टकृत वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना

१४. उर्जा, पर्यटन, व्यावसायिक कृषि, यातायात तथा शहरी बसोबास नेपालका उदाँदो क्षेत्रहरू हुन् । यी क्षेत्रहरूको विकासका लागि आवश्यक पर्ने वित्तको आज अभाव छ । राष्ट्रिय उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गरी स्वदेशमा रोजगारी सिर्जना गर्न यी क्षेत्रहरूलाई आवश्यक पर्ने वित्तको आपूर्ति गर्ने विशेषाकृत

वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना गर्न जरूरी छ । त्यस्तै गरी निर्यात तथा सो को लागि आवश्यक पर्ने आयात प्रवर्द्धन गर्न चाहिने वित्तको व्यवस्थापन गर्न निर्यात-आयात बैंकको स्थापना हुन जरूरी छ । सरकारले आर्थिक विकासका कामहरू आफै मात्र गर्न नसक्ने भएकाले बजेट मार्फत केही रकमको व्यवस्था एवं विदेशी सहयोग परिचालन गरी यस्ता किसिमका विशेषाकृत बैंकहरूको स्थापना गर्न नीतिगत पहलकदमी गर्न आवश्यक छ ।

(घ) बैंकहरूको पूँजी वृद्धि

१५. नेपालका बैंकहरूको चुक्ता पूँजी अन्य मुलुकहरूको तुलनामा न्यून छ । यहि कारण समेतले गर्दा नेपालका बैंकहरूले आर्थिक विकासलाई सहयोग पुग्ने हिसावले पूँजी बजार सम्बन्धी कार्यहरू गर्न सकिराखेका छैनन् । यहि पृष्ठभूमिमा नेपालका बैंकहरूको चुक्ता पूँजी हालको रु.२ अर्बाबाट न्यूनतम रु.५ अर्ब पुऱ्याउन आवश्यक छ ।

(ङ) नयाँ वित्तीय उपकरणहरूको खोजी

१६. आर्थिक विकासमा टेवा पुग्ने हिसावले नयाँ वित्तीय उपकरणहरूको खोजी हुन जरूरी देखिएको छ । लोकल करेन्सी वण्ड, सेक्युरिटाइजेशन र भेन्चर क्यापिटलको व्यवस्थालाई नयाँ उपकरणहरूको रूपमा लिन सकिन्छ । लोकल करेन्सी वण्डले नेपालका बैंकहरूलाई पूर्वाधारमा लगानी गर्न अप्रत्यक्षरूपमा अवसर दिने एवं सम्पत्ति तथा दायित्व बीचको मिसम्याच सम्बन्धी समस्या सम्बोधन गर्न सहयोग मिल्ने हुन्छ । त्यस्तै गरी सेक्युरिटिजेशबाट खुद्रा वित्तीय सम्पत्तिलाई एकीकृत गर्न र सम्पत्ति तथा दायित्व बीचको मिसम्याचको समस्या हल गर्न मदत मिल्ने हुन्छ । भेन्चर क्यापिटलले इनोभेटिभ परियोजनाको संचालनमा मदत पुऱ्याउने हुन्छ ।

(च) वित्तीय विश्वकरण

१७. नेपालका वित्तीय संस्थाहरूलाई पनि विश्व वित बजारमा आवद्ध गर्न आवश्यक छ । आर्थिक विकासको लागि दीर्घकालीन विदेशी पूँजी भित्र्याउन र स्वदेशी मुद्राको तरलता व्यवस्थापन गर्न नेपालको वित्तीय क्षेत्रको विश्वकरण (फाइनान्सियल ग्लोबलाइजेशन) गर्न जरूरी छ । यसको मतलब नेपालका बैंकहरूलाई केही मात्रामा विश्व वित्तीय बजारमा सापटी लिन र लगानी गर्न दिने व्यवस्था सुरु गर्नु हो ।

(छ) मौद्रिक नीतिमा सहजीकरण

१८. हाल नेपालको मौद्रिक नीति बैंकदर, अनिवार्य नगद अनुपात तथा खुला बजार कारोबार जस्ता परम्परागत उपकरणहरूमा आधारित छ । बदलिंदो आर्थिक संरचना र परिवेशमा यी उपकरणहरूको मात्र प्रभावकारिता रहदैन । उत्पादनशील क्षेत्रमा बैंक कर्जा विस्तारलाई प्रोत्साहित गर्न परिमाणात्मक (क्वान्टिटेटिभ इंजिंग) जस्ता उपकरणहरूले मात्र नपुग्ने हुँदा गुणात्मक कर्जा सहजीकरण (क्वालिटेटिभ इंजिंग) जस्ता मान्द्रिक उपायहरूको अवलम्बन जरूरी देखिएको छ ।

उपसंहार

१९. बदलिंदो आर्थिक संरचनाले माग गर्ने खालको बैंक विजनेश मोडेल अवलम्बन गर्दा अर्थतन्त्रमा वित्तीय क्षेत्रको गतिशील भूमिका रहने र वित्तीय क्षेत्र स्थायित्व दीर्घकालीन रूपमा कायम गर्न सकिने हुन्छ । बैंक विजनेश मोडेल विविधापूर्ण हुँदा सबै खाले वित्तीय सेवा उपलब्ध हुन जाने हुन्छ । साथै माथि उल्लेखित वित्तीय विकासको रणनीति अवलम्बन गर्दा अर्थतन्त्रले भोग्दै आएको कहिले तरलता संकट र कहिले अधिक तरलता स्थितिको समस्या समेत केही हदसम्म हल हुन जाने हुन्छ ।

(थाणा नेपाल राष्ट्र बैंकका कार्यकारी निर्देशक हुनुहुन्छ) ■

शिक्षक बचत खाता शिक्षक कर्जा

परिनामो हर थोपाको इन्जित गर्दू
समृद्ध भविष्यको बाटि शिक्षक खातामा बचत गर्दू।

राष्ट्रिय बाणिज्य बैंकद्वारा हाप्तो सुनिश्चित भविष्यका निमित प्रस्तुत गरिएको **शिक्षक बचत खातामा** रकम जम्मा गर्ने आवै जाँची।

शिक्षकहरूको सम्मान गर्दै राष्ट्रिय बाणिज्य बैंकले ल्याएको **शिक्षक कर्जा**ले भविष्यको योजना सफल घाने महत गर्नेछ।

शिक्षक बचत खाता शिक्षक कर्जा

- वार्षिक ५.५% ब्याज देविक मीमांसा।
- सीधिक कर्जाको सेवा-ग्रन्तमा १०% घट।
- Balance Certificate दस्तुरमा २५% घट।
- सकरको सेवा-ग्रन्तमा २५% घट।

यो सेवा राष्ट्रिय बाणिज्य बैंकको बूँदेनि ग्राहकावाट निम सकिने छ।

त्रिशूल सेवाहाउस

- ATM Card
- E-Banking
- Travellers Cheque
- SMS Banking
- ABRS

शिक्षक कर्जा शिक्षक बचत

- ₹. ३००,०००/- सम्प कर्जा सेवा।
- सेवा-ग्रन्तमा १०% घट।
- सातभ ब्याजदर।
- बैंकात्क चिन्ता भूलाई।
- सुनचारी कर्जाको ब्याजमा ०.५०% घट।

* सालम नाप हाउस।

राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक लि.

कार्यालय: लिल्लरबाट जाडा, काठमाडौं, नेपाल। फोन: ९८४३२१७९५

फैक्स: ९८४-५१-४२६८६०, Web: www.rbb.com.np, Swift: ROBANPKA

सरतो कृषि कर्जा कृषकलाई मृगतृष्णा

■ दीपेनद्र बहादुर क्षेत्री

निजी स्रोत शोषणकारी हुन्छ । त्यसैले कृषकलाई संस्थागत कर्जाको व्यवस्था हुनुपर्छ भन्ने चाहना र नीतिगत व्यवस्था भएको पनि छ । तर, संस्थागत वित्तीय निकाय कृषि कर्जाको परिणाम, अनुगमन पद्धति आदिका कारण खर्चिलो र जोखिममुक्त छ भन्दै पन्छिने गरेका उदाहरणहरू छन् ।

खाद्य सुरक्षाको प्रश्न पेचिलो बन्दै गएको हालको विश्वमा कृषिप्रधान भनिए आएको नेपालको कृषि जटिल अवस्थामा आईपुगेको छ । जलवायु परिवर्तनको असर, नाफामुखि उद्देश्यकालागि जमिन बसोवासका लागि प्रयोग गर्ने प्रबृत्ति र स्वदेशमा लाभदायक रोजगारीको अभाव भन्दै श्रमशक्ति बाहिरिनुको प्रभावले जोतमा मात्रै होइन उत्पादनमा पनि प्रतिकुलता आएको छ । कृषिकार्यमा महिलाहरूको भूमिका परम्परालाई पनि चुनौति दिई प्रवलरूपमा बढ्दै गएको छ । त्यसैले निर्वाहमुखी नेपालको कृषि सानो जोत रहेको अवस्थामा श्रम दिने जनशक्ति विदेशिदा जमिन बाँझो रहने प्रबृत्ति बढ्दै गएको छ । यसले पनि कृषिको योगदान मुलुकको अर्थतन्त्रमा घटेको छैन । कुल गार्हस्थ उत्पादनमा एक तिहाई योगदान रहेको छ, दुई तिहाई जनताको जीविकाको आधार र कुल निर्यातमा एक चौथाई अंश ओगटेको रिथिति विद्यमान छ ।

खाद्यान्न, नगदेवाली, पशुपालन, मत्स्यपालन, जस्ता विविध कृषिकार्यहरू ऐउटै घरपरिवारले ओगट्ने प्रबृत्ति नेपालमा छ । कृषिमा विशिष्टीकरण कम भएकै कारणले उत्पादकत्व बृद्धि हुनसकेको छैन । कृषिमा हरित त्रान्तिको प्रतिकका रूपमा गहुँ, धानको उत्पादकत्व बृद्धिको आधार रासायनिक मल, उन्नत वित्तिजनको उपयोग मानिन्छ । छिमेकी देशहरूको तुलनामा पनि न्युन रहेको रासायनिक मलको प्रयोग केवल ५७ केजी प्रतिहेक्टर रहेको छ । लगानी निजीक्षेत्रबाट सुरु हुन थालेको छ भने विगतमा सरकारी बजेटमा सीमित थियो । कर्जाको संस्थागत व्यवस्था सैद्धान्तिक रूपमा जति आकर्षक देखिन्छ व्यवहारिक रूपमा कम छ । सरकारले हालै सहुलियत व्याजदरमा कर्जा प्रवाह गर्ने भनि बजेटमा ६ प्रतिसत व्याजको घोषणा गरेको छ । केन्द्रिय बैंकले विगत देखि कृषि र जलविद्युतमा बैंक वित्तीय संस्थाहरूले कुल कर्जाको १२ प्रतिसत अनिवार्य रूपले लगानी गर्नुपर्ने निर्देशन दिएको छ । त्यसै कृषि, घरेलु उद्योग, उर्जा लगायतका उत्पादनशिल कर्जा भनि परिभाषित गरेको उद्देश्यहरूमा कुल कर्जाको २० प्रतिसत लगानी गर्नुपर्ने पनि निर्देशन गरेको छ । सन् १९९५-२०१५ सम्मका लागि दीर्घकालिन कृषि योजना लागु भएको थियो । महत्वाकांक्षी लक्ष्यहरूमा सरकारी स्वामित्वका अभावले गर्दा

लक्ष्यहरू पुरा हुन नसकेको ठानिन्छ । अब लागु हुने गरी कृषि विकास रणनीति तयार भइ सरकारले स्वीकृत गरेको छ । धेरै दाताराष्ट्र र विकास साफेदारको सहयोगमा तयार भएको यो रणनीतिले निर्वाहमुखी कृषिलाई व्यवसायीकरण गर्न मद्दत पुग्ने आशा लिइएको छ ।

कृषिक्षेत्रको विकासका लागि विगतमा 'कृषि वर्ष'का रूपमा मनाइएको पनि हो । महोत्सवहरूमा कृषि उत्पादनका वस्तुहरू प्रदर्शन गर्ने, उद्यमशील किसानलाई पुरस्कृत गर्ने जस्ता कार्यहरू पनि हुँदै आएका छन् । सरकारले बजेटमार्फत कृषकलाई राहतको घोषणा गर्दै आएको छ । तर, कृषि गणना २०६५ का अनुसार ६० प्रतिसत कृषकहरू आफ्नो आयले खान पर्यात नहुने दर्शाइ रहेका छन् । कर्जाको निर्मिति निजीक्षेत्रको निर्भरता कायमै छ । कृषिकर्जाको लागि स्थापना भएको कृषि विकास बैंक बाणिज्य व्यवसायमा लोभिएको छ । बाणिज्य बैंक र अन्य वित्तीय संस्थाहरू नाफामुखी व्यवसायतर्फ लहसिंदा सानो आकारमा आवश्यक पर्ने कृषि कर्जा फेरि पनि सहज पहुँच, लामो समयदेखिको कारावारकै कारण चर्को व्याजको मारमा पनि निजीक्षेत्र मुख्य स्रोत हुन गएको छ ।

यस आलेखमा कृषि कर्जाको आवश्यकता बारे प्रकाश पार्दै विभिन्न अध्ययन र तथ्यांकले देखाएका नतिजाहरू प्रस्तुत गरि कर्जाको क्षेत्रमा रहेका समस्या पहिचान गरिने छ । ती समस्या समाधानका संभाव्य उपायहरूको चर्चा गर्दै निष्कर्ष दिइने छ ।

कृषि कर्जाको आवश्यकता

सन् १९९५बाट सुरु भएको दीर्घकालिन कृषि योजनाले २० वर्ष अवधिमा १००.५ अर्ब रूपैयाँ आवश्यक पर्ने जनायो । उक्त रकमको ७५ प्रतिसत अंश कृषि विकास बैंकले प्रदान गर्ने पनि बताइयो । सरकारले कृषि योजनाको कर्जा आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै कृषिक्षेत्रकै लागि कर्जा प्रवाह गर्न स्थापित कृषि विकास बैंकलाई वित्तीय संस्थाका रूपमा प्रस्तुत गर्नु पर्नेमा कम्पनी ऐनमा ढालेर अन्य बाणिज्य बैंक सरह काम गर्ने वातावरण बनायो । फलस्वरूप कृषि बैंकको प्राथमिकता अन्य बैंक जस्तै बाणिज्य क्षेत्रमा जोड दिने र साना, ग्रामीण क्षेत्रको कर्जामा ध्यान पुग्न सकेन ।

तथ्यांक विभागले गरेको राष्ट्रिय कृषि गणना २०६८ मा जग्गा भएका र जग्गा नभएका तर अरुको जग्गा मोहीमा कमाउने घरपरिवारसँग कर्जाको रिथित बारे जानकारी लिइएको थियो । सो अध्ययनले स्वभाविक रूपमा भूमिहिनले भन्दा जग्गा भएकाहरूले बढी कर्जा आवश्यकता अनुभूत गरेको देखाएको छ । कर्जाको उद्देश्यमा पशुपालन (गाई, भैसी, बाच्चा, बंगुर) का निस्ति कर्जाको माग बढी देखाइएको छ ।

तलिका नं १ कर्जाको आवश्यकता र उद्देश्य

कूल कर्जा	कर्जा चाहने संख्या मलबीञ्ज	उद्देश्य			अन्य	
		उपकरण	पशुपालन	अन्य		
भूमिहीन	११५५३८	४१२७३	२४	१.१	८८.१	८४
आफैनै भूमि हुने	३७१५५५५	१५५१५८४	२४५	५.४	४४.४	२५.७
जम्मा	३८३१०९३	१६००८६७	२३.९	५.३	४५.५	२५.३

स्रोत: कृषि गणना २०६८

भूमिहिन मध्ये ३५.७ प्रतिसत र जग्गावाल ४२ प्रतिसतले कृषि कर्जा आवश्यक पर्न बताए । त्यस्तै कर्जा चाहनेमा भूमिहिनको अत्याधिक माग पशुपालनमा देखियो । हुनत जग्गावालाहरूको पनि माग बढी पशुपालनमा छ, तर स्वाभाविक रूपले मल विजका निस्ति पनि उल्लेख्य माग देखिएको छ । उक्त तथ्यहरूले पनि कृषिकर्जाको महत्वलाई दर्शाउँछ ।

कर्जाको आपूर्तिमा सरकार र वित्तीय संस्थाहरू संवेदनशील छौं भन्ने अभिव्यक्ति दिँदादिँदै पनि व्यवहारमा लक्ष्यहरू पुरा हुन सकेको अवस्था छैन । कृषकहरू ठूलो परिमाणमा निजीक्षेत्रमा भरपर्नु पर्ने अवस्था देखिएको छ । तथ्यांक विभागबाट सञ्चालित नेपाल जीवनस्तर मापन सर्वेक्षण-२०१० अनुसार २६.२ प्रतिसत घरपरिवारले कृषि लगायतका व्यवसाय चलाउन, ३०.७ प्रतिसतले उपभोगका लागि, ४३.१ प्रतिसतले अन्य उद्देश्यका लागि कर्जा लिएका छन् ।

तलिका नं २ कृषि कर्जाको उपयोग

मैगोलिक क्षेत्र	कृषिलगायत व्यवसाय	उपभोग	अन्य	जम्मा
उच्च पहाड	२२.१	३५.८	४२.१	१००
पहाड	२३.५	३६.४	४०.१	१००
तराई	२९.८	२३.९	४६.३	१००
नेपाल	२६.२	३०.७	४३.१	१००

स्रोत: जीवनस्तर मापन सर्वेक्षण २०७०/०७१

कृषिलगायतका व्यवसाय सञ्चालन गर्न तराईका २९.८ प्रतिसत घर परिवारले कर्जा लिएका छन् । उपभोगका लागि ३६.४ प्रतिसत पहाडमा र उच्च पहाडमा ३५.८ प्रतिसत घर परिवारले कर्जा उपयोग गरेका छन् । अन्य शीर्षकमा उपभोग र व्यवसाय वाहेका शीर्षकहरू पनि समावेश भएकाले प्रतिसत धेरै देखिएको हो । उक्त तालिकाबाट कृषक घरपरिवारका लागि मलबीञ्ज, उपकरण मात्र होइन उपभोगका लागि पनि कर्जा आवश्यक पर्दारहेछ भन्ने कुरा प्रस्त भएको छ ।

कर्जाको स्रोत अर्को महत्वपूर्ण पाटो हो । निजी स्रोत शोषणकारी हुन्छ । त्यसैले कृषकलाई संस्थागत कर्जाको व्यवस्था हुनुपर्छ भन्ने चाहना र नीतिगत व्यवस्था भएको पनि छ । तर,

माथि उल्लेख भएजस्तै संस्थागत वित्तीय निकाय कृषि कर्जाको परिणाम, अनुगमन पद्धति आदिका कारण खर्चिले र जोखिममुक्त छ भन्दै पन्छिने गरेका उदाहरणहरू छन् । पहिले कृषक घरपरिवारले उपयोग गरेको ऋणको स्रोतको लेखाजोखा गरै । कर्जा उपयोग गर्ने कृषक घरपरिवार मध्ये अधिकांशले निजीस्रोत अर्थात नातेदार, साहुकारको आश्रय लिनु परेको देखिएको छ ।

तलिका नं ३ (क) कर्जाको स्रोत

भौगोलिक क्षेत्र/स्रोत	बैंक/वित्तीय संस्था	नातेदार	साहुकार	गैर सरकारी संस्था	अन्य
उच्च पहाड	१५.८	६६.९	९.१	४.६	२.४
पहाड	२०.४	६३.४	८.१	४.१	५.०
तराई	३१.६	३५.७	२३.१	४.०	५.६
नेपाल	२५.१	५१.१	१५.१	४.१	४.६

स्रोत: जीवनस्तर मापन सर्वेक्षण २०७०/०७१

माथिको तथ्यांक (बैंक वित्तीय संस्थामा सहकारीको तथ्याक समेत समावेश) बाट नेपालमा २५.१ प्रतिसतले मात्रै संस्थागत क्षेत्रबाट कर्जा उपभोग गरेका छन् । कर्जाको सर्वाधिक स्रोत नातेदार/छिमेकी हुन् । जो ५१.१ प्रतिसत देखिएको छ । नातेदारबाट कर्जा लिनेको अनुपात उच्च पहाड र पहाडमा क्रमसः ६६.९ प्रतिसत ६३.४ प्रतिसत छ । तराईमा साहुकार हरूको सेवा कृषकले लिन वाध्य देखिन्छन् । तराईमा २३.१ प्रतिसत घरपरिवार साहुकारबाट कर्जा लिन्छन् । संस्थागत स्रोतमा तराईका ३१.६ प्रतिसत किसानले कर्जा उपभोग गरेको देखिन्छ । पहाडमा २०.४ प्रतिसत किसान परिवारले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट कर्जा लिएका छन् । यसबाट संस्थागत क्षेत्रको कृषक परिवारमा कर्जा प्रवाह सन्तोषप्रद छैन भन्ने देखाउँछ । कृषि गणना २०६८ ले पनि जग्गा हुने र नहुने कृषक परिवारको कर्जा उपयोगको प्रकृति उजागर गरेको छ ।

तलिका नं ३ (ख) कर्जाको स्रोत

कूल परिवार	कर्जाको उपयोग गर्ने परिवार कृषि बैंक	स्रोत				
		अन्य	बैंक/वित्तीय संस्था	नातेदार	अन्य	
भूमिहीन	११५५३८	११४५२ (१००)	७	१३	३६	४४
आफैनै भूमि हुने	३७१५५५५	८१६१६२ (१००)	१२	९	३२	४७
जम्मा	३८३१०९३	८३५९२१ (१००)	१३	९	३१	४७

स्रोत: कृषि गणना २०६८

सर्वेक्षणमा समेटिएका कृषक मध्ये कुलमा २२ प्रतिसतमा भूमिहीन १७ प्रतिसत र आफैनै जग्गा हुने २२ प्रतिसतले कर्जा उपयोग गरेको जनाए । जग्गा हुने र नहुने दुबै वर्गका कृषकहरूको कर्जाको स्रोतको भार नातेदार (निजीक्षेत्र) देखियो । अन्य स्रोतमा साथीभाइ, छिमेकी, गैरसरकारी संस्था, कृषक समूह आदि भएकाले प्रतिसत बढी देखिएतापनि एउटै स्रोतमा नातेदार कुलमा ३१ प्रतिसत र भूमिहीन मध्ये ३६ प्रतिसत र जग्गा हुनेमध्ये ३५ प्रतिसतले कर्जा उपभोग गरेको देखियो । कृषि विकास बैंकको कर्जा कुलमा १३ प्रतिसतले र जग्गा हुनेमध्ये १२ प्रतिसत र भूमिहीन ७ प्रतिसतले कर्जा उपभोग गरेको पाइयो ।

यस सर्वेक्षणले पनि माथिको जीवन मापन सर्वेक्षणले जस्तै निजीक्षेत्रलाई अत्याधिक भार रहेको देखायो ।

कर्जाको पर्याप्तता अर्को महत्वपूर्ण पक्ष हो । राज्यको नीतिले कृषिलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ भन्छ । वित्तीय संस्थाहरूलाई केन्द्रिय बैंकले निर्देशन पनि दिएको छ । कुल कर्जाको १२ प्रतिसत कृषि र जलविद्युतमा लगानी गर्नुपर्छ भनि उत्पादनशील क्षेत्रमा कर्जा पनि ग्रामीण पुर्निर्माणसँग सम्बन्धित

भएकाले कृषिलगायतका कुराहरू समेटिन्छन् । हालसम्म यसक्षेत्रमा भएको प्रगतिको समीक्षा गरौं ।

दीर्घकालिन कृषि योजनाले २० वर्षको अवधिमा १०९.५ अर्ब रुपैयाँ कर्जा प्रवाह गर्ने लक्ष किटान गरेकोमा भाद्र २०७१ सम्ममा कृषिकर्जाका रूपमा ५९.४ अर्ब रुपैयाँ प्रवाह भएबाट ४६.९ प्रतिसत मात्र उपलब्ध भएको छ । योजनाको बाँकी अवधिमा लक्ष पुरा हुन सक्ने देखिदैन । त्यस्तै नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंक वित्तीय संस्थाहरूको कुल कर्जाको १२ प्रतिसत कृषि र जलविद्युतमा लगानी गर्नुपर्ने निर्देशन दिएपनि लक्ष अनुसार कर्जा प्रवाह भएको छैन । समीक्षा अवधिमा बैंक वित्तीय संस्थाहरूले प्रवाह गरेको कर्जा ११६५.५ अर्ब रहेकोमा कृषि क्षेत्रमा सोको केबल ४.४ प्रतिसत र उत्पादनशील कर्जामा १०९.९ अर्ब लगानी भइ केबल ९.४ प्रतिसत मात्र कर्जा प्रवाह भएको छ ।

तलिका नं ४ कर्जा प्रवाह लक्ष्य र प्रगति

(रकम रु अर्बमा)

कर्जाको आवस्यकता	कूल	प्रतिशत
दीर्घकालीन कृषि योजना अनुसार	१०९.५	११६५.५
नेराबैंकको निर्देशन अनुसार कृषिमा	१२८.२	५९.४
उत्पादनशील क्षेत्रमा	२३३.१	१०९.९

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक

चालु आर्थिक वर्षको बजेट बक्तव्यमार्फत कृषिमा युवाहरूलाई आकर्षित गर्न ६ प्रतिसतको सहुलियत व्याजदरमा कर्जा प्रवाह गर्ने नीति लिए अनुरूप नेपाल राष्ट्र बैंकले पनि बैंक वित्तीय संस्थाहरूलाई परिपत्र गरिसकेको जनाएको छ । कृषकहरूबाट कर्जाको मागको चाप बढेको छ, तर वित्तीय संस्थाहरू र सरकारबीच उचित समन्वयको अभावमा आर्थिक वर्षको आधा समय वित्ता पनि सो नीति लागु हुन सकेको छैन ।

कृषि कर्जाको समस्या

निर्वाहमुखी कृषिको आधिपत्य रहेको अवस्थामा व्यवसायिक कर्जाको माग कम उपयोगमा कृषक घरपरिवारको आवश्यकता बढी

कृषिक्षेत्रमा बीमाको प्रचलन कम भएका कारण व्यवसायमा प्राकृतिक वा मानव निर्मित जोखिमबाट कृषक बचन नसकदा कर्जाको असुली निश्चित नहुने विश्वास कर्जादाताहरूको रहने गरेको छ । फेरि उत्पादनको सुनिश्चितता पनि कम हुने भएकोले कर्जाको उपादेयतामा आशंका गर्ने प्रचलन छ ।

रहने स्वभाविक प्रबृत्तिले गर्दा संस्थागत कर्जाको व्यवस्थापन सहज छैन । त्यसमा पनि सरकारले लोकप्रियताका लागि समय समयमा मिनाहा गर्ने नीति जारी गर्दा ससाना कर्जाको असुली सुनिश्चितता घट्दै गएको छ । बैंक वित्तीय संस्थाहरू साना कर्जाको माग सम्बोधन गर्न हिचकिचाउँछन् । बरू राष्ट्र बैंकको निर्देशन अनुसारको रकम लघु वित्त संस्थाहरूमार्फत थोक कर्जाका रूपमा उपयोग गर्न चाहन्छन् । यो प्रथाले वित्तीय स्रोतको अनिश्चितता हुने भएकाले लघुवित्त संस्थाहरूले पनि कृषकलाई भरपर्दो किसिमले कर्जा प्रवाह गर्न र तुलनात्मकरूपमा सस्तो व्याजदरमा साधन उपलब्ध हुँदैन । कृषकहरू उद्देश्य भन्दा पनि व्याजदरमुखी देखिने भएकाले निश्चित परियोजना भन्दा वित्तियसाधन प्राप्त गरेपछि नाफामुखी क्षेत्रमा लगानी गर्ने प्रबृत्ति रहन्छ । उद्देश्य अनुसार कर्जाको सदुपयोगको अभावमा असुलीमा समस्या आउने र एक ठाउँको अनुभवले बैंक वित्तीय क्षेत्रमा नजिर बस्न गई सरल कर्जा प्रवाहको बाटो रोकिने हुन्छ ।

कृषिक्षेत्रमा बीमाको प्रचलन कम भएका कारण व्यवसायमा प्राकृतिक वा मानव निर्मित जोखिमबाट कृषक बचन नसकदा कर्जाको असुली निश्चित नहुने विश्वास कर्जादाताहरूको रहने गरेको छ । फेरि उत्पादनको सुनिश्चितता पनि कम हुने भएकोले कर्जाको उपादेयतामा आशंका गर्ने प्रचलन छ ।

सरकारी र वित्तीय संस्थाहरूबीच समन्वय अभावमा उत्पादनको बेलादेखि बाली थन्क्याउने, पशुपंक्ति बजारमा पुऱ्याउने, प्रशोधन र भण्डारण, बजारीकरणमा संलग्न सम्पूर्ण निकायहरूबीच तालमेल रहन्न । व्यवसायिक आम्दानी प्राप्त गर्ने बेलामा चाहिने प्राविधिक सल्लाह, सहयोगको अभावमा कर्जा व्यवस्थापन पनि अभरयुक्त हुने गरेको छ ।

अति अनुदानित छिमेकी भारतका कृषि सम्बन्धि उपज खुला सीमानाबाट सजिलै नेपाल भित्रिने कारणले नेपाल भित्र कर्जा लिई उत्पादन गरेका वस्तुहरू बजारमा प्रतिस्पर्धी हुन सक्दैनन । घर परिवारका उपभोगका लागि मात्रै कर्जा लिई कृषि व्यवसाय गर्नु लाभप्रद हुन नसक्ने भएकोले संरक्षण नीतिको अभावमा कृषि व्यवसायबाट पलायन हुने प्रबृत्ति बढेको छ । सरकार र नियमनकारी निकायका नीति निर्देशनलाई सजिलै उलंघन गर्ने मातहतका निकायको प्रबृत्ति निरुत्साहित नगर्ने हो भने जितिसुके राग्रा नीति ल्याइएपनि अभिलेखका लागि मात्रै हुने र कार्यान्वयनमा शुन्य हुने अवस्था छ ।

वित्तीय साक्षरताको माध्यमबाट कर्जाको उपयोग, उचित व्यवस्थापनको समर्थालाई सम्बोधन गर्न सकिन्छ । नेपालमा कृषि महिलामुखी बन्दै गएको छ । घरमुलीमा महिला संख्या बढ्दै गएको तथ्यले यसलाई पुष्टि गर्छ । महिला असल ऋणी हुन भन्ने हुँदाहुँदै पनि धितो राख्ने सम्पत्तिको अभावमा कृषि कर्जाको उचित प्रयोग हुनसकेको छैन ।

कृषि र ग्रामीण विकास पर्यायवाची शब्द जस्तै हुन् । अधिकांश कृषक ग्रामीण क्षेत्रमा बस्ने र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू सहरमुखी बनेको सन्दर्भ हेर्दा कृषि कर्जा परिचालनमा ग्रामीणक्षेत्रमा संस्थागत विस्तारको महत्व कम आँकलन गर्न मिल्दैन । हालको अवस्थामा ग्रामीणक्षेत्रमा विप्रेषण भित्रिने गरेको सन्दर्भ समेत ध्यानमा राख्दा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको उपरिथिति कर्जा प्रवाहलाई सुदृढ गराउन पनि मद्दत मिल्छ ।

समस्या समाधान र निष्कर्ष

कृषि कर्जामा रहेका यी समस्या समाधान गर्न नसकिने होइन, खाँचो केबल प्रतिवद्धताको छ । समग्र कृषिक्षेत्रको विकासले अर्थतन्त्रमा उर्जा थप्न सक्छ भन्ने प्रमाण वर्षा राम्रो हुँदा कृषि उत्पादनमा भएको बृद्धिबाट कुल गार्हस्थ उत्पादनमा भएको प्रगति नै पर्याप्त छ । त्यसैले कृषिक्षेत्रका हरेक आयामलाई खोतलेर तिनका समस्या र संभावनालाई नियाल्दै नेपाली कृषकको श्रम, सीप र जाँगरलाई उर्जावान बनाउने दृढताको खाँचो छ ।

सरकारी नीति घोषणा गर्नका लागि मात्रै हुनु भएन । नीतिको कार्यान्वयनमा देखिएका अन्तरसरकारी/ संस्थान/कृषक समूहबीचको समन्वय र सहकार्यले मात्र समस्या समाधान हुन्छ । भएका प्रगतिको सकारात्मक समीक्षाले प्रोत्साहनको बाटो खुल्न सक्छ । त्यसका निम्ति कृषिलाई व्यवसायीकरण गर्दै बजारोन्मुख बनाउनु पर्छ । हालको निर्वाहमुखी अवस्थाबाट उचाल्न प्राविधिक ज्ञान, बजारीकरणको सीप र नाफाका लागि थप जाँगर चलाउने स्वःस्फूर्त वातावरण बनाइदिनु पर्छ ।

भारतसँगको खुला सीमाना र कृषि उपजमा लगाउँदै आएको कृषि विकास शुल्क समेत हटाइए पछि त्यहाँको अति नै अनुदानित कृषि उपज नेपाल भित्रिन सहज बनाएको छ । त्यातिमात्रै होइन कृषिमा श्रमशक्ति समेत अभाव हुँदै गएको हालको परिस्थितिमा उत्पादनमा हास, खर्चिलो बन्दै जाँदा खेतिपाती गर्नको संख्या समेत घट्दै गएको छ । खाद्य सुरक्षा प्रत्याभूतिको परिकल्पना गर्ने मुलुक विद्युतमा जस्तै खाद्यान्न लगायतका वस्तुहरूमा छिमेकी मुलुकले आपुर्ति गरिदिने वचनको प्रतिक्षामा बरनुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको छ ।

सिंचाई, मल, बिझ, श्रम किफायती उपकरण आदी नेपाली कृषकको आम्दानीले व्यहोर्न सक्ने अवस्था नहुँदा कर्जाको आवश्यकता अनुभव गरिएको हो । कर्जाको आवश्यकताको आँकलन गर्दा उपभोग कर्जा समेत निजीक्षेत्रबाट लिने गरेको सन्दर्भमा निश्चित आवश्यकतामा संस्थागत कर्जा लचिलो हुनु पनि पर्ने हुन्छ । हाल तरकारी र नगदेवालीमा विषादीको प्रयोग अत्याधिक भएको गुनासोलाई हेर्ने हो भने हरेक त्यस्ता घरपरिवारमा दीर्घ रोपीको संख्या पनि बढ्दै गएको छ । कृषक परिवारमा पर्न सक्ने यस्ता जोखिमहरू न्युनीकरण गर्न कृषक समूहको सामूहिक कोष वा बीमा योजना कृषकमैत्री प्रावधान हुन सक्छ ।

विप्रेषण आप्रवाहले कृषिमा भिजेको श्रमशक्तिलाई अलग्याएको छ । उपभोक्तावादी संस्कृतिलाई मौलाउने अवसर दिएको छ । श्रमशक्तिको अभावमा जग्गा जमिन बाँझै राख्ने वाध्यता सिर्जना भएको छ । यो प्रवृत्ति कायमै रहे प्राप्त हुने विप्रेषणको रकमले वाहिरिएका घर परिवारका सदस्यलाई समेत आयात गरेर खाद्यान्न आपुर्ति गर्न नसकिने अवस्था आउन सक्छ । प्रतिइकाइ उत्पादन बृद्धि गर्दै उर्जाशील जनशक्तिलाई पुनः कृषिमा आकर्षण दिलाउन सहुलियतपूर्ण कर्जा एउटा माध्यम हुनसक्छ । त्यस्तो कर्जामा स्पष्ट सन्देश जानुपर्ने पक्ष के हो भने उत्पादकत्व बृद्धिका निम्ति नभई नहुने आधुनिक कृषि प्रणालीका अवयव आपुर्तिका लागि कर्जा प्रदान गरिन्छ र त्यस्तो उत्पादन भित्रिई बजारीकरण भएपछि कर्जा फिर्ता हुनुपर्छ ।

कुल विनियोजित कृषि बजेटको भण्डै आधा रकम अनुदान दिने नीति घोषणा गरेपनि कृषक घरपरिवारमा भन्दा नीति हातमा लिई पहुँच पुन्याउनेको बोलवाला चलेको हालको अवस्थामा उद्घोष भन्दा धरातलमा सेवा प्रदान हुन सक्नुपर्छ । कृषिमा सहुलियत व्याजदरमा कर्जाको रटान र व्यवहारमा मृगतृष्णा जस्तै बन्न गएको अहिलेको परिस्थितिले कृषक उत्साहित बन्न सकेका छैनन् । कृषि कर्जामा सरिक हुनुपर्ने बैंक वित्तीय संस्थाहरूले राष्ट्रिय स्वार्थलाई ध्यानमा राखि नीति निर्देशन पालना गर्न नचाहे नियामकले विकल्प पनि खोज्न सक्नुपर्छ ।

(क्षेत्री राष्ट्रिय योजना आयोगका पूर्व उपाध्यक्ष हुनुपर्छ) ■

लगानीको अवसरै अवसर बाधक सोच मात्रे

■ कुशेकुमार जोशी

अभाव र आवश्यकताले नै संभावनालाई बढाउँछ । राजनीतिक दलहरूको आपसी भगडाले नेपालमा अभावसँगै संभावना बढाइदिएको छ । तर सँधै संभावना मात्र बढाएर हुँदैन । संभावनाका क्षेत्रमा लगानी पनि बढाउनु पर्छ ।

अधिल्लो संविधानसभाको निर्वाचनपछि बन्द, हड्डताल, चन्द्र आतङ्क रोक्न व्यवसायिक क्षेत्रबाट पहल भयो । नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघको अध्यक्ष भएका नाताले मैले सबै राजनीतिक दलहरूलाई बन्द, हड्डतालबिरुद्ध हस्ताक्षर गर्न बोलाएँ । सबै राजनीतिक दलहरू आएर हस्ताक्षर गरे पनि । तर प्रतिपक्षमा बसेको नेपाली कांग्रेसले हस्ताक्षर गरेन ।

—
व्यवसायीको पहलमा सरकारले सन् २०११ लाई नेपाल पर्यटन बर्ष घोषणा गयो । यही अवसरमा नेपाललाई बन्द, हड्डताल मुक्त गर्नुपर्छ भनेर हामीले फेरि राजनीतिक दलसँग लिखित प्रतिवद्धता माग्यौ । सबै दलले सहमति जनाए । एकिकृत नेकपा माओवादीले केही समय लगाएर भएपनि प्रतिवद्धतापत्रमा हस्ताक्षर गयो तर सर्त सहित । सर्त थियो-पर्यटन क्षेत्रमा मात्र हड्डताल नगर्ने ।

—

यी दुई घटनाले नै पुष्टि गर्छ- नेपालका राजनीतिक दलहरू विकास निर्माणमा प्रतिवद्ध छैनन् । उनीहरू आफू अनुकूल आफ्नो वर्चस्व कायम गर्न मात्र विकास निर्माणमा प्रतिवद्ध देखिने गरेका छन् ।

यदी दलहरू विकास निर्माणप्रति साँच्चै प्रतिवद्ध हुन्थे भने पछिल्लो संविधानसभाको निर्वाचनका बेलामा आफ्ना पक्षमा भोट माग्न गाउँगाउँ जाँदा जनताले उठाएको मागप्रति संवेदनशिल हुन्थे । जनताले दोस्रो संविधानसभाको निर्वाचनका बेलामा नेताहरूसँग संविधानभन्दा बढी विकास निर्माणको माग राखे । जनता विकास निर्माणसँगसँगै संविधान पनि चाहन्थे तर पहिलो माग विकास निर्माण नै थियो ।

जनताले संविधानमा खासै चासो राखेनन् । मलाई विकास देऊ भन्ने जनसंख्याको हिस्सा धेरै थियो । राजनीतिक नेताहरूले सञ्चार माध्यमलाई अन्तर्वार्ता पनि दिए- जनताको मनमा विकास बढी पाइयो । अब संविधानसँगै विकास पनि गर्दै जानु पर्छ । निर्वाचनपछि राजनीतिक दलहरू संविधान निर्माणका वहसमा धेरथोर त लागे तर विकास निर्माणमा भने चासो राखेनन् । निर्वाचनपछि सत्तामा पुगेका दल राजनीतिक मुद्दामा

केन्द्रीत भए । प्रतिपक्षीको आवाज पनि राजनीतिक मुद्दामा मात्र उठ्यो विकास निर्माणमा उठेको सुनिएन ।

समस्या कहाँ ?

अभाव र आवश्यकताले नै संभावनालाई बढाउँछ । राजनीतिक दलहरूको आपसी भगडाले नेपालमा अभावसँगै संभावना बढाइदिएको छ । तर सँधै संभावना मात्र बढाएर हुँदैन । संभावनाका क्षेत्रमा लगानी पनि बढाउनु पर्छ ।

नेपालमा पुर्वाधार र ऊर्जा क्षेत्रमा मनग्य संभावनाहरू छन् । नेपालमा लगानी नभएको होइन, ती लगानी उपभोग्य र अल्पकालिन क्षेत्रमा मात्र छ । हाम्रो उपभोगको प्रबृत्ति बढेर गएको छ । रेमिटेन्स बर्षेनी बढेका कारण उपभोग बढ्दिं हुँदै गएको हो ।

उपभोगकै कारण यहाँ दीर्घकालिन लगानीभन्दा ट्रेडिङ (दैनिक उपभोग्य सामग्रीको कारोबार) मा वढी लगानी भइरहेको छ । दीर्घकालिन महत्वका क्षेत्रमा लगानी हुन सकेको छैन । दीर्घकालिन लगानी ढूलो आकारको हुन्छ । ढूलो लगानीमा जोखिम धेरै हुन्छ । सम्भावितभन्दा बढी जोखिम उठाएर लगानी कसैले पनि गर्दैन ।

लगानीका लागि नीतिको त्यति समस्या छैन । संविधान नआएकै कारण पनि जोखिम हुनेछैन । तर संविधान आउने र नआउनेका बीचमा हुने राजनीतिक दलले सिर्जना गरेको संक्रमणले उज्जाएको मात्र जोखिम छ । यो संक्रमणभित्र बन्द, हड्डताल, चन्द्र आतंक र जवाफदेहिता पर्छ ।

संविधान बनेर वा नबनेर केही फरक पर्नेवाला छैन । तर संविधान नबनेर जुन संक्रमण बढिरहेको छ अर्थात यो बीचमा राजनीतिक दलहरूबीच जुन दुरी बढिरहेको छ त्यसले लगानीको वातावरण विगारिरहेको छ ।

नेपालमा अल्पकालमै लाभ हुन्छ भने जोखिम मोलेर भएपनि लगानीकर्ता आउँछन्, आएका पनि छन् । केही वहराष्ट्रिय कम्पनीहरूले अहिले पनि आफैले जोखिम उठाएर काम

गरिरहेका छन् । जतिसुकै संक्रमण भएपनि तिनीहरू भागेर जानेवाला छैनन् । किनभने कमाइ भइरहेको छ । एनसेल, एसियन पेन्ट्स, युनिलिमरलगायतले कमाइरहेका छन् । नेपालमा ठूलो बजार छ । दुई करोड ७० लाख जनसंख्या भनेको ठूलो बजार हो । हाम्रो उपभोग पनि बढेर गएका कारणले बजार संभावना बढी भएको हो । तर, दीर्घकालिन लगानीको क्षेत्रमा भने लगानीकर्ता आकर्षित हुन सकिरहेका छैनन् ।

आफू पनि गर्न नसक्ने र अरुलाई पनि गर्न नदिने सोचको विकास भएका कारण आयोजना सञ्चालन

गर्न समस्या छ । कर्णालीकै उदाहरण हेरौँ- पिडिए भयो, तर, त्यहाँका स्थानीयले सरोकार समिति बनाएर सस्तो आयोजना हामीले नै बनाउनु पर्छ भनेर आवाज उठाइरहेका छन् ।

नीतिमा विरोधाभाष

अहिले देशमा नीतिगतभन्दा राजनीतिक जोखिम बढी छ । राजनीतिक जोखिमकै कारण नीतिमा उल्लेख भएका बिषयहरू कार्यान्वयन हुन सकेको छैनन् । नीतिमा उल्लेख भएकै बिषय-आन्तरिक उद्योगलाई प्रोत्साहन गर्ने भने कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । नीतिमा पनि केही समस्या छन् । आयोजना विकास गर्नका लागि जंगल फडानी गर्न पाइँदैन । जग्गा अधिग्रहण गर्न पाइँदैन । १० प्रतिशत सेयर सितैमा वाँडनु पर्ने बिषयहरू उठिरहेका छन् ।

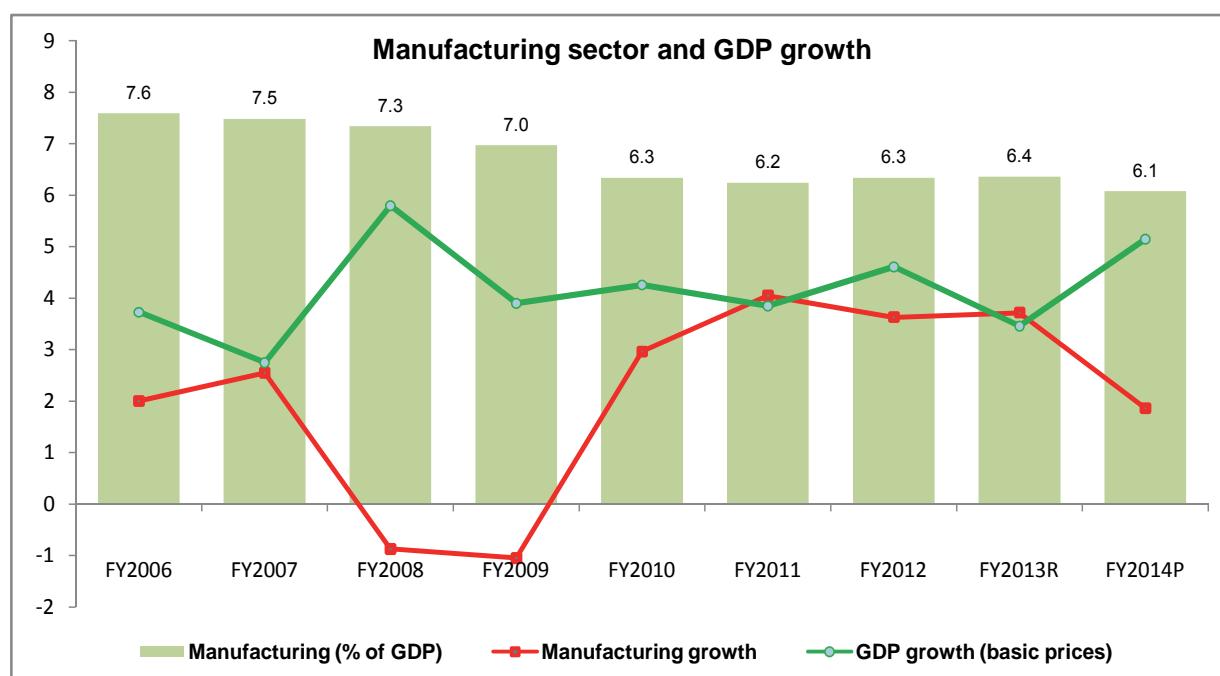
जलविद्युत तथा पुर्वाधार क्षेत्रमा बन फडानी गरियो भने एउटा रुख काट्दा २५ वटा रोप्नु पर्ने व्यवस्था छ । हो, फडानी गरेर मात्र हुँदैन, रोप्नुपनि पर्छ । तर जग्गा आफैले खोज्नु पर्ने हुन्छ । आयोजना सञ्चालनमा आएको केही बर्षपछि सरकारलाई नै जिम्मा लाउनु पर्ने अवश्या छ । अझ फडानी वापत बन मन्त्रालयलाई रोयल्टी पनि तिर्नु पर्ने व्यवस्था छ । यसले लगानीको वातावरणलाई प्रतिकूल असर पारेको छ ।

ऊर्जाको नीति बनाइएको छ भने त्यसलाई सहयोग गर्ने नीति बन मन्त्रालयको छैन, मालमोत कार्यालयको छैन । ७५ रोपनीभन्दा वढी जग्गा किन्न नपाइने नीति छ । आयोजनाका लागि योभन्दा धेरै जग्गा चाहिन्छ । थप जग्गाका लागि अर्को प्रकृया सुरु गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसमा पैसा र समय जान्छ । दुई छुटै निकायका बीच समन्वय छैन । नीतिलाई समन्वय गराउनका लागि राजनीति मिल्नु पर्ने हुन्छ ।

राष्ट्रियताको सस्तो नारा

दोस्रो निर्वाचनपछि जलविद्युतको क्षेत्रमा केही सकारात्मक संकेतहरू देखिएका छन् । राजनीति इच्छाशक्तिका करण ऊर्जा विकास सम्झौता (पिडिए), ऊर्जा व्यापार सम्झौता (पिटिए) भएका छन् । तर पिडिए र पिटिएको खन्डन गर्नेको जमात पनि ठूलै छ । आफू पनि गर्न नसक्ने र अरुलाई पनि गर्न नदिने सोचको विकास भएका कारण आयोजना सञ्चालन गर्न समस्या छ । कर्णालीकै उदाहरण हेरौँ- पिडिए भयो, तर, त्यहाँका स्थानीयले सरोकार समिति बनाएर सस्तो आयोजना हामीले नै बनाउनु पर्छ भनेर आवाज उठाइरहेका छन् ।

सस्तो भए नेपालीले नै बनाउँदा राम्रो हुन्छ । तर उनीहरूले त्यो सरोकार समितिले पैसा जुटाउन त सक्दैन । हामीभित्रे कसले ल्याएर पैसा दिन्छ ? त्यति ठूलो रकम कसले लगाउँछ ? पैसा निकाल कोही तयार नहुने अनि नेपालीले नै आयोजना निर्माण गर्नु पर्छ भनेर आन्दोलन गर्नु कतिको व्यवहारिक तर्क हो ? नेपालीले लगानी गर्नका लागि पैसा उठाउने उपकरण छैन । इच्छाशक्ति पनि देखिएको छैन ।

Investment

Types of Industries	No.	Total Project Cost	Total Fixed Cost	Foreign Investment	Employment	Share in FDI	Share in projects	Share in Employ.
Agriculture	60	1674.42	1095.61	893.29	3497	1.31	2.85	2.25
Construction	42	3605.34	2683.1	2762.81	3016	4.06	1.99	1.94
Energy Based	47	40759.24	40381.02	14518.77	7947	21.34	2.23	5.11
Manufacturing	712	54611.18	40355.5	25595.87	78409	37.61	33.78	50.45
Mineral	36	5162.62	4223.6	2904.24	5574	4.27	1.71	3.59
Service	650	25955.4	21220.18	12974.65	32127	19.07	30.83	20.67
Tourism	561	20413.55	19157.38	8400.34	24862	12.34	26.61	16

Source: Department of Industry

त्यसलाई मलजल संविधान (बन्ने/नबन्नेबीचमा अड्किएको) ले गरिरहेको छ ।

जनशक्ति छैन

आफैनै जोखिममा कसैले लगानी गर्न अघि सन्यो भने पनि काम गर्ने जनशक्ति पाइँदैन । औद्योगिक, पुर्वाधार वा व्यवसायिक कृषिमा ठूलो लगानी हुन्छ, तर काम गर्ने मान्छे नभएपछि योजना अगाडि वढ्दन सक्दैन । कारण काम गर्ने मान्छे सबै बाहिर गझरहेका छन् । दिनकै १५ सयको हाराहारी वाहिरिरहेका युवा जनशक्ति फर्केर आउन समय लाग्छ ।

अहिले नै पनि फर्केर आउने वातावरण बनाउन सकिन्छ । तर त्यो वातावरण राजनीतिक कारणले पर सरिरहेको छ । संविधान आउने र नआउनेको बीचमा जुन खालको अन्यौलता छ त्यसले वाहिरिएको जनशक्तिलाई नेपाल फर्कनु पर्छ भनेर सोच्न कर लगाउँदैन ।

महागो इन्धन

सन्सारको सबैभन्दा महँगो सिमेन्ट नेपालमा पाइन्छ । एक बोरा अर्थात ५० किलो सिमेन्टको आठ सय रुपैयाँ । आठ सय रुपैयाँ बोराको सिमेन्टले हामी निर्माण गरिरहेका छौं । कच्चा पदार्थ नै महँगो भएपछि आयोजनाको लागत निकै वढी पुग्छ । सिमेन्ट महँगो इन्धनका कारणले भएको हो । औद्योगिक क्षेत्रमा कम्तिमा दैनिक १२ घन्टा लोडसेडिङ छ । लोडसेडिङको समयमा महँगो मूल्यको इन्धन प्रयोग गर्नु पर्छ । अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा इन्धनको मूल्य घट्छ तर नेपालमा घट्दैन । यो सबै राजनीतिक नेतृत्वका कारणले भएको हो । नेतृत्वले चाहने हो भने यो समस्या तुरुन्त हल हुनसक्छ । तर पुरानो घाटालाई पुर्ति गर्ने सोचका कारण इन्धनको भाउ घटाइँदैन ।

पैसा आउँछ ?

अवसर भएकै कारण लगानीको प्रतिवद्धता आइरहेका छन् । अझै पनि वातावरण तयार नभएका कारण प्रतिवद्धा गरिएको रकम कार्यक्रमका रूपमा आएको छैन । र, अहिले अउँदैन । पैसा आउनका लागि लगानीको वातावरण बन्नु पर्छ, जोखिमको मात्र कम हुनु पर्छ । जबसम्म हामी सकारात्मक सोच राखेर अगाडि वढ्दैनौं तब सम्म लगानी रकम भित्रैदैन । हामी आफैनै पैसा पनि चलाउन सक्दैनौं । नेपाली सेना,

प्रहरीको कल्याणकारी कोषमा ठूलो रकम थुप्रिएर बसेको छ । कर्मचारी सञ्चय कोष, बिमा संस्थान, नागरिक लगानी कोष, गुठी संस्थानहरू र अन्य सार्वजनिक निकायहरूसँग पैसा छ । महिनाको ४० अर्ब रुपैयाँ त रेमिटेन्स नै भित्रिने गरेको छ । सरकार आफै यो पैसा खर्च गर्दैन । त्यो पैसा अहिले जोखिम कम भएको बैंकको खातामा थोरै ब्याज लिएर जम्मा गरिएको छ ।

सर्वसाधारणले पनि जोखिम नहुने र उपभोग्य सामग्रीमा पैसा खर्च गरिरहेका छन् । जग्गा, सुन, गाडीमा लगानी भझरहेको छ । यस्तो फजुल लगानीले त बाटो बन्दैन, न त विजुली नै बल्छ । बैंकमा पनि तरलता अधिक छ । वातावरण नभएकाले बैंकसँग ऋण लिने छैनन्, त्यो पैसा त्यतिकै थन्किएर बसेको छ । राजनीतिक इच्छाशक्ति भयो र राजनीतिले दिशा लियो भने सबै कुरा अगाडि वढ्छ । धमाधम लगानी हुन थाल्छन् ।

कर्मचारी प्रशासन

नेपालमा ठूला ठूला परिवर्तनहरू त भए तर स्थायी शासन प्रणाली कर्मचारी प्रशासनमा भने कहिले पनि परिवर्तन भएन । आज गर्नु पर्ने काम पाँच दिनसम्म नगर्दा पनि जवाफदेही हुनु पर्दैन । कर्मचारीलाई आज गर्ने काम पाँच दिनसम्म नगर्दा पनि फरक नपर्ला तर लगानीकर्तालाई त्यसले फरक पार्छ । निर्णय ढिलो हुँदा करोडौको नोक्शान हुन्छ भनेर कर्मचारीले बुझ्न सकेका छैनन् । बुझेकाले पनि निर्णय गर्दा भोली समस्या पर्ला की भनेर निर्णय गरिदिँदैनन् । कर्मचारीलाई दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था नभएकाले नीतिगत निर्णय गर्न समस्या भझरहेको छ, यसको घाटा भने लगानीकर्ताले वेहोर्नु परिरहेको छ ।

नभएको होइन

देशमा केही पनि नभएको होइन । हामी निरासै हुनु पर्ने अवस्था पनि होइन । विकास भएका छन्, तर ती भरपर्दा र दिगो छैनन्, योजनावद्ध छैनन् । गाउँ गाउँमा बाटो पुगेको छ तर अर्को बर्खामा त्यो बाटो भेटिँदैन । सानो पुँजी भएका लगानीकर्ताले जलविद्युत क्षेत्रलाई पत्याएका छन् । जलविद्युत क्षेत्रले सेयर पुँजी बजारमा राम्रै मूल्यमा बिक्री भझरहेका छन् । लगानीकर्ताले लाभांस पनि पाएका छन् । जलविद्युतलाई पत्याउने लगानीकर्ताले पुर्वाधार तथा अन्य लगानीको क्षेत्रलाई पनि पत्याउँछन् ।

नेपालमा धेरै लगानीकर्ता लगानी गर्न चाहन्छन् । सोधुपुछका लागि आइरहेका पनि छन् । विकशित देशमा गर्ने ठाउँ छैन । गर्ने भनेको हाम्रोजस्तो विकासशील मुलुकमै हो । विकशित देशमा मर्मत संहारमा मात्र लगानी हुने हो । तर यहाँ विकासका प्रश्नरत ठाउँ छन् । अहिले अर्थतन्त्र युरोप अमेरिकाबाट सरेर एसियातिर आइरहेको छ । एसियाको जापानबाट भारत, चीनतिर अर्थतन्त्र घुमिरहेको छ । त्यो अवशर लिन वाहिरका लगानीकर्ता नेपाल लगायतका मुलुकमा आउन चाहन्छन् । चीन, भारत मात्रै होइन बंगलादेश, भुटान, श्रीलंकामा लगानी आइरहेको छ भने नेपालमा नआउने भन्ने हुँदैन । नेपाललाई त रणनीतिक हिसावले पनि हेरिन्छ ।

नेपालमा लगानी बारे अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा बढेको चासो पनि यहाँ संभावना वढी भएर हो । अन्तर्राष्ट्रिय एजेन्सीहरूले त लगानी प्रतिवद्धता गरिरहेका छन् नै, सरकारी तथा निजी क्षेत्रले पनि लगानीका लागि चासो दिएको छ । उनीहरूले हामीमाथि राखको चासो पनि हाम्रा लागि उपलब्धि हो । उनीहरूको चासोलाई लगानीमा परिवर्तन गर्न सकिन्छ ।

के गर्नु पर्छ ?

कुनै लगानीकर्ताले राज्यको आयोजनामा म लगानी गर्नु भनेर आयो भने त्यसमा लाग्ने ऋणको ग्यारेन्टी आवश्यकता अनुसार सरकार बरसन सक्नु पर्छ । सरकारको नीति परिवर्तन हुँदा वा अन्य कारणले लगानी वातावरण खल्लिंदा त्यसको भरपाइ राज्यले गरिदिने ग्यारेन्टी भए लगानीकर्ता जति पनि आउँछन् ।

नेपाल आउ लगानी गर भन्ने तर यहाँको आन्तरिक राजनीतिले आयोजना प्रभावित हुँदा केही पनि गर्न नसक्ने अवस्था भए लगानीकर्ता निरुत्साहित हुन्छन् । अहिले भइरहेको पनि त्यही छ । लगानी सुरक्षाको ग्यारेन्टी लगानीकर्ताले माग्छ । राज्यले त्यो गर्न सक्नु पर्छ ।

नेपालमा आधारभूत विकास नै भएको छैन । छिटफुट मात्र भएका छन् । धेरै परिस्थितिमा लगानीकर्ता आफैले जोखिम उठाएर पैसा बगाइरहेको छ । घर, गाडी, सुन, चाँदी, जग्गामा लगानी भएर विकास हुँदैन । पुल, बाटो, विद्युत, पुर्वोद्धारमा लगानी हुनु पर्छ । राज्यले तिमीलाई के चाहिन्छ त्यो म दिन्छु, तिमीहरू काम गर भन्यो भने जति पनि लगानी आउँछ । नेपालमा आफैनै जोखिममा काम गर भनेर मात्र डाक्ने काम भइरहेको छ ।

उद्योगी व्यवसायीले पनि लगानी प्रवर्द्धनका लागि काम गर्न सकेका छैनन् । उद्योगी व्यवसायीहरूले म यो काम गर्नु मलाई यस्तो सुविधा चाहिन्छ भनेर एउटै मञ्चबाट भन्न सकेका छैनन् ।

राजनीतिक नेतृत्वले ध्यान नदिए पनि औद्योगिक क्षेत्रले न्युनतम साफा आर्थिक एजेन्डामा सहमति गराउन दवाव दिनु पर्छ । त्यसले एउटा ढोका खोलिदैन्छ । व्यवसायिक क्षेत्र सबै एकै ठाउँमा बसेर राज्यलाई दवाव दिने हो भने नीति कार्यान्वयनय गराउन खासै समस्या हुँदैन ।

(जोशी नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघका पूर्वअध्यक्ष हुनुहुन्छ) ■

ग्राहकको तर्फबाट बैंकलाई ७५ अंक

■ हिरिंक शर्षा

म त चाहन्छु राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले चीनको सांघाईमा, बेइजिङमा, भारतको दिल्लीमा, मुम्बईमा, कोलकातामा, मद्रासमा शाखा खोलोस । सिंगापुरमा, लण्डनमा पनि शाखा स्थापना गरिदिए हुन्थ्यो भन्ने छ । तर, हाम्रा नीति निर्माताको ध्यान त्यतातिर देखिदैन, यहाँहरूलाई यस्तो सोच्ने फुर्सद पनि छैन । नीति निर्माताको तहबाट नभएपनि हामी व्यवसायिक व्यक्ति तथा सस्थाले नेपाल भित्रका सस्थाहरूलाई संभव भएसम्मसहयोग गर्नपर्छ भन्ने मेरो सोच हो ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकसँग आम नेपालीको भावना जोडिएको छ, त्यसमा म अछुतो रहने कुरा भएन । यो बैंकसँगको मेरो व्यवसायिक सहकार्य हुनुको प्रमुख आधार पनि यही हो कि यो नेपाली बैंक हो । यसपछि सहकार्यका अन्य कारण पनि छन् । यो बैंकको सञ्जाल नेपालका गाउँ गाउँसम्म छ । यसको अर्थ यो बैंकको सेवा गाउँ गाउँसम्म पुगेको छ । सेवाको स्तर बहुराष्ट्रिय बैंकहरूको भन्दा राम्रो नभएपनि ग्राहकको हिसावले आग्रह गन्यो भने बैंकका कर्मचारीले स्तरीय सेवा दिएको पनि छन् ।

नेपाली उद्योगहरू, नेपाली बैंकहरू जसले व्यापारिक गतिविधि गर्दैन, त्यस्ता सरथाहरूको क्षमता बढ़ि हुनुपर्छ । व्यवसायिक स्तर बढाउदै उनीहरूले आफ्ना ग्राहकलाई दिने सुविधामा पनि बढ़ि गर्नुपर्छ । यसको अर्थ के हो भने ग्राहकलाई दिने सुविधा र आफ्नो नाफाको दर पनि कसरी बढाउने भन्ने व्यालेन्स कायम गर्नुपर्छ ।

म नेपाली उद्यमी भएको हुँदा आफ्नो उद्योगको विस्तारसँगसँगै स्वदेशी बैंकको लागि पनि सहयोग पुगेस भन्ने हो । उद्योगी र बैंकको सम्बन्ध 'गिभ एण्ड टेक' हो । बैंकबाट हामीले लिएको सेवा वापतको मुल्य कुन बैंकलाई दिने भन्ने कुरा मात्रै हो । स्वदेशभित्र यो बैंकको सञ्जाल निकै राम्रो भएपनि संसारभर त्यस्तो तागत छैन । त्यसैले मैले व्यक्तिगतरूपमा व्यालेन्स रूपमा अन्य बैंकसँग पनि सहकार्य गर्नुपर्छ । वहुराष्ट्रिय बैंकसँग पनि हामीले काम गर्ने पर्ने वाध्यता छ । दुर्भाग्यवस नेपाली बैंकहरू बाहिर जानै सकेनन् । म त चाहन्छु राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले चीनको सांघाईमा, बेइजिङमा, भारतको दिल्लीमा, मुम्बईमा,

कोलकातामा, मद्रासमा शाखा खोलोस । सिंगापुरमा, लण्डनमा पनि शाखा स्थापना गरिदिए हुन्थ्यो भन्ने छ । तर, हाम्रा नीति निर्माताको ध्यान त्यतातिर देखिदैन, यहाँहरूलाई यस्तो सोच्ने फुर्सद पनि छैन । नीति निर्माताको तहबाट नभएपनि हामी व्यवसायिक व्यक्ति तथा सस्थाले नेपाल भित्रका सस्थाहरूलाई संभव भएसम्मसहयोग गर्नपर्छ भन्ने मेरो सोच हो । यो बैंकलाई निसर्त सहयोग गर्ने भन्ने होइन, व्यसायिक रूपमा सहयोग गर्नुपर्छ ।

**म नेपाली उद्यमी भएको हुँदा आफ्नो
उद्योगको विस्तारसँगसँगै स्वदेशी
बैंकको लागि पनि सहयोग पुगेस
भन्ने हो । उद्योगी र बैंकको
सञ्चार "गिभ एण्ड टेक" हो ।
बैंकबाट हामीले लिएको सेवा
वापतको मुल्य कुन बैंकलाई दिने
भन्ने कुरा मात्रै हो ।**

निक्षेपकर्ताको रूपमा यो बैंकसँगको हाम्रो सम्बन्ध निकै लामो भइसक्यो । कर्जा लिन थालेको पनि करिब एक दसक भयो । हामी उद्यमीहरू पैसा भएपछि सबै तिर्छौं, आवश्यक परेको बेलामा लिन्छौं ।

यसलाई ग्राहकले पूर्वधारणा बनाएर व्यवहार गरेको जस्तो मलाई लाग्छ । बैंकमा नै नगर्इ सेवा नै नलिइ यो सरकारी बैंक हो, यहाँको सेवा ढिला छ भन्ने खालको सोच बनाउने प्रबृत्ति पनि छ । यो बैंकले कुनै सेवा त अन्य बैंकले दिने भन्दा पनि राम्रो दिन्छ । तर केही यस्ता समस्या छन्, जुन कर्मचारीको स्तरबाट फुर्काउने सकिन्दैन । नियमनका यस्ता प्रावधानहरू उहाँहरूले राख्नु भएको छ जसले सेवालाई पनि प्रभावित गरेको छ । सरकारी बैंक भएको कारण आफूलाई यसभन्दा पनि सुधार नगर्न त्यस्ता नियमनका प्रावधान देखाएर सजिलो भएको छ । त्यस्ता प्रावधानहरू जसले सेवालाई असर पारिरहेका छन्, पूरै परिवर्तन गुर्नुपर्छ । कर्मचारीहरू भने सेवाभावका छन्, प्रबन्धक, अधिकृतहरू सेवा भावकै छन् । त्यसैले कर्मचारीको भन्दा पनि बैंकभित्रका नीतिगत व्यवस्थाका कारण केही समस्या छन् ।

मलाई कुनै बेला पैसा चाहिएन, त्यसबेला पुरै पैसा तिरे । तर सेवाका कारण यो बैंक छोड्नु परेको छैन । मैले अरु व्यक्ति तथा कम्पनीको अनुभव कस्तो रहयो त्यो भन्न सक्ने कुरा भएन तर मेरो व्यक्तिगत अनुभव के ह्वो भने यो बैंकको सेवा नराप्रो छैन । कुनै सेवा यो बैंकबाट छिटो पाइन्छ भने कुनैमा अन्य बैंकहरू छिटो छन् । सबैसेवालाई समग्रमा राखेर यो बैंक नराप्रो छ भन्न मिल्दैन ।

सेवाको स्तर क्रमस सुधिर्दै जाने पनि हो । हामीले के पनि हेर्नुपर्यो भने यो नेपालको सरकारी स्वामित्वको बैंक हो । यो बैंक राष्ट्रिय स्तरमा मात्रै होइन क्षेत्रीय र ग्लोबल स्तरमा जानुपर्छ । अमेरिकाको सिटी बैंकले नेपालसम्म आएर खाता खोल दिन हुने, भारतको एसविआई, बेलायतको एसविआईले यहाँ आएर सेवा दिन हुने, अफ्रिकाका

गएजुग्रेका बैंकले लण्डनमा शाखा खोल हुने, तर नेपाली बैंकले किन लण्डनमा शाखा खोल नहुने, किन फ्रान्सको पेरिसमा, जापानको टोकियोमा शाखा खोल नहुने । हाम्रा अर्थमन्त्री, प्रधानमन्त्रील यो पक्षमा किन नसोच्ने ? सकिदैन भनेर डराएर बस्दा नेपालसँधै गरिब नै रहरहन्छ । विश्वभर जान दिनुपर्छ, उनीहरूले संसारभरको नयाँ नयाँ कुरा सिक्छन् । पहिलो वर्ष, दोस्रो वर्ष दुःख होला त्यसपछि छ पक्का राप्रो हुन्छ । कर्मचारीको दक्षता अभिवृद्धि होला, केहीको लण्डन पोस्टिङ होला, त्यहाँको बैंकिङ सेवा र सुविधाका विषयमा उनीहरूले सिक्ने अवसर पाउँछन् । त्यसैले नेपाल सरकारको स्वामित्वमा भएको बैंकले यो संभावना देख्नुपर्छ र क्षमता पनि राख्नुपर्छ ।

बैंकमा केही सुधारका काम पनि आवश्यक छन् । उदाहरणका लागि गाउँ गाउँमा शाखा त छन्, तीनको सेवाको स्तर के छ त्यो पनि हेर्नुपर्छ । ती शाखाहरूलाई प्रविधियुक्त बनाएर अत्याधुनिक सुविधा दिनेतर्फ लाग्नु पर्छ । बैंकले प्रविधिमा लगानी गर्नुपर्छ । ग्राहक केन्द्रित नीति लागु गरोस भन्ने चाहना छ । बैंकले घितोमुखी भएर मात्रै लगानी गर्नुभएन, व्यवसायिक हुनुपर्न्यो । बैंक पनि एउटा व्यवसाय नै हो । यो बैंकको यति ठूलो सञ्जाल छ, यसलाई प्रविधियुक्त बनाएर ग्राहकले चाहेको सेवा जुनसुकै शाखाबाट पनि लिनसक्ने बनाउनु पर्छ । सबै शाखामा जुनसुकै शाखाबाट एविएस सेवा लिनसक्ने बनाउनु ढिला भइसकेको छ । निक्षेप राख्ने र कर्जा दिने मात्रै बैंकको सेवा होइन । रेमिटेन्स देखि विदेशी बैंकले जारी गरेका ट्राभलर चेक स्वीकार्न देखि ई-पेमेन्टसम्मका आधुनिक बैंकिङ सेवा ग्राहकलाई आवश्यक छ । विकसित मुलुकमा सबै सेवाको

भुक्तानी बैंकले नै गरिदिन्छ, भौतिक रूपमा ग्राहक उपस्थित हुनु पर्दैन । यो बैंकका शाखाहरूले समेत यस्तो सेवाको प्रस्ताव ग्राहकलाई गर्नुपर्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने अन्य केही पक्ष पनि छन्, जस्तो यो बैंकले घितो नभइ कर्जा दिदैन । घितो हेरेर मात्रै कर्जा दिने हो भने सरकारी स्वामित्वको बैंक पनि उद्यमशीलताको विकास त गरेन । घितोको मुल्य चाही लिने ऋणभन्दा बढी हुनुपर्छ भन्ने जस्ता ५० वर्ष अधिका केही नीति नियम छन्, जसले अहिलेको आधुनिक बैंकिङलाई प्रतिनिधित्व गर्दैनन, आवश्यक बैंकिङ सुविधालाई सम्बोधन पनि गर्दैनन् । पहिलो कुरा त

के हो भने उद्यमीको विजनेश प्लानलाई राम्रोसँग विश्लेषण गर्नसक्ने मानवस्रोतको विकास गर्नुपर्न्यो । यसमा बैंकको लगानी आवश्यक छ ।

त्यस्तै बैंकमा राजनीतिक हस्तक्षेप हुनुहुँदैन । अर्थमन्त्रालय, मन्त्री, नेपाल राष्ट्र बैंक वा राजनीतिक दलबाट बैंकमा हस्तक्षेप हुनु हुँदैन । यसलाई व्यवसायिक व्यक्तिले सञ्चालन गर्न वातावरण बनाउनु पर्छ । उसलाई केही सूचकहरू तोकिदिने र बैंक व्यवस्थापनको जिम्मा दिने काम गर्न सकिन्छ । त्यसैले यो बैंकमा दुई पक्षमा सुधार आवश्यक देखिन्छ । एउटा नीति नियममा सुधार हो । बैंकले अब सेवाग्राही केन्द्रित भएर, ग्राहकको पक्षबाट हेरेर नीति नियम बनाउनु पर्छ । अर्को मानव संसाधनको दक्षतामा सुधार । बैंकले आफ्नो मानव संसाधनमा लगानी गर्नुपर्छ । मानव

संसाधनमा भएको लगानीले बैंकलाई विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने हैसियतमा पुन्याउँछ । बैंकमा सेवा मान्य ग्राहकले अहिले पनि पाएका छन् तर यसको सुधार भने आवश्यक छ ।

समस्या सबै बैंकमा छन्, निजीक्षेत्रका बैंकमा पनि छन्, सरकारी स्वामित्वका बैंकमा पनि छन् । सबै सेवा अत्याधुनिक भएको, सबै ग्राहक खुसी भएका बैंक हुँदैन । बाणिज्य बैंकले पनि राम्र सेवा दिइराखेको छ भन्ने मेरो अनुभव हो, देउराली जनता फर्मास्युटिकल्सले यो बैंकसँग गरेको कारोबारको हिसाबले मैले यो भनेको हुँ ।

बैंकको जिम्मेवारी दुबै पक्ष, निक्षेप राख्ने र कर्जा लिनेमा हुन्छ । यसले बैंक दुबैपक्षमा उत्तिकै जिम्मेवार पनि बन्नुपर्छ । नियमन गर्ने निकाय राष्ट्रले लागु गरेका नियम पनि मान्युपर्छ । त्यसैले कहिलेकही ग्राहकको माग अनुसार बैंकहरूले सुविधा दिन सक्दैनन् । तर, संसारभर प्रचलनमा आइसकेका, ग्राहकले आवश्यक मानेका सेवा दिन कानुनी बन्देज देखाएर बस्नु हुँदैन । नीति निर्माताले पनि यस्ता पक्षमा ध्यान दिनुपर्छ । संसारभर बैंकिङ सेवा निकै परिस्कृत भइसकेको छ । नेपालमा चाँही वर्षो पुराना प्रचलनलाई कायम राखेर अघि बढन सक्दैनौ ।

बैंक पनि व्यवसाय नै हो । यो हामीले बुझकै छौं । उद्यमशीलता नभएको व्यवसाय त चल्दैन । त्यसैले बैंकले पनि आफ्नो व्यवसाय विस्तारका लागि नयाँ योजना बनाउनै पर्छ । बैंकले व्यवसाय विस्तारको पहिले मापन नै ग्राहकको खुसी हो । म के चाहन्छु भने बाणिज्य बैंकमा पुग्दा त्यहाँका कर्मचारीले हाँसेर सेवा दिउन, मेरो अप्यारो फुकाइदिने प्रयास गर्नु, मैले चाहेको सेवा सजिलोसँग दिने प्रयास गर्नु ।

मैले चाहेको सेवा सजिलोसँग दिने प्रयास गर्नु । अप्यारो फुकाइ दिने भनेको पैसा नतिर्न भनेको होइन, कहिलेकही व्यवसायिलाई अनेक खालका अप्यारा परेका हुन्छन् । त्यस्ता लिन पिरियडमा, असजिलोमा बैंकको सेवा प्रभावकारी भयो भने ऋणीको व्यवसायले राम्रो नतिजा दिन्छ र त्यसले बैंकलाई समेत नाफा कमाउन सहयोग पुग्छ । नियमित साव॑ व्याज तिर्न हैसियत बनाउने उद्योगहरू सफल हुन्, त्यस्ता सफल उद्योगलाई बैंकले प्रभावकारी सेवा दिएमात्रै ती ग्राहक सन्तुष्ट हुने हो । असफल भएका उद्योगलाई अघि बढाउने क्षमता त बाणिज्य बैंकसँग पनि छैन होला । ग्राहकको सन्तुष्टि निकै ठूलो कुरा हो । ग्राहकको ग्रेडिङ गर्ने, राम्रा ग्राहकलाई घरमै पुगेर सेवा दिने, घर पुगेर सेवा दिन नसकेपनि यो बैंकमा गएपछि मेरो समस्या समाधान हुन्छ भन्ने विश्वास दिलाउन सक्नुपर्छ ।

**बैंक पनि व्यवसाय नै हो ।
यो हामीले बुझकै छौं ।**
**उद्यमशीलता नभएको व्यवसाय
त चल्दैन । त्यसैले बैंकले पनि
आफ्नो व्यवसाय विस्तारका लागि
नयाँ योजना बनाउनै पर्छ । बैंकले
व्यवसाय विस्तारको पहिलो मापन
नै ग्राहकको खुसी हो । म के
चाहन्छु भने बाणिज्य बैंकमा पुग्दा
त्यहाँका कर्मचारीले हाँसेर सेवा
दिउन, मेरो अप्यारो फुकाइदिने
प्रयास गर्नु, मैले चाहेको सेवा
सजिलोसँग दिने प्रयास गर्नु ।**

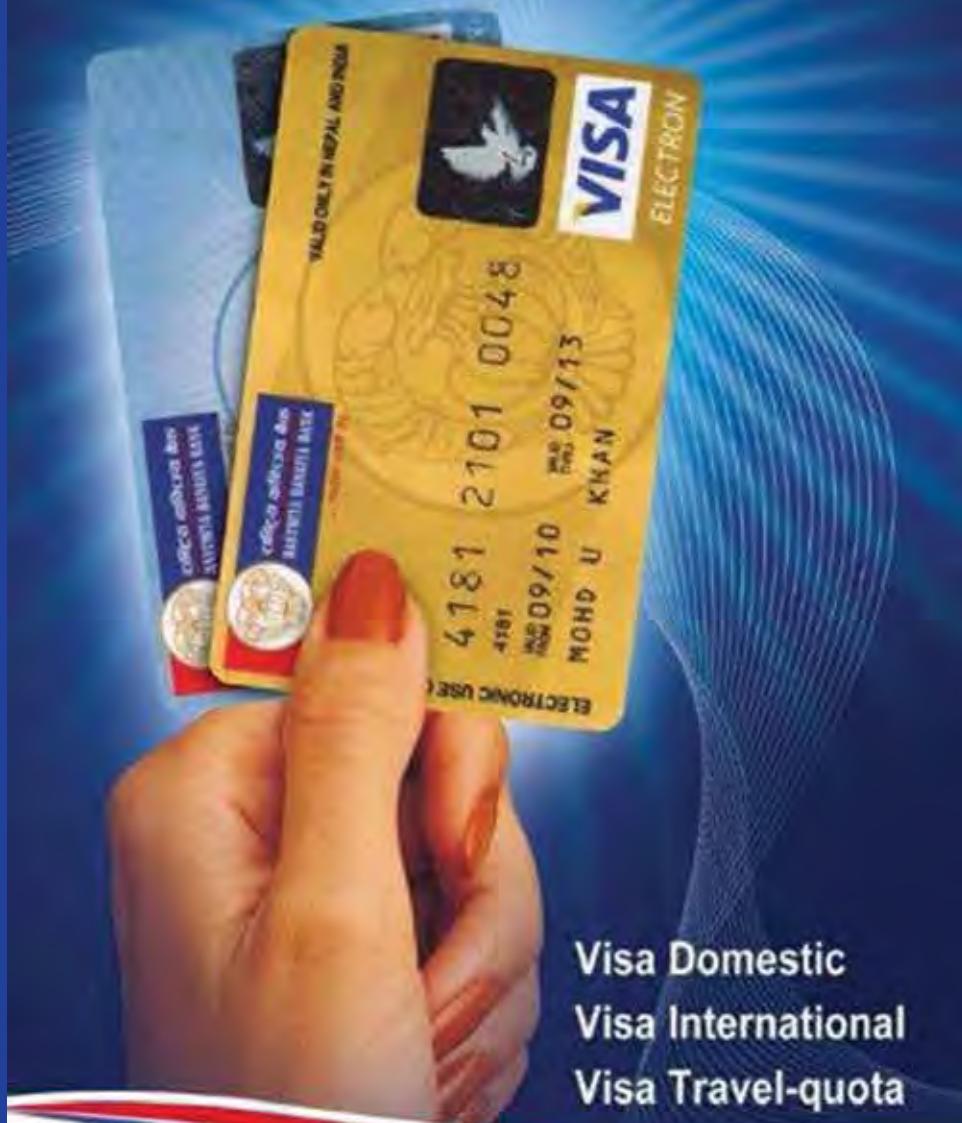
हाम्रा सरकारी निकाय अवस्था कस्तो छ भन्ने हामीलाई थाहै छ । हिसदरवार भित्रकै भौतिक संरचना हेरौ, प्रधानमन्त्री कार्यालयको वाथरूम हेरौ, यसलाई संसारका विकसित मुलुकसँग तुलना गर्दा पक्का पनि नराम्रो छ । यस्ता कार्यालयहरू हाम्रो सरकारको ऐना हुन् । त्यसैले यो बैंकलाई पनि विश्वका उत्कृष्ट बैंकसँग तुलना गरेर हेर्दिन । म कसरी हेर्छु भने मेरो व्यवसायका लागि यो बैंकले न्युनतम सेवा दिन्छ कि दिल्दैन । मेरो अनुभवमा बैंकले न्युनतम सेवा दिएको छ, सेवाको गुणस्तर पछिल्लो दसकमा बढेको छ । सुधारको यो गति अझै बढाउनु पर्छ । यो सरकारी बैंक हो, यसले नाफामा मात्रै हेर्नुहुँदैन, व्यवसायिताको विकासमा पनि सहयोग गर्नुपर्छ ।

निचोड के हो भने बैंकमा केही नीतिगत समस्या छन्, भण्टिला प्रावधान छन्, त्यस्ता प्रवधान हटाओ । यसले बैंकलाई थप प्रतिस्पर्धी हुन सहयोग पुग्छ । त्यस्तै कर्मचारीमा लगानी बढाउँ, उनीहरूलाई कि परफरमेन्स इन्डिकेटर तोकिदिअौ, यो शाखाले यति काम गर्नेपर्ने, यो नतिजा निकाल्ने पर्ने, ग्राहकको सन्तुष्टिको स्तर यति हुनुपर्छ, डिफल्ट रेट यो भन्दा बढी हुनुहुँदैन भनेर मापदण्ड बनायो भने बैंकबाट हामीले पाउने सेवाको स्तर पनि बढ्छ र बैंकको प्रतिस्पर्धी क्षमतामा पनि अझै सुधार हुनेछ । यसका लागि कर्मचारीको दक्षता, ज्ञान नै महत्वपूर्ण पक्ष हो । मैले कारोबार गरेको अधारमा यो बैंकलाई सय पूर्णाङ्गकमा म ७५ अंक दिन्छु । कुनै बैंक मात्र ८० अंक पाउन सक्षम छन्, सतप्रतिसत अंक पाउने बैंक कुनैपनि छैनन् ।

(देउराली जनता फर्मास्युटिकल्स प्रालिका कार्यकारी निर्देशक शर्मा नेपाल उद्योग परिसंघका बरिष्ठ उपाध्यक्ष हुनुहुँच्छ) ■

ATM / VISA CARD

Visa Domestic
Visa International
Visa Travel-quota

राष्ट्रिय बाणिज्या बैंक लि.
RASTRIYA BANIJYA BANK LTD.

... तार्फांको आपाती बैंक

www.rbb.com.np

राजनेताले बुझनुहोस अबको समय आर्थिक सदृढीकरणको हो

■ डा. तिलक रावल

तेल आयात गर्ने राष्ट्रहरू खस्तिकाँदो मूल्यको फाइदा उठाई आ-आफ्ना अर्थतन्त्रलाई गति दिन प्रयत्नशील छन् । हाम्रो देशले भने यसबाट ठोस उपलब्धि हासिल गर्ला जस्तो देखिन्छन् । मूल्यमा केही कमी गर्नासाथ आपूर्तिमा व्यवधान देखिन्छन् र पेट्रोलदेखि खाना पकाउने व्याँसको अभाव देखिन थाल्छ ।

बहुदलीय राजनीतिक व्यवस्थाको पुनर्स्थापना भएको केही वर्ष देशले आर्थिक रूपमा काँचुली फेर्न लागेको हो कि जस्तो देखिएको भएपनि यो लामो समय टिक्न सकेन । दिगो आर्थिक विकासका लागि केही ठोस कार्य हुन सकेन । माओवादीले चलाएको वर्षों लामो विद्रोहका बेला त देशको अर्थतन्त्रले सास फेर्न मात्र सकिरहेको जस्तो देखिन्थ्यो, अधिकांस आर्थिक गतिविधि ठप्प जस्तै थिए ।

कुनै वर्ष संकुचनमा समेत गएको हाम्रो अर्थतन्त्र हालसम्म नाजुक स्थितिमा नै छ । वार्षिक ५ प्रतिशतको वृद्धि हासिल हुँदा सम्बन्धित अधिकारीहरू गौरवान्वित हुने अवस्था छ । माओवादी मूलधारको राजनीतिमा आइसकेपछि मर्यादित वृद्धिदर हासिल भई पिल्सएका जनताले राहत पाउने नेताहरूको आश्वासन र आम नागरिकको आशाले मूर्त रूप लिन सकेन । राजनीतिक प्रकृतिका गम्भीर मुद्दामा अल्फेका यस राष्ट्रका नायकहरूले दलदलमा फरदै गरेको अर्थतन्त्रलाई सम्हाल्न समयनै दिन सकेनन् । सायद हामीले भुल्यौ, गृहयुद्ध र आन्तरिक अस्थिरतामा अल्फेका कैयो देशको आर्थिक अवस्था हाम्रो भन्दा कहिलै दयनीय भएन भन्ने कुरा ।

उच्च मुद्रास्फीति, कहाली लाग्दो व्यापार घाटा, न्यून आर्थिक वृद्धिदर, बेरोजगारी र बेला-बेलामा देखिने नकारात्मक भुत्तानी सन्तुलनको स्थिति हाम्रा आर्थिक क्षेत्रका चुनौति हुन् । यहाँ उल्लेख गर्न उचित होला कि हाम्रो व्यापार घाटाले सरकारको वार्षिक बजेटको कुल खर्चलाई पछि पारिसक्यो र भारतसँगगको व्यापार घाटा मात्रै ४ खर्ब रुपैयाँ भन्दा बढी छ । विप्रेषणमा केही कमी हुनासाथ भुत्तानी सन्तुलनको स्थिति विप्रिन्छ र प्राप्त विप्रेषणको ठूलो अंश पनि आयातीत उपभोग योग्य वस्तुमा खर्चिइन्छ । केही दशक अघि चामल निर्यात गर्ने यो देश हाल ठूलो मात्रामा भारतबाट चामल आयात गरिरहेको छ । समग्रमा कृषि प्रधान भनिने यो देशमा कृषिजन्य वस्तुको आयात दिनानुदिन बढ्दै छ । चालु आर्थिक वर्षको ४ महिनामा विगत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा चामल आयात १३५ प्रतिशतले बढेर ४ अर्ब ७० करोड ५६ लाख रुपैयाँ पुगेको छ ।

हाम्रो आयात बढ्दै छ भने निर्यातको वृद्धिदरमा व्यापक छास आएको छ । वर्तमानमा हाम्रो निर्यात/आयतको अनुपात ११ प्रतिशत छ । विकासका क्रममा निर्यात, आयात गरिने वस्तुहरूमा परिवर्तन आउँछ भन्ने तथ्यका पर्याप्त उदाहरण थुप्रै देशहरूमा छन् । हाम्रो बिडम्बना के भने, हामीले कृषिजन्य उत्पादन निर्यात गर्न सकेनै । यी वस्तु किनेर खानुपर्ने स्थिति आयो र अरु निर्यात गर्न योग्य वस्तुहरू तयार गर्न पनि सकेनै । हामीले गार्मेन्ट र कार्पेट पनि ठूलो परिमाणमा विगतमा निर्यात नगरेको होइनै, तर कपडादेखि सिउने दर्जी समेत सिमापारबाट फिकाएर तयार गरी विदेशमा बेचिएका पोशाकले हाम्रो अर्थतन्त्रलाई कति टेवा पुऱ्यायो होला सबैले बुझेकै कुरा हो ।

परिवर्त्य विदेशी मुद्रा खर्चेर फिकाइएका कच्चा पदार्थलाई साधारण फेरवदल गरि भारत निर्यात गर्न चलन जुन विगतदेखि चल्यो त्यसले देशलाई दिगो फाइदा पुऱ्याउन सकेन । त्यो स्टेनलेस स्टिलको कुरा होस् या वनस्पति घूँ वा पोशाकको । हाम्रो निर्यात यति कमजोर स्थितिमा पुऱ्यो कि जिम्मेवार व्यक्तिहरू नै बालुवा, गिटी भारत निर्यात गर्न दिनुपर्छ भन्न थालेका छन् । हामीलाई थाहा छ हाम्रो निर्यात आम्दानीले पेट्रोलियम पदार्थको आयातमा लाग्ने खर्च समेत जुटाउन सक्दैन । विगतमा इन्धनको चर्को मूल्यले हामीलाई सतायो । अहिले विश्वबजारमा आएको तेलको मूल्यको गिरावटको फाइदा पनि हामीले उठाउन सकेका छैनै ।

तेल निर्यातकर्ता राष्ट्र जस्तै: रुसलाई ठूलो संकटको सामना गर्नु परेको छ । रुसी रुवल विगतका दिनहरूमा ४० प्रतिशतले तल खरकेको छ । रुसको केन्द्रीय बैंकका हालका प्रयत्नहरूले पनि रुवलको खस्किंदो भाउलाई रोक्न सकेको छैन । अमेरिका र यूरोपले यूक्रेन सम्बन्धी मामिलामा लगाएका आर्थिक नाकाबन्दीले रुसलाई अझ कठिन परिस्थितिमा धकेलेको छ । तेल निर्यात गर्ने नाइजेरियाले पनि संकट भोग्नु परेको छ भने तेल आयात गर्ने राष्ट्रहरू खरिकिंदो मूल्यको फाइदा उठाई आ-आफ्ना अर्थतन्त्रलाई गति दिन प्रयत्नशील छन् । हाम्रो देशले

भने यसबाट ठोस उपलब्धि हासिल गर्ला जस्तो देखिन्न । मूल्यमा केही कमी गर्नासाथ आपूर्तिमा व्यवधान देखिन्छन् । र पेट्रोलदेखि खाना पकाउने ग्याँसको अभाव देखिन थाल्छ । पुनश्च, हाम्रो मुद्राको मूल्यमा भएको ठूलो ह्वास (१ अमेरिकी डलर बराबर १ सय भन्दा बढी नेपाली रूपैयाँ) ले आयातलाई चाहेजति सस्तो हुन नदिने निश्चित छ ।

धेरै वर्ष पछि मुद्रास्फीति केही मध्यम देखिएको छ । हामीलाई थाहा नै छ हामी वस्तु र सेवाका साथै मुद्रास्फीति पनि आयात गर्छौं । भारतमा अहिले थोक मूल्य वृद्धि दर शून्यमा छ, चीनमा पनि अहिले मूल्य वृद्धि न्यून रिथितमा छ भने पश्चिम युरोपमा घट्दौ मूल्य रिथितिले जिटिल समस्या सृजना गरिराखेको छ । हामीकहाँ आपूर्ति व्यवधानले घट्दौ मूल्यको असर आम उपभोक्तासम्म पुग्दैन । कहिले काहिँ लाग्छ, आर्थिक सिद्धान्त र नीति हाम्रो अर्थतन्त्रमा लागू हुँदैन । चालु आ. व. मा धान उत्पादनमा ५१ प्रतिशतले ह्वास आउने भनिएबाट चामलको आयात र मूल्य दुबै बढौने देखिन्छ । तसर्थ आम उपभोक्ताले राहत पाउने लक्षण देखिँदैन ।

विगतका वर्षहरूमा चीन र भारतले आर्थिक क्षेत्रमा ठूलो प्रगति गरे । चीन त जापानलाई उठिनेर विश्वको दोस्रो ठूलो अर्थतन्त्र बन्न पुग्यो । केही वर्ष भित्र चीनले अमेरिकालाई समेत जितेर विश्वको सबभन्दा ठूलो अर्थतन्त्र बन्ने छ भन्ने अनुमान गर्न थालिएको छ । हाल आएर अमेरिकी अर्थतन्त्रमा देखिएको सन्तोषप्रद उपलब्धि कायम रहेमा चीनलाई अमेरिकाको स्थान चाँडे लिन निकै कठिन पर्ने देखिन्छ । हाम्रो दुई ठूला छिमेकी विश्वस्तरका राजनीतिक शक्ति त थिए नै अब यिनी ठूला आर्थिक शक्तिका रूपमा पनि देखिन थालेका छन् । चीन र भारतको अगुवाइमा विश्वस्तरीय वित्तीय संस्था (AIIB र BRICS Bank) हरू खुल्ले तरखरमा छन् । विश्वका धेरै देशले यी दुई देशको आर्थिक उन्नतिबाट फाइदा उठाएका छन् । यी दुई देशको निर्यात गर्ने नीति मात्र नभई विभिन्न देशबाट ठूलो मात्रामा वस्तु तथा सेवा आयात पनि गरि राखेका छन् । दक्षिण पूर्वी एशियाली राष्ट्रहरूले चीनबाट ठूलो आर्थिक अनुदान मात्र प्राप्त गरिराखेको छैनन् कि यी देशहरूका वस्तुका लागि चीन एउटा ठूलो बजार पनि हुन गएको छ । हामीले छिमेकीको आर्थिक प्रगतिको फाइदा अन्य मुलुकहरूले जस्तै उठाउन सक्नु पर्थ्यो । एउटा खुसीको कुरा छ कि चीनले नेपाललाई दिने अनुदानमा ठूलो बढोत्तरी गर्न भएको छ ।

दक्षिणको छिमेकी राष्ट्र भारत हाम्रो ठूलो बजार हो । विगतका वर्षहरूमा नेपालको कुल व्यापारको ६५ देखि ६७ प्रतिशत हिस्सा भारतले ओगटेको पाइन्छ । विगतदेखि नै केही न केही निर्यात भारतमा भएको छ तर धेरै जसो निर्यात मूल्य वृद्धिका दृष्टिकोणले कम महत्वका रहे । केही वस्तुका हकमा त बढी निर्यात भनेको बढी आयात जस्तो समेत देखियो ।

भारतीय जनता पार्टीको सरकार बनेको छोटो समयमै भारतले आफ्ना छिमेकी प्रति आफ्नो राजनीतिक र आर्थिक शक्ति अनुरूप उदार नीति अपनाउन थालेको देखिन्छ । भारतीय प्रधानमन्त्री नरेन्द्र मोदीको नेपालप्रति विशेष सहानुभूति देखिन्छ । भारतीय कम्पनीहरूसँग जल विद्युत् परियोजनाको विकासका लागि र भारत सरकारसँग ऊर्जा व्यापार सम्झौता भएको छ । पञ्चेश्वर जस्ता वर्षाँदेखि रोकिएका योजनाहरू अधि बढै छन् । सार्क शिखर सम्मेलनमा मोदीले छिमेकी राष्ट्रहरूको भारतसँगको ठूलो व्यापार घाटा चिन्ताको विषय भन्दै यसलाई सल्ट्याउन प्रयत्नशील रहने कुरा बताउनु भयो । भारतले एउटा विश्व शक्ति राष्ट्र अनुरूपको आचरण र व्यवहार गर्न थालेको धेरैले अनुभूत गरेका छन् । यो उदारताको फाइदा उठाउन हामीले सक्नुपर्छ । हाम्रो छिमेकमै प्रशस्त क्रयशक्ति भएको ठूलो जनसंख्या छ, जो घुम्न, मनोरञ्जन र खानपिनमा प्रशस्त खर्च गर्नुपर्छ । चीन र भारतबाट पर्यटक ठूलो संख्यामा आकर्षित गर्न सक्ने क्षमता हामीसँग छ । भारतीय पर्यटकका लागि भगवान पशुपतिनाथ र जानकी मन्दिर जस्ता पवित्र स्थान यस देशमा छन् । पानी र पर्यटनको विकास र प्रवर्द्धनबाट नेपालले ठूलो फाइदा लिन सक्ने देखिन्छ ।

सम्भाव्यताका दृष्टिकोणले जलविद्युत्का क्षेत्रमा नेपाल विश्वमा ब्राजिल पछि आउँछ भने भारतमा ऊर्जाको ठूलो माग छ । नेपालमा उत्पादित विद्युत् भारतमा सजिलै खपत हुँच्छ । त्रिपक्षीय सम्झौता गरी नेपाल, भारत र चीनको संलग्नता रहेको ठूलो जलविद्युत् योजना जसमा नेपालको पानी, चीनको पूँजी र भारतीय बजार प्रयोग होस, कार्यान्वयन गर्नेतर्फ हामी लाग्नु पर्छ । चीन र भारत बीचको बढ्दो व्यापार र

सम्भदारीलाई हेर्दा यो असम्भव देखिँदैन । भारतले नेपाली जलविद्युत् आफूलाई अति आवश्यक भएकाले खुला हृदयले किन्तु पर्छ भने नेपालीहरूले पनि पुराना कुरा बारम्बार दोहोन्याएर भारतलाई चिड्याउनु हुँदैन । जलविद्युत् क्षेत्रको विकासका लागि भारत लगायत अन्य क्षमतावान् मुलुकहरूका साथै वहुपक्षीय संघ संस्थाहरूबाट पूँजी आउनु पर्छ जुन सम्भव त्यस बेला हुँच जब उत्पादित ऊर्जाले बजार पाउने सुनिश्चितता हुँच्छ । अब त्यो परिस्थितिको निर्माण भए जस्तो देखिन्छ ।

हामीले यो पनि भुल्नु हुँदैन कि विश्वमा पूँजीका लागि देश-देश बीच कडा प्रतिस्पर्धा छ । अनेक सुविधा, कर छुट, अनुदान आदिका व्यवस्था गरेर देशहरू लगानी भित्रयाउँछन् । हाम्रो देश यस दृष्टिकोणबाट पछाडि परेको छ । राजनीतिक अस्थिरता, कमजोर भौतिक पूर्वधारको स्थिति र सकारात्मक नीतिगत व्यवस्थाका अभावले हामी अन्य देशहरूसँग खरो रूपमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने स्थितिमा छैनौ । चालु आर्थिक वर्षको बजेटबाट सुधारका केही ठोस काम सुरु भएको देखिन्छ । कृषि, जल विद्युत् तथा पर्यटन क्षेत्रले आन्तरिक

र बाह्य लगानी राम्रो मात्रामा पाउने वातावरण बन्न लागेको जस्तो देखिन्छ । हाम्रो उत्पादन बढ्नु पन्यो, आन्तरिक खपत र निर्यातको लागि पनि । निर्यात योग्य वस्तुको अभावमा हामीप्रति छिमेकीले जस्तोसुकै उदारता देखाएता पनि हामीले केही फाइदा लिन सक्दैनै । सार्कलाई खुला व्यापार क्षेत्र बनाउँदा पनि हाम्रो निर्यात होइन आयात मात्र बढ्ने देखिन्छ । हामीले गम्भीरताका साथ सोच्नु परेको छ ।

माथि उल्लेख भए भई द्वन्द्वकालमा देश तहस नहस भयो, अर्थतन्त्रको स्थिति डामाडोल रहयो तर यसैको एक हिस्सा वित्तीय क्षेत्रको प्रगति भने यस्तो विषम परिस्थितिमा नराम्रो रहेन । वित्तीय संस्थाहरूले आ-आफ्नो कार्यजालो देशभर फैलाउने काम यस्तो बेलामा पनि नगरेका होइनन् ।

बहुदलको पुनर्स्थापन पछिका ४/५ वर्ष पछि व्यवस्थापन र कर्मचारीका संघ संगठन बीच रहेको गम्भीर असमझदारीको पनि अन्त्य भयो । उग्र नाराजुलुस करिब करिब समाप्त भए । असमझदारीले हानी संस्थालाई मात्र पुर्याउँदो रहेछ भन्ने अनुभूति कर्मचारीका अगुवाहरूलाई भयो भने व्यवस्थापकहरूले पनि जो जसले नियुक्ति गरेको भएता पनि व्यवस्थापकीय धर्म र कतर्व्यले निष्पक्षता खोज्छ र सो व्यवहारमा देखिनु पर्छ भन्ने तथ्य बुझ्न थाले जस्तो लाग्छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र नेपाल बैंकलाई केन्द्रबिन्दुमा राखेर सुरु भएको वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले अवैरे भए पनि सकारात्मक नतिजा दिएको छ । यी बैंकहरूको वार्षिक मुनाफाका आँकडा पढ्दा खुसी लाग्छ । समस्या हाम्रा संस्थाहरूलाई मात्र आइपर्ने होइन सम्पन्न राष्ट्रका वित्तीय संस्थाहरूले विगतका वर्षमा भोगेका समस्याहरू हेर्दा गरिब राष्ट्रका संघ संस्था मात्र बिग्रने होइन रहेछ भन्ने कुरा प्रष्ट हुन्छ । समस्याको पहिचान गरेर सुधारात्मक कदम समयमै चालियो भने आशातीत नतिजा उपलब्ध हुन्छ । समय समयमा फेरिने उच्च व्यवस्थापन सहित यी बैंकका कर्मचारी धन्यावदका पात्र हुन्, हाल सम्मको प्रगतिका लागि ।

राजनीतिक अन्यौल हटाई आर्थिक विकासको मुद्दालाई मूलमन्त्र बनाई अधि बढ्नु पर्ने आवश्यकता छ । विश्वमानै आर्थिक मुद्दाले राजनेताहरूको ध्यान आकर्षित गर्छ । गुजरातमा गरेको आर्थिक विकासको मोडल नरेन्द्र मोदीले सारा भारतमा फैलाउलान् मोदीले भन्ने अपेक्षा भारत बासीको छ । नेपालमा आर्थिक एजेन्डालाई मूलमन्त्र बनाएर को अधि बढ्ने हो, हेनुच्छ । तर सबै राजनेताले, नेतृत्वकर्ताले राम्ररी बुझ्न सक्नुपर्छ अबको समय आर्थिक मुद्दाको हो, देशको अर्थतन्त्रको सुदृढीकरण र सुधारको हो ।

(डा. रावल नेपाल राष्ट्र बैंकका पूर्व गम्भर्नर हुनुहुन्छ) ■

Project Loan

राष्ट्रिय बाणिज्या बैंक लि.
RASTRIYA BANIJYA BANK LTD.

... तपाईंको आपने थैन्

www.rbb.com.np

नेपालमा आधुनिक बैंकिङ् दिशा, गति र लक्ष्य

■ अच्युत वाङ्गले

नेपालका सरकारी स्वमित्वका बैंकहरूलाई निर्देशित लगानी गर्ने र साथमा नाफा पनि कमाउने विरोधाष्टपूर्ण जिम्मेवारीमा धेरै पटक धकेलिएको इतिहास छ । यही कारण दुईवटै लक्ष्य हासिल हुन नसकेको तीतो यथार्थ हाम्रा सामू छ ।

प्रारम्भ

आधुनिक बैंकिङ्गलाई दुई किसिमले परिभाषित गर्नु र बुझनु आवश्यक छ । विश्वव्यापी, सदावहार परिभाषाले संरथागत वित्तीय मध्यस्थताको शुरुवातलाई आधुनिक बैंकिङ्गको प्रारम्भ मानेको छ । व्यक्तिकेन्द्रित र साहूको स्वविवेकमा निर्भर सुदूरेशीरको अन्त्य एवम् नियम र विधिद्वारा खापित र सञ्चालित संरथाले सम्झौता (कण्ट्राक्ट)मा आधारित वित्तीय सेवाहरू जनसाधारणका लागि उपलब्ध गराउन थालेपछि आधुनिक बैंकिङ्ग शुरू भएको हो । प्राचिन रोमन वा वैदिक कालमा पनि ऋण, व्याज र लेनदेनका अभ्यासहरू भएका ऐतिहासिक तथ्यहरू छन् । तथापि, सन् १६१४ मा बैंक अफ इंग्ल्याण्डको स्थापनालाई आधुनिक बैंकिङ्गको शुरुवात मानिन्छ । (यसमा फरक तर्क गर्ने स्कूल अफ थट पनि छ । त्यसमाथि थप चर्चा यो लेखको प्रयोजनका लागि आवश्यक ठानिएन ।)

अहिले संसारमा धेरै प्रकृतिका वित्तीय कारोबार र लेनदेन गर्न संरथाहरू छन् । तर, तीमध्ये त्यस्ता संस्था मात्रै बैंक हुन् जसले निक्षेप संकलन र ऋण प्रवाहको दुवै काम गर्छन् । त्यसैले, वित्तीय कारोबार गर्ने संरथाहरू जति नै ढुला भएपनि सबै बैंक होइनन् । तर, संरथा साना भएपनि यो दुवै प्रकारका वित्तीय सेवा दिने, निक्षेप संकलन गरेर निक्षेपकतीलाई व्याज दिने र त्यही निक्षेपलाई ऋणका रूपमा गलानी गरेर व्याज आर्जन गर्ने संरथाहरू मात्रै बैंक हुन् । अर्कोतर्फ, संसारका ढुला बैंकहरू, ३० खर्ब अमेरिकी डलर बरबरको सम्पत्ति भएको चीनको 'इण्डियल एण्ड कमर्सियल बैंक', २७ खर्ब डलरको बेलायतको एचएसविसी बैंक र २६ खर्ब डलरको फ्रान्सको क्रेडिट एग्रिकोल मात्र होइन, नेपाल र भारतका स-साना हुलाक बचतसम्म बैंककै परिभाषाभित्र पर्छन् । नेपालका सन्दर्भमा, विसं १९९४ मा नेपाल बैंक लिमिटेड रथापना भएपछि मुलुकमा आधुनिक बैंकिङ्ग शुरू भएको मानिन्छ । यसको भण्डै तीन दशकपछि, विसं २०२२ सालमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको स्थापनाले औपचारिक वित्तीय सेवाहरूको देशभरि विस्तार गर्न कार्यले तीव्रता पायो ।

आधुनिक बैंकिङ्गको दोस्रो परिभाषा अलि फरक कोणबाट गर्न सकिन्छ । बैंकिङ्ग सेवाले आफूलाई कति युगसापेक्ष, उत्पादक, सुरक्षित र सक्षम बनाउँदै लैजान सकेको छ त ? भन्ने प्रश्नको संरोफेरोमा 'आधुनिकता'को परिभाषा गर्ने गरिन्छ । जनस्तरसम्म

सेवाको पहुँच, अत्याधुनिक प्रविधि प्रयोगमा तत्परता, जोखिम न्युनीकरण तथा व्यवस्थापन क्षमता, संरथागत सुशासन, मुलुकको आर्थिक विकासमा योगदानको मात्रा र अन्तर्राष्ट्रिय उत्तम अभ्यासहरूको अवलम्बन लगायतका मापदण्डहरूका आधारमा कुनैपनि मुलुकको बैंकिङ्ग प्रणाली कति आधुनिक वा विकसित छ भन्ने परख गरिन्छ । निश्चय नै, आधुनिक बैंकिङ्गका यी भन्दा धेरै अवयवहरू छन् र हुन सक्छन् । यस्तो मूल्यांकन पनि धेरै प्राविधिक तहमा पनि गर्न सकिन्छ । उल्लिखित छवटा आयामहरूलाई मात्रै आधार बनाएर नेपालको बैंकिङ्ग प्रणालीको दिशा, गति र लक्ष्यसापेक्ष 'आधुनिकता' पर्गल्न गरिएको यो प्रयास यस लेखको सीमाका रूपमा रहेको छ ।

सेवा पहुँच

नेपाल राष्ट्र बैंकको तथ्यांक अनुसार आर्थिक वर्ष २०७०/७१ को अन्त्यसम्मा ३१ वटा वाणिज्य बैंकहरू, ८६ वटा विकास बैंकहरू, ५९ वटा वित कम्पनीहरू र ३१ वटा लघुवित संस्था गरी बैंक तथा वित्तीय संरथाहरूको कुल संख्या २ सय ७ थिए । त्यसयता भएका मर्जरहरू पछि यो संख्या २ सय को हाराहरीमा छ । बैंक तथा वित्तीय संरथाहरूको शाखा संख्या करीब ३ हजार ४ सय छ भने औसतमा प्रति शाखा जनसंख्या अनुपात करिब ७ हजार ७ सय छ । क, ख र ग वर्गका वित्तीय संरथाहरूमा भएका निक्षेप खाता संख्या करिब १ करोड २८ लाख र घ वर्गका संस्थाको अनुमानित २ लाख खाता संख्यालाई जोडेरे भण्डै ४५ प्रतिशत जनसंख्यामा औपचारिक बैंकिङ्ग सेवा पुगेको दावी गरिदैछ । तर यो निश्कर्ष खासै भरलाग्दो छैन । किनभने, खाता खोल्नेहरूमध्ये औसत दुइवटा खाता खोलेको मान्ने हो भने पहुँचको औसत आँकडा घटेर २२ प्रतिशतमा ओर्लिन्छ । यो आशका अस्वभाविक किन पनि छैन भने सेवा पहुँच सहज भएका क्षेत्रमा एकबन्दा बढी बैंक खाता भएका बासिन्दाको संख्या उल्लेख्य छ । यसमा निश्चिय खाताको संख्या पनि निकै छ । जहाँ पहुँच छैन, त्यहाँ खाता खुलेकै छैनन् । त्यसैले यहाँ औसत तथ्याकले कुनै अर्थ राख्दैन ।

तल्लोस्तरसम्म औपचारिक वित्तीय सेवाको पहुँच पुऱ्याउनकै लागि धेरैवटा नीतिगत र संरथागत प्रयोगहरू नेपालमा भएको छन् । लघुवित मोडलको वित्तीय समावेशीकरण कार्यक्रम शुरू भएको पनि चार दशक पूरा भएको छ । आममानिस बैंक तथा वित्तीय

संस्थामा एकपटक खाता खोल जानुलाई नै वित्तीय पहुँचको आधार मान्ने हो भने कुरा बेगलै हो, नभए सेवाको सार्थक पहुँचमा खासै उपलब्धीहरू भएका छैनन् । बरू, विकृति, बेशिति र उल्टो परिणामिका दृष्टान्तहरू बाकै देखिन थालेका छन् ।

उदाहरणका लागि, विपन्नहरूका नाममा दिइने कर्जाको व्याजदर अति उच्च, औसतमा २५ प्रतिशतको हाराहरीमा रहेको छ । पहुँचको सबभन्दा ठूलो बाधकका यही बनेको छ । लघुवित्त बैंकहरूले कोषको लागत (कष्ट अफ फण्ड) नै बढी हुने कारण देखाएर बढी व्याज लिइरहेका छन् । केही वर्षयताका मौद्रिक नीतिहरूले क, ख र ग वर्गका संस्थाहरूले विपन्न वर्गमा अनिवार्य लगानी गर्नुपर्ने कुल कर्जाको ४-५ प्रतिशत रकम लघुवित्त बैंकहरूमार्फत पनि गर्न पाइने व्यवस्था गरेपछि यी घ वर्गका संस्थाहरू नयाँ सुदूखोर विचौलिया बन्ने विकृति मौलाएको छ ।

वित्तीय पहुँचको नाममा भइरहेका यी गतिविधिहरूको लक्ष्य के हो भन्ने पनि प्रष्ट छैन । यदि यसको उद्देश्य ऋण लिनेको आर्थिक स्तर उकास्ने र साना व्यवसायको विस्तार गर्ने हो भन्ने यस्तो उच्च व्याजदरमा ऋण दिएर त्यो लक्ष्य प्राप्त गर्न असम्भव छ । किनभने, यस्तो चर्को व्याजमा एक वा दुईलाख ऋण लिएर साना वा घेरेलु व्यवसाय गर्ने उच्चमीले सामान्य दश प्रतिशतको नाफा कमाउन पनि प्रतिलब्धी दर (रेट अफ रिटर्न) न्युनतम पचास प्रतिशत हुने उत्पादनशील काम गर्नसक्नु पर्छ । उसको परिवार पाल्से झोत पनि त्यही मात्र हो भन्ने त्यो दर शतप्रतिशत नभइ व्यवसाय टिक्न सक्दैन । यथार्थमा यस्तो व्यवसायको क्षेत्र पाउन मुसिकल छ । यदि त्यस्तो कुनै क्षेत्र बाँकी रहेछ भन्ने दश प्रतिशत व्याज दरमा बैंकले अनुरोध गरेर ऋण दिने ठूला व्यापारीहरू नै दौडेक पुगिहाल्छन् ।

सहुलियतपूर्ण ऋणका साथसाथ वित्तीय शिक्षा, न्युनतम व्यवसायिक शीप र उत्पादित बस्तुका लागि बजारको जानकारी दिने भरपर्दा संस्थागत व्यवस्था नगरिकन राजधानीमा बसेर बनाइने कर्जा प्रवाहमा अनिवार्य क्षेत्र तोक्ने नीतिहरूले मात्र अपेक्षित परिणाम नल्याउने निश्चित छ । सेवा पहुँचका दृष्टिले नेपालको बैंकिङ आधुनिक हुन सकेको छैन । किनभने, वित्तीय शिक्षामा संसारले लामो फड्को मारिसकदा पनि नेपालमा त्यसतर्फ न्युनतम जागरण समेत शुरू हुन सकेको छैन । मूलतः यो जिम्मेवारी केन्द्रीय बैंक र सरकारको हो । विभिन्न तह र स्तरका निक्षेपकर्ता, ऋणापेक्षी, बैंक प्रवर्द्धक, सेवा प्रदायक कर्मचारीदेखि नीति निर्मातासम्मलाई नभइन्हुने फरकफरक स्वरूप र लक्ष्यका वित्तीय शिक्षा एवम् साक्षरता कार्यक्रमहरूको आवश्यकता पहिचान नै अहिलेसम्म हुन सकेको छैन । नेपालका सरकारी स्वामित्वका बैंकहरूलाई निर्देशित लगानी गर्ने र साथमा नाफा पनि कमाउने विरोधाधारपूर्ण जिम्मेवारीमा धेरै पटक धकेलिएको इतिहास छ । यही कारण

दुइवटै लक्ष्य हासिल हुन नसकेको तीतो यथार्थ हाम्रा सामू छ ।

सार्थक पहुँचको परिस्थिति निर्माणका लागि लघुवित्तसम्बन्धि बैंकिङ नीत, संस्थागत व्यवस्था र क्रियान्वयन सञ्जालको नयाँ शीराबाट सोन अब ढिला भइसकेको छ । लघुवित्त सेवामा आधारित बैंकिङको दिशा, गति र लक्ष्य, सबै नै नयाँ ढंगले परिभाषित गर्नु आवश्यक छ । लघुवित्तको मोडेलबाहेक वित्तीय पहुँच विस्तारका बैकल्पिक रणनीतिहरू के हुन सकलान् भन्नेतर्फ सिङ्गो उद्योगले विचार मन्थन शुरू गर्नु अपरिहार्य भइसकेको छ ।

प्रतिधि उपयोग

बैंकिङ क्षेत्र प्रविधि प्रयोगका दृष्टिमा कति आधुनिक भयो भनेर मूल्यांकन गर्न पहिले आधार सेवाग्राहीले कति प्रतिशत बस्तु र सेवाको खरिदकार्य भौतिक वा तरल नगद (वास्तविक पैसा) प्रयोग नगरिकै सम्पन्न गर्न सक्छन् भन्ने हो । दोस्रो, बैंकले लिने र दिने सेवा, रिपोर्टिङ र क्लियरिङ प्रणाली कति कागजबिहीन भयो र तेस्रो, सेवा प्रदायको समय पहिलेको दाँजोमा कति छिटो हुँदैछ भनेर हेर्न हो । यी प्रविधिमार्फत कारोबार गर्न पाइने कानूनी र परिमाणात्मक सीमा एवम् तिनको मान्यता (भ्यालिडेशन) अरू दुई महत्वपूर्ण पक्ष हुन् ।

मुलुकमित्रकै खरिदमा पनि कार्डको प्रयोग केही डिपार्टमेण्टल स्टोरहरूमा मात्र सीमित छ । सार्वजनिक यातायातदेखि चिया र खुद्रा पसलसर्वम यसको प्रयोग विस्तार गर्ने काम बाँकी छ । कार्डको टिकाउपन र मान्य रहने अवधिमा पनि केही मुद्दा छन् । साथमा, बिजुली आपूर्ति एउटा बाह्य जोखिम छ, जसले गर्दा आम मानिसहरू कार्डमै मात्र भर गरेर हिंदा पटकपटक पाएको धोकाबाट त्रसित छन् ।

यी पाँचैवटा पक्षमा नेपालको बैंकिङ प्रणालीले लिएको दिशा र लक्ष्य बेरीक छैन । उपभोग्य बस्तुहरूको खरीदमा डेबिट र क्रेडिट कार्डहरू 'स्वाइप' गर्ने प्रचलन बढ्दो छ । एटिएम काउण्टरहरू मुलुकभरि विस्तार भएका छन् । बैंकहरूले राष्ट्र बैंकलाई गर्ने धेरैवटा रिपोर्टिङ तत्क्षण (रियल टाइम) भएको छ । चेक एवम् अन्तरबैंक कारोबार धेरैहदसम्म प्रविधिमा आधारित बनाइएका छन्, बनाइँदै छन् । नेपाली बैंकहरूले जारी गरेका एटिएम कार्डहरू भारतसम्म सहजै चल्न् । यो निकै उत्साहप्रद पाठो हो । खाता विवरणलाई डिजिटल बनाउने कार्य र एबीबीएसजस्ता सेवा त अब सामान्य नै भइसकेका छन् ।

तर, प्रविधि अवलम्बनको हाम्रो जुन गति छ, त्यो चाहिं विश्व दौडलाई भेट्टाउन सक्ने खालको छैन । नेपालमा प्रचलनमा ल्याइएका कार्ड, नेट बैंकिङ र मोबाइल बैंकिङ, तीनवटै प्रविधिको प्रयोगले समयको गतिलाई पक्रिन सकेका छैनन् । यसका लागि केही परिपूरक पक्षहरूपनि सँगै विकसित हुनु आवश्यक छ, जुन हुन सकेको छैन । नेपालका बैंकहरूले जारी गर्ने कार्ड विश्व बजारमा मान्य बनाउन विदेशी मुद्रा विनिमय नीतिलाई परिवर्तन गर्नु आवश्यक छ । यस आर्थिक वर्षको मौद्रिक नीतिले दुई हजार अमेरिकी डलरसम्मको अनलाइन खरिद नेपालबाटै गर्न सकिने व्यवस्था मिलाउने उल्लेख गरेको छ । त्यो पनि कार्यान्वयन हुन बाँकी छ । मूल कुरो नीति निर्माणको तहमा यसरी विद्युतीय कारोबार खुल्ला गर्नासाथ नेपालको ढुकुटीमा रेहको विदेशी मुद्रा

सिद्धिहाल्च कि भन्ने मानसिकताले सिर्जित आशंका हट्नु जरुरी छ । मुलुकभित्रकै खरिदमा पनि कार्डको प्रयोग केही डिपार्टमेण्टल स्टोरहरूमा मात्र सीमित छ । सार्वजनिक यातायातदेखि चिया र खुद्रा पसलसम्म यसको प्रयोग विस्तार गर्ने काम बाँकी छ । कार्डको टिकाउपन र मान्य रहने अवधिमा पनि केही मुद्दा छन् । साथमा, बिजुली आपूर्ति एउटा बाह्य जोखिम छ, जसले गर्दा आम मानिसहरू कार्डमै मात्र भर गरेर हिँड्दा पटकपटक पाएको धोकाबाट त्रसित छन् । शिक्षित जमातका लागि नेट बैंकिङ र तल्लो तहसम्म वित्तीय पहुँच बढाउनका लागि मोबाइल बैंकिङ निकै उपयोगी हुने सम्भावना छ । तर त्यो सम्भावनालाई नेपालको बैंकिङ क्षेत्रले उपयोग गर्न सकेको छैन । केही बैकहरूले यी दुवै प्रविधिमा आधारित सीमित सेवा शुरू गरेका हुन् । विविध कारणले ती सेवा खासै प्रयोगमा आउन र प्रभावकारी हुन सकेनन् । छिमेकी मुलुक भारतमै पनि बढ्दो अनलाइन शपिङ (ई-टेलिड) र इ-कमर्शका अन्य गतिविधिहरूमा नेट बैंकिङको प्रयोग शहरी क्षेत्रमा त आम नै जस्तो भइसकेको छ । तर, हाम्रो देशमा यो प्रविधिको प्रयोग त्यसरी फैलिन सकेको छैन । समस्या बैंकिङ क्षेत्रको मात्र होइन । व्यापारिक क्षेत्रले पनि अनलाइन व्यापार खुल्ला गर्न सकेको छैन । यी दुवै साथसाथ अधि बढ्ने व्यवसाय हुन् ।

मोबाइल बैंकिङको प्रचार त छ, तर त्यो खातामा भएको कारोबारबाट एसएमएस पठाउने काममा मात्र सीमित छ भने

हुन्छ । यससँग सम्बन्धित कानून र नियमहरू पर्याप्त मात्रामा बनेका छैनन् । सबभन्दा पछिल्लो प्रविधिलाई अंगाल्नुको विकल्प छैन भन्ने बुझेर नीति, अभ्यास र ई-कारोबारको मान्यता सबैलाई सँगै अधि बढाउनु पर्छ । सरकारी स्वमित्वका बैकहरू आकारमा जति ठूला र साधन सम्पन्न भएका छन्, त्यो अनुपातमा प्रविधि अपनाउने गति निकै ढिलो छ । यसको पनि कारण पहिल्याउनु र निराकरण गर्नु आवश्यक छ ।

जोखिम व्युनीकरण तथा व्याप्तिप्रणाली

बैंकिङ, खासगरी लगानीको क्षेत्र स्वभावले जोखिमपूर्ण क्षेत्र हो । व्यवसायबाट ऋणीले दिने सूचनाको आधारमा भर गरेर उसले लगानीका आयोजना छनौट (एडर्भर्स सेलेक्शन) गर्नुपर्ने वाध्यताले प्रायः ठूलो लगानी गर्ने बैकहरू सधै जोखिमको धरापमा रहन्छन् । नेपालमा नियमको पालनाभन्दा बढी दोहन गर्ने (रेगुलेटरी आर्बिट्रेटर) र प्रवर्द्धकहरूले संस्थाको हितलाई बैवास्ता गरेर आफ्नो स्वार्थ पूरा गर्ने (कनफिल्कट अफ इन्वेस्टमेन्ट)को ठूलो समस्या देखिएको छ । यही कारणले सिङ्गो बैंकिङ क्षेत्र नै जोखिमपूर्ण अवस्थामा पुगेको छ । त्यसमाथि पनि नियामक निकायमा बस्नेहरूले अक्सर अपनाउने तजबिजी र पक्षपातपूर्ण कारबाही र पुरस्कारले पनि समस्या थाने गरेको छ ।

बासेल-३ लागू गरेर बैकहरूलाई धेरैहदसम्म स्वनियमनतर्फ अग्रसर गराउने उद्देश्य राम्रो छ । तर, प्रवर्द्धकहरूका नातेदार

हरले निर्णयक पदहरू भरिएका निजी क्षेत्रका बैंक र सरकारी शैलीकै कर्मचारीतन्त्रद्वारा चलेका सरकारी स्वमित्वका बैंकहरूले जोखिम न्युनीकरणका प्रभावकारी रणनीति अपनाउनु र त्यसलाई अवलम्बन पनि गर्नु धैरै चुनौतीपूर्ण छ । जोखिम न्युनीकरण र जोखिमको अवश्या आइहाले त्यसलाई व्यवस्थापन गर्ने जनशक्ति बनाउन केन्द्रीय बैंक र बैंकहरू आफैले पनि योजना बनाउनु र स्रोत छुट्ट्याउनु पर्छ । यसतर्फ पटकै काम भएको छैन ।

जलविद्युत आयेजनाहरू, दीर्घकालीन ऋण खोज्ने आवास परियोजनाहरू र वैदेशिक संयुक्त लागानीका आयेजनाहरूको जोखिम मूल्योकन र समग्र लाभ-लागत विश्लेषण विशेष दक्षता भएका प्राविधिकहरूले नगरीकै ऋण लगानी गर्ने जुन कार्यशैली अहिले प्रचलनमा छ त्यसलाई आमूल परिवर्तन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । बजारमा कर्जाको पर्याप्त माग हुँदाहुँदै पनि बैंकिड प्रणलीमा अधिक तरलता थुप्रिएको घरीघरी सुनिने कथाका पछाडि यस्तै जनशक्तिको अभावले काम गरेको छ । लगानी गरेका योजनाहरूले प्रतिफल नदिनु, नयाँ प्रविधि र अनुसन्धानमूलक सोचयुक्त योजनाहरूको व्यवसायिक सम्भाव्यता जाँच गर्ने क्षमता बैंकहरूसँग अभाव हुनु र लगानी केही सीमित ढूला व्यवसायिक घरानामा मात्र केन्द्रित हुनुले सबै खाले जोखिमहरूलाई बढाउने छ । अहिले बैंकिड क्षेत्रको निश्चिय कर्जा करिब ४ प्रतिशत देखिएको छ । तर, बैंकहरूमा व्यापकरूपले प्रचलित 'खतापाता' मिलाउने र 'पट्टी गर्ने' (वास्तविक ऋण असुली नभई एउटाको खातामा असुली भएको देखाएर अर्को पार्टीका नाममा ऋण प्रवाह गरेको देखाइएका) सबै खाताहरू जाँच गर्ने हो भने निश्चिय कर्जा कम्तिमा दश प्रतिशत पुग्ने सामान्य अनुमान गर्न सकिन्छ । बाझ्य जोखिमहरू कम गर्न अर्थशास्त्रीहरूको विश्लेषण लिने त परम्परा नै शुरू भएको छैन । 'क्वान्टिटेटिम अनालाइसिस' गर्ने अर्थशास्त्रीको सेवा लिन बैंकहरूले आवश्यक नै ठानेका छैनन् ।

संस्थागत सुशासन

पारदर्शीता संस्थागत सुशासनको एउटा अभिन्न पक्ष हो । यस दृष्टिबाट हेर्दा नेपालको बैंकिड क्षेत्र सुशासनमा अन्य सबै क्षेत्रभन्दा अगाडि छ । निजी क्षेत्रको उल्लेख्य सहभागिता, ढूलो पूँजी लगानी र अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण हिस्सा बनेको यो क्षेत्रमा कायम सुशासनका राम्रा पक्षलाई अर्थतन्त्रका अन्य क्षेत्र, खासगरी वास्तविक क्षेत्र (रियल सेक्टर)मा पनि विस्तार गर्नु आवश्यक छ । केही प्राविधिक अपवादलाई छोडेर, सबै बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू पूँजी बजारमा दर्ता छन् । तीन-तीन महिनामा आर्थिक विवरणहरू सार्वजनिक गर्छन् र नियामक निकायहरूसँग नियमित सम्पर्कमा रहेर काम गर्छन् । यी सबै प्रशंसनीय पक्ष हुन् ।

तर, समस्याहरू पनि उत्तिकै जटील छन् । यो क्षेत्रलाई वास्तवमा नै आधुनिक बनाउने हो भने कनफिल्कट अफ इन्ट्रेस्टका धैरै तहमा सुधार ल्याउनु आवश्यक छ । केन्द्रीय बैंकको नियमन तथा सुपरीवेक्षकीय क्षमता बढाउनु आवश्यक छ । नियामक निकायको कर्मचारी आफै सेयर किनबेचमा संलग्न हुन पाउने र त्यसो गर्दा कुनै कारवाही नहुने सायद नेपाल संसारको एउटामात्र देश हो । बैंकको प्रवर्द्धक अरू धैरै उद्योगको पनि मालिक हुने र त्यही हैसियतमा ढूलो रकमको ऋण पनि पाउने अभ्यासले बैंकिड प्रणलीलाई आधुनिकरण गर्दैन । यस्तो हैसियतमा भएपछि ऋण आफैनै बैंकबाटे लिनुपर्छ भन्ने छैन । केही निजी बैंकका प्रवर्द्धकहरूले निक्षेपकर्ताको रकमलाई आफैनो कम्पनीको नाफासरह दुरुपयोग गरिरहेका छन् । तिनीहरूमाथि कारवाही गर्ने हिम्मत राज्यसंग पनि भएजस्तो देखिँदैन ।

साथै, एकातर्फ निर्देशित लगानिका लागि बाध्य पार्नु र अर्कातर्फ संस्थागत सुशासनको अपेक्षा गर्नु एकआपसमा बाफिने विषय हुन् । सुशासन कायम गर्न लागत लाग्छ र निर्देशित लगानीले त्यो लागत बेहोने नाफा कमाउन बन्देज लगाउँछ । सरकार यदि निर्देशित लगानी गराउन चाहन्छ भने त्यसका लागि छुट्टै निकाय बनाउनु पर्छ । बैंकहरूलाई त्यसका लागि बाध्य पारिनु हँदैन । सुशासन कायम नगरी अपनाइने प्रविधि र चम्किलो पहिरनले बैंकिडलाई बाहिरबाट आधुनिकि देखाउला तर वास्तवमा नै आधुनिक बनाउँदैन ।

**सुशासन कायम गर्न लागत लाग्छ र निर्देशित लगानीले त्यो
लागत बेहोर्ने नाफा कमाउन बन्देज लगाउँछ । सरकार यदि
निर्देशित लगानी गराउन चाहन्छ भने त्यसका लागि छुट्टै निकाय
बनाउनु पर्छ । बैंकहरूलाई त्यसका लागि बाध्य पारिनु हँदैन । सुशासन
कायम नगरी अपनाइने प्रविधि र चम्किलो पहिरनले बैंकिडलाई
बाहिरबाट आधुनिकि देखाउला तर वास्तवमा नै आधुनिक बनाउँदैन ।**

आर्थिक विकासमा योगदान

नेपालको बैंकिड क्षेत्र मुलुकको आर्थिक उन्नतिमा उल्लेख्य र सोफै देखिने योगदान गर्नसक्ने भइसकेको छैन । प्रत्यक्ष योगदान भनेको यस क्षेत्रले करिब पचास हजारलाई दिएको प्रत्यक्ष रोजगारी नै हो । सीमित लगानीयोग्य पूँजी, कमजोर

अन्तर्राष्ट्रिय विश्वास र सम्पर्क र परम्परागत लगानी शैलीमा परिवर्तन आउन नसक्नुजस्ता कारणले बैंकिड प्रणलीबाट मुलुकको आर्थिक वृद्धिमा खासै योगदान हुन नसकेको हो । भनिरहनु पर्दैन, अहिले अधिक तरलता भएको भनिएको अवस्थामा समेत बैंकिड क्षेत्रको सम्पूर्ण लगानीयोग्य पूँजी निकाल्ने हो भनेपनि एकसय मेगावटको एउटा जलविद्युत योजना निर्माणका लागि पुग्ने स्रोत जुट्टैन । दशवर्षपछि असुली हुनेगरी मध्यम अवधिको ढूलो ऋण दिन कुनै एक बैंक सक्षम छैन ।

राष्ट्र बैंकको आक्रामक अभियानपछि अहिले मर्जरको लहर नै चलेकोजस्तो देखिन्छ । तर त्यसले पूँजीको सुदृढीकरण र लगानी प्रवाहमा खासै सकारात्मक प्रभाव पारेको छैन । सङ्क, रेलवे लाइन, एयरपोर्टजस्ता पूर्वाधारहरूमा लगानी गर्न निजीक्षेत्र अगाडि बढ्न नसक्नुको प्रमुख कारण बैंकहरूको लगानी क्षमता सीमित हुनु हो । यस्ता आयेजनाहरूको संभाव्यता अध्ययन गर्ने प्रविधिक क्षमताकै अभाव बैंकहरूसँग छ ।

बैंकिङ व्यवसायकालागि ढुकुटीमा राखिएको पैसाभन्दा बढी मूल्यवान् सम्पति व्यवसायिक विश्वास हो । वित्तीय सेवाहरूको विश्वाव्यापीकरण चरम आवश्यामा पुगेको यो युगमा समेत नेपाली बैंकहरू विश्वका ठूला बैंकहरूसँग विश्वासको सम्बन्ध रथापित गर्न असमर्थ भएका छन् । नेपालका बैंकहरूले आफैसँग ठूलो लगानीका लागि रकम नभए पनि विश्वका स्रोतसम्पन्न बैंकहरूसँग सहवितीयकरण र रथानीय तहको लगानी व्यवस्थापनको जिम्मा लिएर मुलुकको आर्थिक र पूर्वाधार विकासमा योगदान दिन सक्नुपर्ने हो । विश्वका सबै ठूला बैंकहरूसँग नकारात्मक व्याज (पार्किङ फी)मा राखिएको ठूलो परिमाणको निक्षेप उपलब्ध छ । सर्सो व्याजमा त्यस्तो पैसा नेपाल भित्राउन सक्ने साख, सम्पर्क र विश्वास कुनै पनि नेपाली बैंकले विकसित गरेका छैन् । त्यसतर्फ सायद कसैले सोचेकै छैन ।

उत्तम अभ्यासहरूको अवलम्बन

विश्वव्यापी असल/उत्तम अभ्यासहरूलाई नेपालको बैंकिङ प्रणालीमा भित्राउने प्रयासहरू सकारात्मक दिशातर्फ उन्मुख छन् । बासेल-२ का सान्दर्भिक प्रावधानहरूलाई सुपूरीवेक्षकीय आधार बनाउने, केन्द्रीय बैंकको स्वतन्त्रतामा सम्झौता नगर्ने र अब बासेल-३ का पूँजी पर्याप्तता र स्वनियमनसँग सम्बन्धित प्रावधानहरूलाई लागू गराउने कार्यको राष्ट्र बैंकले नेतृत्व लिएको छ । सन् २०१७ सम्ममा अन्तरराष्ट्रिय वित्तीय रिपोर्टिङ मानक (आइएफआरएस) पूर्णरूपमा लागू गर्ने योजना पनि यो वर्षको मौद्रिक नीतिमा परेको छ । तर यतिमात्रैले नेपालको बैंकिङलाई

विश्वस्तरीय बनाउन सक्दैन । सबभन्दा मूल विषय चाहिँ केन्द्रीय बैंकका कर्मचारीदेखि सानो आकारका बैंकहरूसम्म व्यापक बन्दै गएको कनलिफिक्ट अफ इण्ट्रेष्टका घटना र अभ्यासहरूलाई निमिट्यान्नै पार्नसक्नु हो ।

निश्कर्ष

बैंकिङ प्रणलीको आधुनिकीरणको मुद्दा वित्तीय प्रणाली र केन्द्रीय बैंकको मात्र चासो र जिम्मेवारीको विषय होइन, सिड्नो मुलुकको सरोकारको विषय हो र हुनुपर्छ । न्यायप्रणालीले बैंक र ऋणसम्बन्धी मुद्दाहरूको फैसलामा विशेष प्रविधिक कौशल देखाएर, व्यवस्थापिकाले आवश्यक कानून तर्जुमा गर्न सघाएर, राजनीतिक नेतृत्वले उद्योग व्यवसायमा लगानीको वातावरणलाई खस्कन नदिएर र शिक्षा क्षेत्रले क्षमतावान् जनशक्ति उत्पादन गरेर सघाएमात्रै नेपालको बैंकिङ प्रणाली आधुनिक बन्नसक्छ । भविष्य निश्चय नै आश लाग्दो छ । तर, प्रयास नगरी यो आशा प्रतिफलमा स्वतः रूपान्तरित हुँदैन । भविष्यको मार्गचित्र निर्माणका लागि आवश्यक तथ्यांकहरू र अनुसन्धानको अत्यन्तै कमी छ । समयसापेक्ष परिवर्तनको लक्ष्य र बाटो निर्धारण गर्नका लागि वित्तीय शिक्षा, अनुसन्धान र अर्थसाँच्यक विश्लेषण (इकोनोमेट्रिक अनालाइसिस) लाई सँगै अघि बढाउनु पर्छ । आधुनिकीकरण एउटा घटना नभएर प्रक्रिया हो जसलाई जीवन्त राख्ने ऊर्जा बैंकिङ क्षेत्रले आफैभित्रबाट सिर्जना गर्नसक्नु पर्छ ।

(वाग्ले अनुसन्धानकर्ता तथा स्वतन्त्र पत्रकार हुनुहन्छ) ■

सरकारी खामित्वका बैंक नियुक्तिमा स्पष्ट मापदण्ड चाहिन्छ

■ केशव आचार्य

सरकारले बैंकहरूलाई विकासको साभोदार बनाउनु हुँदैन। सरकारले केही दिनु छ भने कृषि विकास कार्यालय, घरेलु कार्यालयबाट काम गर्दा राम्रो हुन्छ। सरकारले आफ्नै निकायबाट काम गर्नु राम्रो हुन्छ। जिल्लामा भएका सहकारी कार्यालयलाई यसको जिम्मा दिँदा भइहाल्छ।

२०२२ सालमा खुलेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक अहिले ५० वर्ष लागेको छ। ५० वर्षको अवधिमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कानुनी रूपमा अहिले तेस्रो चरणमा छ। पहिलो त चार्टरको रूपमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक आयो २०२२ सालमा। त्यसपछि तत्कालीन सरकारले २०३१ मा वाणिज्य बैंक ऐन ल्यायो। त्यसपछि २०६२ मा बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन आयो। त्यसकारण यो बैंकले कानुनी रूपमा तीनवटा चरण पार गरेको छ।

यो बैंक स्थापना हुँदा मुलुकको कुल गाहर्स्थ उत्पादन प्रवलित मुल्यमा ५ अर्ब ६० करोड रुपैयाँ थियो। यसमा वित्तीय संस्थाको योगदान ६ करोड ९० लाख थियो। वाणिज्य बैंकहरूमा १२ करोड ५० लाख रुपैयाँ निक्षेप थियो। तीन चरण मध्ये दोस्रो चरण प्रवेश गर्दा आर्थिक वर्ष २०३१/३२ मा कुल गाहर्स्थ उत्पादन बजार मुल्यमा १६ अर्ब ६० करोड पुगेको थियो। यसमा बैंकिङ क्षेत्रको योगदान एक अर्ब नौ करोड पुग्यो। यस बेला बैंकको निक्षेप दुई अर्ब १३ करोड रुपैयाँ पुग्यो भने कुल लगानी एक अर्ब रुपैयाँको हाराहरीमा पुग्यो। यो बृद्धिमा वाणिज्य बैंकको स्पष्ट योगदान देखिन्छ। वाणिज्य बैंक स्थापनाको वर्षसम्म बैंकका शाखा ३२ वटा थिए भने २०३१ सालसम्ममा बैंकका शाखा २ सय ३१ वटा पुग्यो।

जब वाणिज्य बैंक ऐन २०३१ आयो, त्यो बेलाको हामीले वित्तीय तथ्यांकहरू हेरौ। अवस्थामा थियो भन्ने कुरा माथिको तथ्यांकले स्पष्ट बनाउँछ। राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको स्थापना पछि कर्जा, निक्षेप र पुँजीको विस्तार भएको स्पष्ट देखिन्छ।

बैंक तथा वित्तीय संस्था सरबन्धी ऐन (वाफिया) आइसकेपछि समग्र अवस्था नै परिवर्तन भएको छ। वाणिज्य बैंक ऐन २०३१ आउँदा दुईवटा वाणिज्य बैंक थिए। तर वाफिया आउँदा १५ वटा वाणिज्य बैंक नेपालमा पुगेको थिए। हिमालयन, इन्डोस्वेज, बंगलादेश बैंकलगायतका संयुक्त लगानीका बैंकहरू रस्थापना भइसकेका थिए। तेस्रो चरणमा आउँदा बैंकहरू संख्यात्मक रूपमा बढिसकेका थिए। बैंकहरूको संख्या बढदा कूल पुँजीमा बाणिज्य बैंकको अंश घट्यो। कूल लगानी, कूल निक्षेपमा पनि यो बैंकको सेयर घटेको छ।

यो बैंकले नेपाल राष्ट्र बैंकले जिल्लाहरूमा सञ्चालन गरेका सबै काउन्टर, अफिस र कर्मचारी पनि लिएको थियो। राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा पुगेका कर्मचारी राष्ट्र बैंकलाई माइती बैंकसम्म भन्थे।

बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन (वाफिया) आइसकेपछि समग्र अवस्था नै परिवर्तन भएको छ। वाणिज्य बैंक ऐन २०३१ आउँदा दुईवटा वाणिज्य बैंक थिए। तर वाफिया आउँदा १५ वटा वाणिज्य बैंक नेपालमा पुगेको थिए। हिमालयन, इन्डोस्वेज, बंगलादेश बैंकलगायतका संयुक्त लगानीका बैंकहरू रस्थापना भइसकेका थिए। तेस्रो चरणमा आउँदा बैंकहरू संख्यात्मक रूपमा बढिसकेका थिए। बैंकहरूको संख्या बढदा कूल पुँजीमा बाणिज्य बैंकको अंश घट्यो। कूल लगानी, कूल निक्षेपमा पनि यो बैंकको सेयर घटेको छ।

राष्ट्र बैंकले २०४५ सालमा कमर्सियल बैंक प्रोलम एनालाईसिस स्ट्राइजिक स्टडी (सिबीपास) भन्ने काम भएको छ। त्यो चाँही बैंक फर इन्टरनेशनल सेटलमेन्टमा हात्रा बैंकहरूलाई ढाल्ने हिसाबले विश्व बैंक र एशियाली विकास बैंकको सहायतामा राष्ट्र बैंकले अध्ययन गरेको हो। त्यो सिबीपासले बैंकहरूलाई पुँजी यसरी बढाउ, संरचना यस्तो बनाउ भनेर ठोस सुझाव दिएको छ। त्यतीबेला यो किन आवश्यक पन्यो भने दुईवटा रोगी बैंकहरू थिए। बैंकहरूलाई दुई ढंगबाट अगाडि बढाउनु हुँदैन, एउटै हिसाबले अधिक बढाउनु पर्छ भनेर यो अध्ययन भएको थियो। निजीक्षेत्रबाट

बैंक स्थापना हुन लागेपछि सरकारी स्वामित्वका बैंकले प्रतिस्पर्धा गर्न कठिन थियो । तर, सरकारी बैंकको सञ्जाल गाउँ गाउँसम्म पुगेको थियो र आममानिसको विश्वास पनि यी बैंकहरू प्रति नै थियो । त्यसैले यी बैंकलाई सक्षम नबनाई सुखै थिएन ।

सिबीपासले बाणिज्य बैंकको चुक्ता पूँजी वृद्धि गर्न सुभाव दिएको थियो । त्यस्तै यी बैंकलाई सरकारको जमानीमा कर्जा लगानी गर्न रोक्नु पर्न सुभाव पनि दियो । अर्को महत्वपूर्ण सुभाव के थियो भने नगद नआउँदासम्म बैंकले व्याज आम्दानी देखाउन नहुने भन्यो । बैंकहरूको लेखा प्रणाली नै परिवर्तन गर्न पनि सुभाव दिएको थियो । त्यसअघि बैंकको नाफा नोक्सान हिसाव नगदमा आधारित थिएन । नगद जम्मा नभएपनि बैंकहरूले पाकेको व्याजलाई आम्दानीमा गणना गर्थे । त्यस्तै संभावित नोक्सान वापतको रकम प्रोमिजन गर्न व्यवस्था लागु गर्न पनि सुभाव दियो ।

सरकारी बैंकले सिभिपासको प्रतिवेदन पूर्णरूपमा लागु गरेन् । केही सुभाव लागु भयो केहीलाई वास्ता गरेन् । नेपाल बैंक र राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक धरासयी भए । केपिएमजीले यी दुवै बैंकको अध्ययन गन्यो । यही अध्ययनलाई आधार मानेर विश्व बैंक र डिइएराईडीको सहायतामा वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम लागु भयो । नीतिगत सुधारको सुभावले काम गर्दैन भनेर व्यवस्थापन नै तेसो पक्षलाई दिएर सुधार गर्न सुभाव दिइएको थियो । सुधार कार्यक्रम दुई वर्ष अघि नै सकियो । तर नेपाल बैंक र बाणिज्य बैंकमा यस वर्षदेखि मात्रै राष्ट्र बैंकले तोकेको न्युनतम वित्तीय आधार पुरा भए । नेपाल बैंकबाट पनि गत पुस्ताट राष्ट्र बैंकको व्यवस्थापन टोली फर्कियो । बाणिज्य बैंकले पनि पुस्ताट पूँजी पर्याप्तता अनुपात १०.०५ प्रतिसत पुऱ्यायो ।

यी हुन् समस्या

राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक राज्य नियन्त्रित बैंक हो । राज्य नियन्त्रित भएकाले नेपाल बैंक, बाणिज्य बैंक र कृषि विकास बैंकलाई नै सरकारले गर्ने वित्तीय कामको दायित्व सुम्पन्छ । २०४५ सालमा ठुलो भूकम्प गयो, त्यतिबेला क्षतिग्रस्त भएका प्रति घरलाई पॉचलाख रुपैयाँ दिने भन्यो तर सरकारले पैसा दिएन । २०६४/०६५ सालमा डा.बाबुराम भट्टराई अर्थमन्त्री हुँदा ३० हजारसम्म ऋण लिनेको सँगा व्याज पुरै र एकलाखसम्म ऋण लिनेको व्याज दिने भनेर बजेटमा ४० करोड विनियोजन गरियो । तर, दायित्व ६ अर्ब रुपैयाँ पन्यो । सरकारले बनाउने यस्ता खालका नीतिले बैंकलाई समस्यामा पार्छ ।

अहिले पनि सरकारले किसानलाई ६ प्रतिशतमा ऋण दिने भनेको छ । संयुक्त लगानीका धेरै बैंकले यो व्यवस्था शीर्षकमा लगानी नै गर्दैन् । आखिरमा जाने यिनै सरकारी स्वामित्वका

बैंकहरूबाट हो । त्यसकारण पहिलो कुरा सरकारले नीतिगत हस्तक्षेप गरेको छ । हस्तक्षेपको अर्को पक्ष पनि छ । २०६३ सालमा दोस्रो आन्दोलन भयो, त्यसपछि कतिवटा म्यानेजर फेरिए र बोर्डमा कति जना मान्छे फेरिए । यसबाट पनि के देखिन्छ भने राष्ट्रिय बाणिज्य बैंकमा नीतिगत मात्रै होइन व्यवस्थापकीय हस्तक्षेप पनि सरकारले गरेको छ । सरकारी स्वामित्वमा कर्मचारी युनियनहरूको अर्को मस्ती छ । किन यस्तो भनेको हो भने तलब नचाहिँदो खाने तर उनीहरूलाई सर्व गर्नसम्म पॉइंडैन । हरेक पार्टीका संगठन बैंकमा पनि भएपछि त समस्या हुन्छ नि । त्यसले यो बैंक जहाँ पुग्नु पर्न हो त्यहाँ पुग्न सकेको छैन ।

विकासका कामका लागि गरेको ठिकै छ तर भुईचालो गयो, बाढी आयो भने पनि यी नै बैंकको कोष परिचालन गर्ने प्रबृत्ति उचित होइन । सरकारले चाँही पैसा नदिने अनि निक्षेपकर्ताको पैसाबाट भुक्तानी दिँदौ बैंक व्यवसायिक बन्दैन । सरकारको नीति लागु गर्न नै हो भने पनि बैंकहरूको सवालमा भने त्यो बैंकिड नै हुनुपर्छ । यदि बैंकले पैसा दिनु पर्न हो भने सरकारले पनि तुरन्तै चेक काटेर बैंकलाई भुक्तानी गरिदिनु पर्छ । त्यसकारणले सरकारले बैंकलाई आन्तरिक राजश्व विभाग, मालपोत कार्यालय जस्तै गरि हेर्नुभएन । सरकारको काम चाँही गरिदिने तर सरकारले त्यो ऋण नतिरिदिंदा समस्या हुन्छ ।

त्यसकारण सरकारले कार्यगत भन्दा पनि संचालनगत हस्तक्षेप जथाभावी गर्नुभएन । संचालक समिति, व्यवस्थापनमा अनावश्यक रूपमा हटाउने र नियुक्ति दिने काम गर्नु भएन । बरू यति प्रतिशत सरकारी लगानी भएका संस्थामा लोकसेवाबाट बोर्ड व्यवस्थापन नियुक्त गर्न सकिने व्यवस्था मिलाउँदा राम्रो हुन्छ । यसो

भन्दा बैंकलाई ब्युरोक्रेटाइज गरेको भन्ने आरोप पनि लाग्न सक्छ, तर अहिलेको हस्तक्षेप भन्दा लोकसेवा बाटे नियुक्ति गर्न व्यवस्था गर्दा धेरै राम्रो हुन्छ । त्यसकारण सरकारले बैंकहरूलाई विकासको साभोदार बनाउनु हुँदैन । सरकारले केही दिनु छ भने कृषि विकास कार्यालय, धेरेलु कार्यालयबाट काम गर्दा राम्रो हुन्छ । सरकारले आफ्नै निकायबाट काम गर्नु राम्रो हुन्छ । जिल्लामा भएका सहकारी कार्यालयलाई यसको जिम्मा दिँदा भइहाल्छ । त्यसैले बैंकमा संचालनगत हस्तक्षेप नगरी काम गर्न दिनुपर्छ । सरकारको ७० प्रतिशत भन्दा धेरै लगानी भएका वित्तीय संस्थामा नियुक्ति र फायररिडको जिम्मा लोकसेवालाई दिनुपर्छ ।

सरकार फेरिएपछि जिएम फेर्ने हो भने त्यसले त बैंकलाई काम गर्ने वातावरण नै बनाउन दिँदैन । सबैभन्दा धेरै पूँजी भएको बैंकको अवस्था राम्रो छैन । तर उसले प्रतिस्पर्धा चाँही स्टाप्डर्ड चार्टर्ड बैंकसँग गर्नुपर्छ । एक मिनेटको पनि महत्व छ । यी बैंकको ट्रेजरी व्यवस्थापन यति चुस्त छ तर वाणिज्य बैंकहरूको ट्रेजरी व्यवस्थापन सारै कमजोर छ । हाम्रा बैंकले

यसलाई व्यवस्थापन मिलाउनै सक्दैनन् । यसमा अर्को समस्या के छ भने त्यहाँ यो मान्छे फलानो पार्टीको नभनी छिनै नसक्ने अवस्था छ । मान्छेले भोट त हाल्छ नि तर भोला बोकेर हिड्ने कार्यकर्ता नै भयो भने समस्या बढ्दै जान्छ । उसले अरु कुरा हेर्दै हेर्दैन । बैंकको व्यवसायिकता, नाफा नोक्सानमा उसलाई चासो हँदैन ।

२०५२ सालदेखि सुरु भएको माओवादी युद्धपछि २०५७ सालबाट बैंकका धेरै शाखाहरू सेनाको व्यारेकभित्र सरे । कर्जा पनि त्यहिंबाट लिने, बचत पनि त्यहिं गर्ने हुन थाल्यो । यो अवधिमा कतिपय शाखाहरू त बन्द पनि भए । ती मध्ये कति अहिले खुलिरहेका पनि छन् । यसबाट बैंकले आफूलाई विस्तार गर्ने पनि पाएन ।

अबको बाटो

अबको चार पाँच वर्षमा मध्यपहाडी राजमार्ग अन्तर्गतको बाटो पूर्वदेखि पश्चिमसम्म पुग्ने हुन्छ । बाटो पुरै पिच नभए पनि हिउँदमा भने गाडी कुद्ने बाटो बन्छ । उत्तर दक्षिण करिडोर पनि बनाउने भनिएको छ । त्यसमा पनि सहमति हुन्छ । नेपालको संभाव्यता भनेको पनि ग्रामीण इलाकामा नै हो । त्यसकारण यिनीहरूले अहिले नै पूर्व पश्चिम र उत्तर दक्षिण करिडोरको क्रस (इन्टरसेक्सन) हुने ठाउँ हुन्छन्, त्यस्ता ठाउँ अहिले नै रणनीति बनाएर सुरक्षित गर्नुपर्छ । किनभने भोलिका संभाव्य बजार भनेका तिनै हुन् । यो बैंकले कस्ट अफ फन्ड घटाउँदै जानुपर्छ । बैंक अब पुरै अटोमेशनमा जानुपर्छ । अहिले बैंकको पुँजी पनि सकारात्मक भएको छ । यो बेलामा सरकारले राम्रो अन्तर्राष्ट्रिय रणनीतिक साफेदार खोज्नुपर्छ ।

भारत, पाकिस्तान र बंगलादेशका बैंक यहाँ छन् । यस्तो अवस्थामा चिनियाँ बैंक आइदिए राम्रो हुन्थ्यो । किनभने चीन भनेको हाम्रो ऋणको पनि साखेदार हो भने हामीलाई सहयोग पनि गरिनै रहेको हुन्छ ।

चीनले ८ हजार नेपाली उत्पादनलाई शुन्य भन्सार दरमा प्रवेश गर्न दिने भयो । सरकारले नै धेरै सेयर राखेर २० प्रतिशत वा ३० प्रतिशत सेयर दिन सक्छ । यसरी सेयर दिँदा ऊ आफैले व्यवसाय खोज्छ । त्यसैले वाणिज्य बैंकको सुन्दर भविष्यका लागि पनि रणनीतिक साफेदार आवश्यक छ ।

राज्यले त्यतिबेला वाणिज्य बैंक किन ल्यायो भने बैंकहरु नै थिएनन् । हामीले त त्यतिबेला भएको नेपाल बैंकलाई धन्यवाद दिनुपर्छ । उसले सुरुमा राम्रो काम गन्यो । सुरुमा त्यसको म्यानेजर नेपाली थिएनन्, बेलायती थिए । बेलायती गएपछि आनन्दभक्त राजभण्डारी निकै लागो समयसम्म म्यानेजर भए । नेपाल बैंक सुरु देखि नै कमर्सियल ओरिएन्टेसनबाट अगाडि बढेको थियो । तपाईं हरेक जिल्लामा जानुस त्यहाँ उसको आफ्नै घर छ । जहाँ जहाँ तुलो भन्सार छ, त्यहाँ नेपाल बैंक छ । पहिले त सरकार नै बैंकर भयो । तर पछि जब अरु बैंक आउन थाले त्यसले राष्ट्र बैंकलाई पनि अलि गाहो पर्यो । वाणिज्य बैंकको इफिसियन्सी कष्ट धेरै भयो । त्यसले गर्दा राष्ट्र बैंकलाई नियमन गर्न पनि गाहो भयो । अरु बैंकले चाँही चुक्का पुँजी यति पुऱ्याउने पर्ने, जोखिम बहन पुँजी यति राख्ने पर्ने भन्ने नियम लागु भयो । तर बाणिज्य बैंकको लागि भने ती नियम लागु भएनन् । यसले गर्दा नियमन गर्न गाहो भयो ।

(आचार्य अर्थमन्त्रालयका पुर्व आर्थिक सल्लाहाकार हुनुहुन्छ) ■

Risks in Banking Sector: Where do we need to focus?

► Parshuram Kunwar Chhetri

In most cases, these corporate loans are collateralized by only hypothecation over stocks and book debts and personal guarantees of the owners. Banks have no control over these current assets nor have they been registered with any government agencies although Secured Transaction Act was promulgated long time ago for the purpose.

Introduction

Banking is in the business of risk taking. Intuitive understanding of the word "Risk" is negative one as we perceive from the word as something "Danger" or "Possibility of something harmful or undesirable happening". However, as a Bank, risk is our business and we make profit from managing it. Whether we like it or not, we cannot avoid risks but have to manage them effectively to survive on sustained basis. Therefore, it is imperative that we understand the risks we face. We must have systems that identify, measure and manage these risks. We must have people with appropriate skills and competence, who understand the risks involved in transactions, products and processes so that we can exploit the opportunities that are presented to us. Specifically, we need to ensure that we understand and accept risk, manage it and profit from it.

Categories of Risks

Broadly, banking risks are broken down into three categories: Credit, Operational and Market. As per the risk weighted exposures (before supervisory adjustments) for Credit, Market and Operational Risks of commercial banks based on Basel II norms as per NRB directive, credit risk covers more than 90%, operational risk around 7% and market risk less than 1% of the total risk weighted exposures. This clearly suggests that credit risk is very important risk in banks. Major earning is derived by assuming credit risks inherent in various credit products. If credit risk is not managed properly, banks may end up making huge losses resulting into capital inadequacy and illiquidity. Therefore, board of directors, audit committee, senior management, internal auditor, external auditors and supervisors place enormous importance and focus on credit risk management of the Banks.

Credit Risks

Credit risk is the risk of loss of principal and / or interest caused by borrower's default to repay a loan or any

contractual obligations resulting into negative effects on financial results and capital of the Bank.

Credit risk assessment, therefore, relates to assessment of probability of defaults as well as probability of loss. However, in practice, very limited effort is being made to assess the repayment capacity of the borrowers in Nepalese banking sector. This is mainly due to lack of required credit skills among credit and relationship staffs, and unavailability of reliable financial statements. Consequently, banks have ended up relying heavily on name and / or collateral lending especially in case of corporate lending. While banks have been able to obtain real estate collaterals in case of retail, and small and medium enterprise (SME) loans and have been able to mitigate the risk of unreliable financial statements to a large extent, banks are heavily exposed to corporate loans as banks have, in most cases, not been able to secure their exposures fully with real estate collaterals nor have they been able to assess probability of default in absence of reliable financial statements.

In most cases, these corporate loans are collateralized by only hypothecation over stocks and book debts and personal guarantees of the owners. Banks have no control over these current assets nor have they been registered with any government agencies although Secured Transaction Act was promulgated long time ago for the purpose. Therefore, these securities are only paper securities and banks have, in most cases, not been able to recover their loans from such securities in case of foreclosure.

Another major weakness in the credit management in Nepalese banking sector is lack of effective monitoring of credit facilities. Very few banks obtain statements of sales, stocks, book debts, creditors and total bank loan outstandings on monthly basis in order to ensure whether the loans have been utilized for the intended

purpose. Various reports suggest that evergreening of loans has been rampant. In order to report profits, loan repayment problems are understood to have been masked in various cases by approving loans in the name of different customers without any justification of limits for repaying the interest and principal dues. Consequently, non performing loans are significantly under reported in the Nepalese banking sector as suggested by various reports. Mismatch of funds is understood to be significantly evident as long term needs have been financed by short term revolving loans where principal repayments are not made at all and only interest payment is made that too with great difficulty. Either review of credit facilities extended to customers is not carried out at least annual basis or it is done for formality sake only without any justification of credit limits and without addressing relevant risks appropriately.

Operational Risks

Operational risk is risk of loss resulting from inadequate and /or failed internal processes, people and systems or from external events. This will have negative effects on the financial result and capital of the Bank. Capital allocation for operational risk is significantly lower than that of credit risk as per the Basel II norms as mentioned above. Therefore, operational risk management has not been in the priority list of various stakeholders in the Nepalese banking sector in particular. If the operational risk is not managed properly, operating loss could be very heavy and reputational damage could be significant threatening solvency and survival of the bank itself. It is imperative for us to learn a lesson from whatever has been happening around the world in terms of fines being imposed on the Banks. US authorities have time and again slapped heavy penalties on the various banks including very reputed ones. Reserve Bank of India (RBI) has slapped penalties on Indian banks at recent times.

Operational losses may be caused by, including but not limited to the followings:

- Inadequate or failed internal processes.
- (Inadequate or failed) people and systems such as omissions in the work of employees (eg data entry errors, collateral management failures, incomplete legal documentation, etc)
- Internal Frauds (eg intentional misreporting of positions, employee theft, insider trading etc).

If the risk is not managed properly, the loss could be very substantial. For example, if we have substantial open foreign currency position due to greed or lack of knowledge on outcome of the foreign exchange position and there is an adverse movement in exchange rate, there could be very heavy loss.

- External Frauds (eg robbery, forgery, damage from computer hacking, etc)
- Business Disruption and System Failures (eg hardware and software failures, telecommunication problems, utility outages, etc).
- External Events such as damages to physical assets (eg terrorism, vandalism, earthquakes, fires, floods, etc)

Major reasons for increase in operational risks in Banks:

- Significant increase in business, branches / ATMs, staff, customers, etc.
- Lack of adequate board / senior management oversight.
- Weak internal control system.
- Increase in unfair competition leading to uncontrolled aggression in business bookings and providing services.
- Key responsibilities to inexperienced and untrained / untested staff with inadequate performance monitoring.
- Opening of branches without sufficient logistics.
- Launching of products and services without understanding the risks involved and without adequate staff training.
- Lack of risk management culture.
- Imitating bad culture in another bank or financial institution.
- Attitude that we will continue to do it until NRB or external auditors object to it.

Market Risk

Market risk is defined as the risk of loss in on – and off balance sheet positions arising from movements in market prices, particularly, changes in interest rates, foreign exchange rates, and equity and commodity prices. In terms of significantly lower capital allocation for market risk as compared with credit and operational risks, the market risk in the banking is perceived to be very minimal. However, if the risk is not managed properly, the loss could be very substantial. For example, if we have substantial open foreign currency

position due to greed or lack of knowledge on outcome of the foreign exchange position and there is an adverse movement in exchange rate, there could be very heavy loss. Nepalese Banks have experienced such losses when there have been volatility in rate movements.

Where do we focus?

In order to manage and mitigate risks effectively and enhance business

standards in the Nepalese banking sector, necessary and relevant steps must be taken to address the above mentioned weaknesses and risks satisfactorily. Specifically, following improvement steps may be taken:

- Internal control system must be strengthened by segregating the duties of the people involved in the transactions, among others. The system should be such that no one should be able to control a transaction from initiation through settlement or maturity of the transaction. Examples include:
 - Credit approval, credit marketing and credit operations are to be independent of each other. This means that those business people such as head of businesses, branch managers etc who have business targets to meet should not be delegated with credit authorites even if these business people hold very senior positions in the hierarchy.
 - People responsible for placement of order for goods, receipt of goods and payment of bills are to be separate and independent.
 - Reconciliation of accounts / transactions should be done by independent staffs who are not involved in the execution or authorization of the transactions. There should be a system where chronic reconciliation items are reported to senior management on timely basis and appropriate actions are taken to resolve them effectively.
- A lot of works need to be done in improvement in financial statements being submitted by the customers although they have improved a lot as compared with what they were 15-20 years back. Until the financial statements are not reliable, banks will continue to be collateral / name lending. This is not going to help our development in future. It is expected that the country will be on faster growth path in next 3 to 5 years when we will have solved our political problem and have an elected government

in place ensuring political stability in the country. In such a situation, many people and businesses would need higher amount of financing but not all of them will have collaterals to offer to the banks as security. In order to improve, one thing which we can do immediately is to require customers with certain credit limits (say, NPR 30 Million) to have inventory stock independently verified on periodic basis, say quarterly, by chartered accountants. Another step we can take is to require large borrowers to have their companies rated by rating agencies.

- In service businesses like banking, people are important resources. They substitute importance of raw materials as well as plant and machinaries in manufacturing companies. Many of the weaknesses inherent in the banking sector are as a result of the lack of appropriate skills although our people are more talented and better trainable than the people we had some years back. In spite of this, it appears that many banks have not accorded priority in providing appropriate training to their staff as suggested by the training cost as a percentage total staff cost being insignificant over the years. Although training cost is an expense item appearing in profit and loss account, we should recognize that it is practically an investment item providing benefits over many years in future. Going forward, we must invest in imparting relevant domestic and international trainings to our people in order to manage banking risks more effectively.
- It is very imperative that monitoring system of credit exposures is tightened significantly. We must ensure that the facilities extended to the customers have been utilized in intended purpose. We must take an appropriate action immediately if any weakness is detected. We should give up our attitude that if we do not do this, other banks will do this. We should accept problems and tackle with them appropriately rather than masking them.

(Senior Banker Chhetri is a Chartered Accountant) ■

E-Banking

राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक लि.
RASTRIYA BANIJYA BANK LTD.

... तपाईंको आपने बैंक

www.rbb.com.np

SMEs Financing Problems and Prospects

Anal Raj Bhattarai

Nepal has carried out various components of economic reform policies during the last more than one decade. In the beginning, the emphasis of economic reform was on the fiscal side.

History of Nepalese economic reformation goes back to 1980s and 1990. Nepal embarked upon new economic policy regime in mid 1980s. In 1990, Nepal intensified the process of economic reform. Accordingly, Nepal changed the economic policy regime from inward looking and import substituting industrialization policy to outward and export-orientation. The focus of the shift in policy regime was on economic liberalization and privatization. Nepal has carried out various components of economic reform policies during the last more than one decade. In the beginning, the emphasis of economic reform was on the fiscal side.

Nepal has also pursued more open up and free trade policy since early 1990s. Quantitative restrictions on imports have been fully removed. Customs duties have been rationalized and brought down substantially. Reforms have also been executed in foreign exchange front. There are no foreign exchange controls on the current account. Nepal has also made some relaxation on capital account. Drastic changes have also been made in industrial, foreign investment and technology transfer policies. With a view to making them compatible with the liberal commercial policies, industrial licensing system has been abolished. Foreign investment in the form of both direct and portfolio is allowed.

Nepal has also intensified financial sector reforms from 1990. Removal of entry barrier, establishment of prudential norms of Basel Accord, enactment of NRB, BFIs, & BOPA Act granting more autonomy to the central bank is the key reform measures introduced in this sector.

to the central bank is the key reform measures introduced in this sector. In order to enhance the reform process, various forms of subsidy granted to the farmers have been abolished. In many areas the cost recovery principal has been applied. Thus, in many instances, Nepal, in the hope of rapid development, has been far ahead of other South Asian countries in augmenting economic reform program. This stands true in comparison to India also despite open border and free movement of goods and services inhibiting major policy shift from India. Nepal's economic reform program has been principally guided by the aim of accelerating economic development and raising living conditions of the Nepali people.

SME in Nepal

SMEs are defined based either on fixed investment or on the number of employees. In 1988, the World Bank defined SMEs as those enterprises, which had an estimated US\$ two million equivalent value of their assets, chiefly as working capital. On the other hand, UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) uses the employment measure as the basis for defining SMEs. The threshold of investment or employment that is taken as a benchmark to identify SMEs, however, differs from country to country depending on their level of development and advancement.

SMEs in Nepal are defined based on the investment made and this definition does not consider the number of employees (see Table below). Their definition has been made by the use of the term

Removal of entry barrier, establishment of prudential norms of Basel Accord, enactment of NRB, BFIs, & BOPA Act granting more autonomy to the central bank is the key reform measures introduced in this sector.

Policy	Small Industries	Medium Industries
Industrial Enterprises Act, 1961	Capital investment of Rs 50,000	Investment between Rs 50,000 and Rs 0.5 million
Industrial Enterprises Act, 1974	Fixed capital investment between Rs 0.2 million to Rs one million	Fixed capital investment between Rs one million and Rs five million
Industrial Policy, 1981	Fixed capital investment of up to Rs two million	Fixed capital investment between Rs two million and Rs 10 million
Industrial Policy, 1992	Fixed capital investment not exceeding Rs 10 million	Fixed capital investment between Rs 10 million and Rs 50 million
Industrial Policy, 1997 (amended)	Fixed assets not exceeding Rs 30 million	Fixed assets between Rs 30 million and Rs 100 million

Compiled from Industrial Enterprises Act and Industrial Policies

small and medium industries (SMIs). The terms SMEs and SMIs are, however, used interchangeably, and essentially mean the same set of small and medium business as well as manufacturing firms.

Small & Medium Enterprises (SMEs) have acquired substantial share of commercial activities. However, their survival and growth would hinge on the balance between mainstream commercially viable large players and the rigorous competition at marketplace. Mobilizing resources by SMEs is expected to be relatively difficult, at the same time, deploying funds to these sector possess more challenge for banks.

In the recent times, it has been established by a majority of stakeholders that the drivers of the Nepali economy are primarily the private sector. More importantly, the contribution of small and medium enterprises ("SME") is very significant towards employment generation, poverty alleviation and the overall advancement of the private sector. The SME sector in Nepal is characterized by a high level of formality and more than 90% of SMEs are formally registered enterprises. Manufacturing and retail & wholesale are the two most popular sectors of operations.

Even though SME sector contributes around 21.7% of the value added to the country's GDP, this sector has been neglected by both government sector as well as private sector. In general, SMEs in Nepal have traditional management practice, undeveloped entrepreneurial culture, low capital base, outdated and less efficient production process and technology, and poor knowledge and information about business opportunities and marketing. Obviously, the challenges for the Nepalese SMEs are mounting. The challenges have become more profound due to the recent trends

of globalisation and economic liberalisation, which if not addressed properly will result in a situation where the Nepalese SMEs will lose out miserably to the global players. Recently, government and few international agencies have been active for technical support to SME sectors on Nepal. Among all, DFID, World Bank/IFC, Asian Development Bank, GIZ, GON/HVAP project, GON/PACT project are few active institutions involved in technical assistance to SME sector in Nepal.

Challenges in SMEs

Despite immense opportunities in the country's SME sector, it is still challenged by lots of constraints in resource mobilization. Major challenges faced by SME sector in Nepal that hinders growth in the sector are:

- Traditional management practice prevalent in the sector
- Low capital base thereby reducing risk appetite
- Poor financial access – banks and financial institutions tend to give preference to lending to category "A" corporate borrowers over SMEs
- Outdated and inefficient production process
- Lack of technology, and poor information and knowledge about business opportunities and marketing.
- Power Shortage forcing to use high cost Diesel Generator and making products less competitive
- Political instability, occasional hurdles and Lockout, Labour Union caused problems
- Financial Access to SMEs

SMEs suffers a disadvantage from not enjoying the scale economies enjoyed by larger counterparts presently operating in the Nepalese market and international players expected to enter the market in the near future. Further, given SMEs scale of operation,

it is also likely to lose out on economies of scope, potentially derived from selling multiple products to its small client base.

Banks and financial institutions in Nepal tend to give preference to lending funds to category "A" corporate borrowers (by giving utmost priority to the safety of loans) over SMEs who do not have sufficient resources to provide securities to the banks. BFIs prefer to lend on risk-averse companies from where they can easily raise their interest and principal payback.

Current lending practices coupled with rapid fluctuations in the interest rate market has inflated the perception of risk in the SME sector, so banks and financial institutions seek higher returns in their investments in SMEs. This then increases the cost of starting up new businesses in the part of SME entrepreneurs. Among other constraints, access to finance is considered as the biggest constraint for growth in the SMEs sector of Nepal. The reason behind why financial institutions are reluctant to cater to SMEs can be attributed to the following reasons:

- SMEs usually lack proper audited financial statements and collateral to secure loans
- The cost borne by financial institutions in providing smaller sized loans is relatively higher as due diligence costs are at par with larger sized loans
- SMEs generally require long-term capital financing, whereas banks seek short-term deposits to increase their liquidity position. This result in a difference in demand of the SMEs to what financial institutions can supply.

Technical and Managerial Situation in SMEs

Nepalese SMEs sector is challenged by lots of constraints in resource mobilization. SMEs in Nepal are characterized by their traditional management practice, low capital base, outdated and inefficient production process, technology, and poor information and knowledge about business opportunities and marketing. Technical and Managerial situation in SMEs in Nepal are widely characterized as below:

- The ownership and management is usually controlled by the same individual with powers of overall decision issues of the enterprise.
- Managerial competence

requirements are perceived as less important; the enterprise relies on entrepreneurial skills and initiatives of the founder/s.

- Recruitment of staff is often carried out without a proper job analysis and a job description. Even when employees are deemed to be competent, they are rarely delegated with authority and power to decide on their own.
- The technology used is usually locally innovated, limited in capacity and efficiency with frequent breakdowns which causes high wastage.
- Most SMEs produce and cater only to the local markets and export oriented SMEs are few. Those that are export -oriented are not able to expand due to various inherent constraints like poor quality control, unable to meet timely delivery and limited production.

SMEs have been experiencing difficulty, firstly, in defining market to address opportunities, and secondly, in sourcing such expertise. Attracting and retaining competent techno-managerial personnel and thereby erecting competitive barriers would be the SME's greatest challenge.

- The SMEs needs to build intellectual assets by identifying good business opportunities and must take help of professionals who understand technologies and applications and then to take the lead as business with an in-depth understanding of available markets and technologies."
- A dynamic analysis of the emerging competitive scenario and the exploration of possibilities for partnerships and infrastructure sharing are warranted.
- The SMEs would require to segment its market and evolve appropriately matched market demand.

SMEs are typically managed by one or two entrepreneurs mostly related as family members or members from the known community. Unlike corporate, SMEs are rarely managed by qualified professionals; hence, performance of the enterprise is highly dependent on the experience and expertise of the entrepreneur in managing the business. A good number of entrepreneurs do not have formal education, however, involved in the business

Banks and financial institutions still see high risks in this sector consequently, because of the lack of in-depth knowledge of the SMEs sector, they have not been able to accurately quantify risks in the sector, and therefore have not been able to formulate innovative financial products and services to mitigate or hedge these risks.

as inheritance. In assessing the competence of the promoters, track record and risk taking capacity is an important consideration in SME rating framework. However, the capacity of the support employees in many cases to handle the business efficiently. Working condition and relationship between the employer and employees is an important consideration factor.

Banks and financial institutions still see high risks in this sector consequently, because of the lack of in-depth knowledge of the SMEs sector, they have not been able to accurately quantify risks in the sector, and therefore have not been able to formulate innovative financial products and services to mitigate or hedge these risks. Generally lenders have good control over the borrowers in SME sector, however, willingness to repay loan is an important characteristics even having good ability to pay its obligations which is being reflected by their track record.

Growth Prospects

SMEs can play the role of being the “engine of growth” in a developing country like Nepal, both in terms of employment generation and improving production. This is vindicated by a recent IFC study that suggests there is a \$2.5 billion untapped market for SME lending in Nepal. Currently, about 100,000 small and medium enterprises are operating in Nepal, providing employment to 1.75 million people and accounting for 21.7 percent of the country's GDP. However, 25 percent of these businesses do not have formal banking relations with financial institutions. This sector presents an opportunity to the nation to harness local competitive advantages for achieving economic growth.

Conclusion

Nepalese relies to a large extent on traditional method of business. Most of the SMEs does not have

knowledge regarding;

- How to conduct business,
- How technological changes effect the business,
- How to select appropriate product mix and etc.

With limited supply of resources and increasing cost of doing business makes SMEs are becoming more and more unsustainable. The increasing cost of doing business also adversely affects economy and government goal to reduce poverty. However, Nepal has huge number of young unemployed population. Therefore, development of SMEs sector will be very important to meet Nepal's increasing demand for employment and socio-economic sustainability. The development of other sectors like industrialization require huge investments but SMEs are typically very low capital intensive and require less upfront capital.

The investment in the SMEs sector has been low despite the abundant opportunity and support from government, international and bilateral donor agencies in this sector. The political instability had been a major constraint for overall development of the country including business and infrastructure for last few years. However, with the possibility of permanent peace in the country, investment in the industrialization sector has the potential to increase the demand for setting up more SMEs. But, financial institutions still see SMEs as high risk sector.

The SMEs sector needs to be seen as a niche sector and should be fully understood by BFIs. Because of the lack of in-depth knowledge of SMEs sector, financial institutions have not been able to accurately quantify risks in the sector, and therefore have not been able to formulate innovative financial products and services to mitigate or hedge those risks. If we realise these prospects we can set example for other to follow.

(Senior Banker Bhattarai is a Chartered Accountant) ■

पुँजी बजारको उपयोग र सुशासन अर्थतन्त्रको ऐना बन्न नसकेको नेप्से

■ गुराहरि पराजली

मुलुकको समग्र अर्थतन्त्रमा योगदान गर्ने क्षेत्रका कम्पनीहरू सेयर बजारमा प्रवेश गरेको अवस्थामा मात्रै बजार परिसूचक त्यसको वास्तविक ऐना हुन सक्छ । नत्र, सभा समारोहका लागि नेता वा उच्च प्रशासकको भाषण र कुनै उपबुज्जुकको लेखमा मात्र नेप्से नेपाली अर्थतन्त्रको ऐना बन्न सक्छ ।

एउटा प्रचलित थेगो छ : सेयर बजार परिसूचक अर्थतन्त्रको ऐना हो । पुँजी बजार सम्बन्धी कुनै कार्यक्रम भयो भने अधिकांश वक्ताको भाषण यही थेगोबाट सुरु हुन्छ । पत्रपत्रिकामा सेयर बजार सम्बन्धी कुनै लेख लेखियो भने यो थेगोलाई छुटाउने कमै हुन्छन् । उसोभए हाप्रो सन्दर्भमा नेप्से नेपाली अर्थतन्त्रको ऐना हो त ? होइन ! होइन भन्ने एउटा बलियो र सजिलै बुझन सकिने कारण छ । त्यसको चर्चा यहाँ गर्न खोजिएको छ । मुलुकको आर्थिक विकासमा पुँजी बजारको उपयोग र यसमार्फत व्यावसायिक सुशासनको सुनिश्चितता सम्बन्धमा पनि केही सुभावहरू यस लेखमा प्रस्तुत गरिएका छन् ।

मुलुकको समग्र अर्थतन्त्रमा योगदान गर्ने क्षेत्रका कम्पनीहरू सेयर बजारमा प्रवेश गरेको अवस्थामा मात्रै बजार परिसूचक त्यसको वास्तविक ऐना हुन सक्छ । नत्र, सभा समारोहका लागि नेता वा उच्च प्रशासकको भाषण र कुनै उपबुज्जुकको लेखमा मात्र नेप्से नेपाली अर्थतन्त्रको ऐना बन्न सक्छ । नेपाली अर्थतन्त्रको संरचना, नेप्सेको निर्माण र त्यसको तुलनात्मक रिथिलाई विश्लेषण गर्ने हो भने यो सामान्य सत्य उजागर भई

हाल्छ । यो लेख नेप्से नेपाली अर्थतन्त्रको ऐना बन्न नसकेको यथार्थ, यसलाई ऐना बनाउन नसकदाका हानी र बनाएपछि हुने लाभको पक्षमा छ ।

सबैले बुझेको नेपाली अर्थतन्त्र कृषि प्रधान हो । मुलुकको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषिको हिस्सा भण्डै एक तिहाई छ । कृषि मात्रै कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान गर्न सबैभन्दा ठूलो एकल क्षेत्र हो । आर्थिक सर्वेक्षणमा विभिन्न क्षेत्रबाट अर्थतन्त्रमा हुने योगदानको विवरण हेर्न पाइन्छ । आर्थिक सर्वेक्षण २०६९/७० अनुसार कृषि र व्यापार बाहेक कुनै पनि क्षेत्रबाट कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा १० प्रतिशतभन्दा बढी योगदान हुँदैन । यातायात, गोदाम तथा सञ्चारबाट ९.२ प्रतिशत, घरजग्गा, बहाललगायतको व्यवसायबाट ८.५ प्रतिशत, उत्पादनमूलकबाट ६.२ प्रतिशत, निर्माणबाट ६.९ प्रतिशत र शिक्षाबाट ५.४ प्रतिशतमात्र उल्लेख गर्नलायक योगदान अर्थतन्त्रमा हुन्छ । अर्थतन्त्रमा ठूलो योगदान गर्ने कृषिबाट नेप्सेमा भने योगदान शून्य छ । यस्तै अवस्था अन्य क्षेत्रमा पनि रहेको तल प्रस्तुत तालिकामा देख्न सकिन्छ ।

तालिका: अर्थतन्त्र र पुँजी बजारमा विभिन्न क्षेत्रको हिस्सा

क्षेत्र	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान (%)	नेप्से	
		बजार पुँजीकरण (%)	सूचीकृत कम्पनी संख्या
कृषि तथा वन	३४.३	०.००	-
माछापालन	०.४	०.००	-
खानी	०.६	०.००	-
उत्पादनमूलक	६.२	२.०६	१८
विद्युत, ग्रास तथा यातायात	१.३	७.३६	५
निर्माण	६.९	०.००	-
थोक तथा खुदा व्यापार	१४.४	०.१३	४
होटल रेस्टरेन्ट	१.८	२.२१	३
यातायात, गोदाम तथा सञ्चार	९.२	१२.४४	१
वित्तीय मध्यस्थता	४.२	७५.७७	२०४
घरजग्गा, बहाललगायतको व्यवसाय	८.५	०.००	-
सामान्य प्रशासन तथा सुरक्षा	१.९	०.००	-
शिक्षा	५.४	०.००	-
स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्य	१.४	०.००	-
समुदाय, सामाजिक तथा वैयक्तिक सेवा	३.६	०.००	-

स्रोत : आर्थिक सर्वेक्षण २०६९/७०, नेप्सेको वार्षिक कारोबार प्रतिवेदन २०६९/७०

मुलुकको अर्थतन्त्र कृषिप्रधान भएजस्तै पुँजीबजार वित्तप्रधान छ । सेयर बजारमा सूचीकृत कम्पनी अधिकांश वित्तीय क्षेत्रका छन् । हाल स्टक एक्सचेन्जमा २३५ सूचीकृत कम्पनी रहेकोमा २०० वाणिज्य बैंक, विकास बैंक, फाइनान्स र बिमा कम्पनी छन् । सूचीकृत कम्पनीमध्ये धेरै वित्तीय क्षेत्रका भएकाले कारोबार र बजार पुँजीकरणमा पनि यही क्षेत्रको प्रभुत्व छ । त्यसैले हाललाई नेप्से मुलुकको समग्र अर्थतन्त्रभन्दा पनि वित्तीय क्षेत्रको ऐना बन्न पुगेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले उसको नियमन दायरामा रहेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको व्यवस्थापनका लागि जारी गरेका निर्देशनहरूबाट सेयर बजार तलमाथि हुने गरेको छ । राष्ट्र बैंकबाट आफ्नो अनुकूल निर्देशन आए दंग पर्ने नन्त्र विरोधमा उत्रिने प्रवृत्ति लगानीकर्ताहरूमा पाइन्छ । पुँजी बजार र केन्द्रीय बैंकबीच यति निकट सम्बन्ध भएको मुलुक संसारमा सम्भवत अर्को छैन ।

तालिकबाट प्रस्त देखिन्छ अर्थतन्त्रमा ठूलो योगदान गर्ने क्षेत्रका कम्पनी पुँजी बजारमा छैनन् । ०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तन र राज्यले अंगिकार गरेको आर्थिक उदारीकरणले निजी क्षेत्रमा थुप्रै व्यवसाय फस्टाएका छन् । कृषि, पर्यटन, शिक्षा, स्वास्थ्य, निर्माण, सेवा, दूरसञ्चार, उत्पादन तथा प्रशोधन क्षेत्रका त्यर्ता धेरै उद्योग व्यवसाय पुँजी बजारमा आएका छैनन् ।

यस्तो किन भइरहेको छ ?

पाँच करोडको चुक्ता पुँजी भएको लघुवित्त कारोबार गर्ने विकास बैंकले सर्वसाधारणमा सेयर जारी गर्नुपर्छ, पाँच अर्बको लगानीमा स्थापना हुने सिमेन्ट उद्योगले पर्दैन् । बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन र बिमा ऐनमा व्यवस्था भएकाले बैंक, वित्तीय संस्था र बिमा कम्पनीले सर्वसाधारणमा सेयर जारी गरेका छन् । स्थानीय बासिन्दाको मागका कारण पछिल्लो समय जलविद्युत कम्पनीहरूले तीनलाई सेयर छुट्याउने गरेका छन् । अन्यथा सेयर जारी गर्ने, पुँजी बजारमा प्रवेश गर्ने/गराउने विषयमा उद्यमी, व्यवसायी र सरकार कसैको पनि चासो छैन् ।

पारदर्शी हुनुपर्ने र लाभ बाँडनुपर्ने कारणले उद्यमी व्यवसायी कम्पनीलाई पब्लिक बनाउन चाहदैनन् । कम्पनी पब्लिक भए सबैलाई हराहिसाब देखाउनुपर्छ, सरकारलाई पुरे कर तिर्नुपर्छ, कर्मवारीलाई न्युनतम तलब दिनैपर्छ, प्राइमेट कम्पनीमा जस्तो सजिलै घुस लेन्देन हुन सक्दैन, कम्पनीमाथि कुनै व्यक्ति वा परिवारको असिमित हालीमुहाली समाप्त भएर जान्छ । वास्तविक व्यावसायिकता र उद्यमशीलताले कम्पनीलाई अगाडि बढाउनुपर्छ भन्ने सोच हाम्रा सिमित व्यवसायी र उद्यमीहरूमा मात्र छ । हाम्रो अर्थराजनीति तथा सामाजिक संस्कार पब्लिक कम्पनीमार्फत व्यवसाय गर्छ भनेका लागि अनुकूल छैन् ।

पुँजी बजारबाट लगानी गर्दा लागत बढी हुने र व्यावसायिक जोखिम पनि खासै नबैँडिने भएकाले त्यसो गर्न नचाहेको तर्क पनि व्यवसायीहरू गर्छन् । उनीहरूको यो तर्क जायज छ । धितोपत्र बोर्डलाई तिनुपर्ने शुल्क, मर्चेन्ट बैंकरको कमिसन, नेप्सेको शुल्क, सेयर रजिस्टराको शुल्क, सिडिएस एन्ड किल्विडको शुल्क, वार्षिक साधारण सभाको खर्चले पुँजी बजारमा आएर पुँजी संकलन गर्न चाहने उद्यमीलाई निरुत्ताहित गर्छ ।

गत वर्ष एक करोड ४३ लाख रुपैयाँ जारी पुँजी भएको भापाको एक लघुवित्त विकास बैंकले सर्वसाधारणलाई छुट्याइएको सेयर जारी गरेर ४३ लाख रुपैयाँ उठाउनु थियो । प्राथमिक बजारमा जाँदा उसले सर्वसाधारणबाट उठाउनुपर्ने रकमभन्दा प्रक्रियामा धेरै रकम खर्च भयो । मागिएको रकमभन्दा दुई सय गुणा बढीको आवेदन पन्यो । उक्त बैंकको सेयरका लागि १९ हजारले आवेदन दिएका थिए । सेयर पाउनेले बढीमा ११ कित्ता र घटीमा १० कित्ता पाए । यो प्रक्रियामा सेयर निष्कासनकर्ता बैंक र आवेदकलाई खासै लाभ भएन । पुँजी बजारको उद्देश्य यसबाट पूर्ति भएन ।

**कस्तो संस्थागत संरचनामा
व्यवसाय सञ्चालन गर्ने भन्ने
सन्दर्भमा सम्बन्धित मुलुकको
सामाजिक, सांस्कृतिक चालचलनले
पनि महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको
हुन्छ । यस अर्थमा हामी अहिले
दोसाँधमा छौं । हामीले आफ्ना
परम्परागत मूल्यमान्यतालाई
पूर्ण रूपमा छोडिसकेका छैनौं भन्ने
आधुनिक विधिलाई पूर्ण रूपमा
आत्मसात पनि गरेका छैनौं ।**

यो उदाहरण मात्र हो । हाम्रो पुँजी बजारमा यस्ता व्यवहारिक समस्या धेरै छन जसलाई सम्बोधन गर्न सकिन्छ । तर, सरकार र निजी क्षेत्र दुवैको प्राथमिकतामा यो विषय परेको छैन । जेजस्तो चलिरहेको छ त्यसमै राजनीतिक र व्यावसायिक क्षेत्रको नेतृत्वले लाभ देखिरहेको कारण यतातिर ध्यान नपुगेको बुझ्नलाई धेरै गाहो छैन ।

हाम्रो व्यावसायिक संस्कार
कस्तो संस्थागत संरचनामा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने भन्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित मुलुकको सामाजिक, सांस्कृतिक चालचलनले पनि महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । यस अर्थमा हामी अहिले दोसाँधमा छौं । हामीले आफ्ना परम्परागत मूल्यमान्यतालाई पूर्ण रूपमा छोडिसकेका छैनौं भन्ने आधुनिक विधिलाई पूर्ण रूपमा आत्मसात पनि गरेका छैनौं ।

पूर्वीय समाज नियमकानुनमा भन्दा जानपहिचानमा जोड दिईन्छ । हामी कसैसँग साफेदारी गर्दैछौं भन्ने आवश्यक कागजपत्र मिलाएर कानुनी रूपमा सुनिश्चित भएर बस्न पाह्ने लाग्दैनौं । बरु सम्भावित साफेदारको पृष्ठभूमि केलाउन थाल्छौं । उसको जात, धर्म, राजनीतिक आस्था, नातागोता आदि हेर्न थाल्छौं । कसलाई साफेदार बनाउँदा आफ्नो काम 'फत्ते' हुन्छ भन्ने सोच्छौं । अर्कातिर परिचयमा समाजमा साफेदारको व्यक्तिगत कुरालाई ध्यान दिइदैन । बरु साफेदारीको कागजपत्र बलियो बनाउने प्रयास गरिन्छ । पब्लिक कम्पनी बृहत साफेदारी

व्यवसायको एउटा रूप हो । अहिलेसम्म हामीले पब्लिक कम्पनीलाई देखावटी रूपमा मात्र स्वीकार गरेका छौं । यसको दूरगामी महत्वअनुरूप भित्री आत्मादेखि नै स्वीकार गर्न बाँकी छ । यही आत्मादेखि स्वीकार नगरेर बाहिरी रूपलाई मात्र ग्रहण गरेका कारण थुप्रै व्यावहारिक समस्या हाम्रा पब्लिक कम्पनीमा देखिएका हुन् । पब्लिक कम्पनी भइक्न पनि केही ढूला र टाठाबाटा सेयरधनीले त्यसलाई एकल स्वामित्वको फर्म जसरी चलाइरहेका छन् । व्यवहारमा यस्तो देखिरहेका सर्वसाधारण पब्लिक कम्पनीप्रति उदासीन हुनु स्वाभाविक नै हो । यसै कारण कुनै व्यवसाय गर्नुपर्यो भने पब्लिक कम्पनीमार्फत गरौ भन्ने सोच सामान्यतया आँउदैन ।

मुलकको बढीभन्दा बढी आर्थिक गतिविधि पब्लिक कम्पनीमार्फत गर्न सकियो भने यसले व्यावसायिक पारदर्शीता प्रवर्द्धनमा सहयोग पुन्याउनेछ । सञ्चालक समितिप्रति जवाफदेही व्यवस्थापन, सेयरधनीबाट चुनिने सञ्चालक समिति र साधारणसभाप्रति जवाफदेही सञ्चालक समितिले नियन्त्रण र सन्तुलनको उचित व्यवस्था मिलाएको हुन्छ । विभिन्न तहको नियमनबाट यी कम्पनीहरू गुजिएका हुन्छन् । व्यक्तिगत आवेशभन्दा सामूहिक विवेकले व्यावसायिक रणनीति निर्धारण गरेको हुन्छ । यस खालको व्यावसायिक संरचना प्रवर्द्धनबाट कुनै पनि पक्षको हानी हुने देखिदैन ।

व्यावसायिक गतिविधिबाट प्राप्त लाभलाई समाजको तल्लो तहमा पुन्याउने उत्तम माध्यमका रूपमा पनि पब्लिक कम्पनीलाई लिन सकिन्छ । व्यवसाय सञ्चालनका लागि ढूलो पुँजी जुटाउन नसक्ने सर्वसाधारण ढुल्दूला कम्पनीको सेयरमा लगानी गरेर हिस्तेदार बन्न सक्छन् । ढूला कम्पनीले हासिल गर्ने नाफाको अंशियार बन्ने यो भन्दा राम्रो माध्यम अर्को हुनै सक्दैन । यो संयन्त्रमा जातीय, लिंगिय, वर्गीय कुनै भेद हुदैन । यसैबाट आर्थिक समावेशीतालाई सुनिश्चित गर्न सकिन्छ ।

सेयधनीहरू बीच प्रतिफल र जोखिम वितरण मात्र नभएर समग्र मुलुकको व्यावसायिक पारदर्शीता, संरथागत सुशासन र भ्रष्टाचार निवारणका लागि पनि पब्लिक कम्पनी आवश्यक छन् । पब्लिक कम्पनीबाटे आर्थिक समृद्धि र समावेशी विकास सम्भव छ । यो तथ्यलाई मनन गरी सरकार नीतिगत रूपमा प्रष्ट हुनुपर्छ । मुलुकमा आर्थिक व्यावसायिक गतिविधि सञ्चालन पब्लिक कम्पनीमार्फत गर्ने हो भन्नेमा सरकारको जोड हुनुपर्छ । पब्लिक कम्पनीको संरचनामा व्यवसाय सञ्चालन गर्नेलाई कर छुट दिएर प्रोत्साहित गर्नुपर्छ । पुँजी बजार कारोबार लागत कम गर्नेतर्फ सरकारको ध्यान जानुपर्छ । ढूलो पुँजी, राज्यको स्वामित्वमा रहेको प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गर्ने, ढूलो संख्यमा रोजगारी दिने, ढूलो कारोबार गर्ने तथा पर्यावरणीय प्रभावका दृष्टिले संवेदनशील उद्यम व्यवसाय पब्लिक कम्पनीबाटे हुनुपर्छ भन्ने विषयमा सरकार प्रष्ट हुनुपर्छ । पर्याप्त पब्लिक कम्पनी भएमात्र पुँजी बजारको अर्थपूर्ण अस्तित्व हुन्छ । नाम मात्रको पुँजी बजार अर्थतन्त्रका लागि उपयोगी हुदैन ।

मुलुकले आर्थिक उदारीकरणलाई अंगिकार गरिसकेको सन्दर्भमा नीतिगत अलमल हुनुहुदैन । मुलप्रवाहको व्यावसायिक गतिविधि खुला र प्रतिस्पर्धी बजार संयन्त्रबाटे सञ्चालित हुनुपर्छ । पुँजी बजार प्रतिस्पर्धालाई मार्गप्रशस्त गर्ने उत्तम माध्यम हो । कथित 'दुई खच्चे वा तीन खच्चे' आर्थिक नीति व्यर्थका विवाद हुन । उद्योग व्यवसाय निजी क्षेत्रबाटे सञ्चालित हुनुपर्छ, त्यो पनि पब्लिक कम्पनीमार्फत भन्ने कुरामा द्विविधा रहनु हुँदैन । पर्याप्त संख्यामा पब्लिक कम्पनी भए मात्र पुँजी बजारको विकास हुनसक्छ । विकसित तथा परिपक्व पुँजी बजारले नै मुलुकको आर्थिक समृद्धि सुनिश्चित गर्छ । परिपक्व पुँजी बजार निर्माणका लागि आवश्यक नीतिगत तथा संरथागत संरचनाका सन्दर्भमा छुट्टाछुट्टै अध्ययन अनुसन्धान र बहस आवश्यक छ ।

(पराजुली नेप्सेका सहायक प्रवक्ता हुनुहुन्छ) ■

Trading Loan

राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक लि.
RASTRIYA BANIJYA BANK LTD.

... तपाईंको आपनो बैंक

www.rbb.com.np

वित्तीय क्षेत्रः गुणस्तरीय छ त जनशक्ति ?

■ संतोष सुब्बा

शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा रहेको अंकलाई पहिलो आधार मानेर कर्मचारीको भर्ना प्रक्रिया सुरु हुन्छ । बढी भन्दा बढी अंक ल्याउनेहरूलाई लिखित परीक्षा र अन्तर्वार्तामा सामेल गरिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू सेवा प्रदायक संस्था भएको हुनाले न्युनतम शैक्षिक योग्यतासँगै उम्मेदवारको व्यक्तित्व र व्यवहार पनि महत्वपूर्ण हुन्छ ।

नेपालको वित्तीय क्षेत्रलाई तीन चरणमा बाढ़न सकिन्छ । पहिलो चरण सरकारी स्वामित्वका तीन वटा बैंक स्थापनाको अवधि हो । नेपाल बैंकको स्थापना, अनि पूर्णसरकारी स्वामित्वमा आएको राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक र कृषि विकास बैंक स्थापनको अवधिलाई पहिलो चरण मान्न सकिन्छ । दोस्रो चरणमा संयुक्त विदेशी लागानीमा आएका नेपाल अरब बैंक, तत्कालिन ग्रिंडलेज बैंक र इण्डोस्वेज बैंक, हिमालयन बैंक, बैंक अफ काठमान्डूलगायतका बैंक स्थापनाको अवधिलाई मान्न सकिन्छ । स्थानीय निजी क्षेत्रबाट बाणिज्य बैंक, विकास बैंक र फाइनान्स कम्पनी स्थापना भएको अवधिलाई तेस्रो चरण हो ।

बैंकिङ क्षेत्रको विकास र सेवाको पहुँच

सन् १९८५ लाई नेपालको बैंकिङ क्षेत्रको फडकोका रूपमा हेर्ने हो भने बैंकका ग्राहकहरूले वास्तविक बैंकिङ सेवा पाएको संयुक्त लगानीका बैंकहरू स्थापना भएपछि मात्र हो । त्यसअघि अत्यन्त परम्परागत र सीमित बैंकिङ सेवामात्रै थिए । बिदेशी सार्फेदार बैंकहरूले सीप, पुँजी, प्रविधि र गुणस्तरीय सेवालाई आधार बनाए । ग्राहक सेवाको नयाँ मापदण्ड नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा स्थापित हुँदै गयो ।

सन् २००० को दसकको सुरुका बर्षहरूसम्ममा थोरैमात्र वित्तीय संस्था थिए । बजार पनि सानो थियो र सीमित बैंकहरूबाट गुणस्तरीय सेवा प्रभाव भै नै रहेको थियो । नयाँ आउने बैंकहरूले प्रविधि, साखा विस्तार अनि गुणस्तरीय कर्मचारी भर्नामा ध्यान दिन थाले । बजारमा विस्तारै प्रतिस्पर्धा बढ्न थाल्यो । बजार त त्यही थियो । बढ्दो प्रतिस्पर्धा, बढ्दो संचालन खर्च र बढी नाफा कमाउने उद्देश्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका सामू थियो । यसले गर्दा बैंकहरूले हालका बर्षहरूमा समयानुकूल गुणस्तरीय सेवामा ध्यान दिन सकेनन ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको संख्यात्मक वृद्धिसँगै नेपाली जनतामा वित्तीय पहुँच बढ्न थाल्यो । तथापि ग्राहकहरूले बैंक र वित्तीय संस्थाबाट गुणस्तरीय सेवा पाउन सकिरहेका छैनन भन्ने गुनासो

आइरहेका छन् । यसको मुख्य कारण बैंकहरूले कर्मचारी भर्ना र कर्मचारीको दक्षता अभिवृद्धिमा ध्यान नदिनु नै हो ।

जनशक्तिको स्थिति

हाल नेपालका बैंक र वित्तीय संस्थामा करिव २१ हजार जनशक्ति कार्यरत छन् । यो संख्याको तुलो हिस्सा पिरामिडको बेस अर्थात साखा कार्यालयमा रहेका छन् । ग्राहकसँग प्रत्यक्ष सम्बाद र सहकार्य गर्ने ती कर्मचारीको भूमिका त्यति सबल र प्रभावकारी भएको पाइँदैन । साखा प्रबन्धक र सुपरभाइजर स्तरका कर्मचारीहरू रिपोर्टर, ब्यापार विस्तार जस्ता काममा नै बढी केन्द्रित भएको देखिन्छ । यसले तल्लो तहका कर्मचारीहरूलाई उत्प्रेरित गर्ने, मनोबल बढाउने जस्ता कार्यमा माथिल्लो स्तरका कर्मचारीहरूले त्यति ध्यान दिएको देखिदैन ।

समस्या कर्मचारी भर्नामा पनि

शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा रहेको अंकलाई पहिलो आधार मानेर कर्मचारीको भर्ना प्रक्रिया सुरु हुन्छ । बढी भन्दा बढी अंक ल्याउनेहरूलाई लिखित परीक्षा र अन्तर्वार्तामा सामेल गरिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू सेवा प्रदायक संस्था भएको हुनाले न्युनतम शैक्षिक योग्यतासँगै उम्मेदवारको व्यक्तित्व र व्यवहार पनि महत्वपूर्ण हुन्छ । विशिष्ट श्रेणी (डिस्टिङ्ग्युशन) ल्याउने उम्मेदवार नै ग्राहक मैत्री हुन्छ भन्ने न्यारेन्टी छैन । सरसती हेर्दा बढी अंक ल्याउने भन्दा पनि कम अंक ल्याएर उत्पर्ण हुने उम्मेदवारको जनसम्पर्क गर्ने क्षमता, व्यक्तित्व अनि सामाजिक अवस्थाको राम्रो ज्ञान देखिन्छ । यो औसत नतिजा हो ।

मुख्य समस्या

नेपालका बैंकहरूले कर्मचारीको वृत्ति विकासका लागि गर्न लगानी निकै नगन्य छ । साधारणतया कुल कर्मचारी खर्चको ५/६ प्रतिसत रकम तालिम र दक्षता अभिवृद्धिमा खर्च गर्न संस्थासँग दीगो र दक्ष जनशक्ति हुन्छ भन्ने अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता रहेको छ ।

तर नेपालका बैंक तथा वित्तीय संस्थाको हकमा यो मान्यता लागु भएको पाइँदैन, तालिम तथा दक्षता अभिवृद्धिमा निकै कम मात्र खर्च भएको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाको वार्षिक वासलात हेर्दा ठुला बाणिज्य बैंकहरूले पनि कुल कर्मचारी खर्चको २५ प्रतिसत भन्दा बढी यो शीर्षकमा खर्च गरेका छैन् । चाहे त्यो निजी क्षेत्रको बैंक होस वा सरकारी बैंक, कर्मचारीको तालिमका लागि बढिमा २५ प्रतिसत र औसतमा १५ प्रतिसत भन्दा कम मात्र खर्च गरिरहेका छन् ।

कतिपय संस्थाहरूको तालिम खर्च पारदर्शी नै छैन । बैंकले आन्तरिक रूपमा चलाउने तालिम होस वा बाह्य स्रोतबाट प्रदान गरेको होस, त्यस्ता तालिमको प्रभावकारी अनुगमन, खर्चको पारदर्शिता, तालिम दिने संस्थाको छनौट जस्ता पक्षमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले पर्याप्त ध्यान दिएका छैन् । यस्तो कमजोरीले गर्दा भइरहेको तालिम पनि औपचारिकता निभाउने प्रयास जस्तो मात्रै देखिन्छ । जबकि तालिमको मुख्य उद्देश्य कर्मचारीको दक्षता अभिवृद्धि नै हो ।

सीमित कर्मचारीको भरमा बैंक चलाउन खोज्दा संस्था भित्र सीप र गुणको ठुलो भ्वाड हुन्छ । उच्च तहका प्रबन्धक र प्रमुख

कतिपय संस्थाहरूको तालिम खर्च पारदर्शी नै छैन । बैंकले आन्तरिक रूपमा चलाउने तालिम होस वा बाह्य स्रोतबाट प्रदान गरेको होस, त्यस्ता तालिमको प्रभावकारी अनुगमन, खर्चको पारदर्शिता, तालिम दिने संस्थाको छनौट जस्ता पक्षमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले पर्याप्त ध्यान दिएका छैनन् ।

कार्यकारी अधिकृतले यसलाई नबुझेको जस्तै गरिदिन्छन् । यसको असर बैंक तथा वित्तीय संस्थाको प्रगति र दीगोपनमा पर्न सक्छ । हाकिम परिवर्तन भइहाल्छन् तर संस्थाले व्यवस्थापकीय तहमा बसेका त्यस्ता व्यक्तिको अदूरदर्शिताको मूल्य लामो समयसम्म चुकाउनु पर्छ ।

दक्ष कर्मचारीको अभावमा वित्तीय क्षेत्रले निकै समस्या भोगिरहेका छन् । संचालन जोखिम बढ़ने, ग्राहकमैत्री सेवा नहुने, कर्मचारीमा प्रतिवद्धता नहुनेलगायतका समस्याले गर्दा बैंकिङ क्षेत्रले दीगो बिकासको बाटो लिन सकेको छैन । मुख्यतः यसको प्रमुख कारणमा प्रमुख कार्यकारी अधिकृत अनि उच्च तहका कर्मचारीको अदूरदर्शिता, कर्मचारीले दक्षता बढाउन हुने लगानीलाई खर्च मान्नु, कर्मचारीले जे र जति सिक्छन् कार्यालय मै सिक्छन् तालिम किन चाहियो भन्ने संकुचित मानसिकता नै हो । कर्मचारीको दक्षतामा संस्थाको विकास देख्ने प्रबृत्ति छैन ।

गर्नुपर्ने के हो त

१) भर्ना प्रक्रियामाथि पुनर्विचार गर्ने । कागजी नम्बरलाई भन्दा पनि उम्मेदवारको व्यक्तित्व, व्यवहारमा ध्यान दिने

- खालको भर्ना प्रत्रिया अवलम्बन गर्ने ।
- कुल कर्मचारी खर्चको कम्तिमामा पनि ५ प्रतिसत कर्मचारीको वृत्ति बिकास र तालिमका लागि बजेट विनियोजन गर्ने । यस्तो बजेटलाई खर्च भन्दा पनि लागानीको दृष्टिकोणले हेर्ने ।
- वरिष्ठताको आधारमा भन्दा पनि कर्मचारीले संस्थामा गरेको योगदानको मुल्यांकन गरेर पदोन्निति, तलबमानमा बृद्धि र अन्य सुविधा दिने ।
- बैक भित्र मानव संसाधन बिभाग अन्तर्गत २०० कर्मचारी बराबर एकजना तालिम मात्र हेर्ने पद सृजना गर्ने ।
- तालिमको आवश्यकता, प्रक्रिया, प्रकारको बारेमा रिपोर्ट तयार गर्ने ।
- तालिम प्रदान गर्ने संस्थाको छनौ मा बिशेष ध्यान दिने ।
- पदस्थापन, स्थानान्तरण गर्दा ठीक मान्छेलाई ठीक ठाउँमा पठाउने ।
- ग्राहकसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने सुरक्षा गार्डदेखि शाखाका अन्य कर्मचारीहरूलाई अनवरत रूपमा ग्राहकमैत्री हुने तालिम प्रदान गर्ने ।
- शाखा प्रबन्धक, अरू प्रिभागीय प्रमुखहरूलाई आफू अन्तर्गत रहेका कर्मचारीहरूको अनवरत बृत्ति विकास र आवश्यक तालिमको लागि जिम्मेवार बनाउने ।
- मानव संस्थानका मुख्य कर्मचारी र प्रबन्धकलाई कर्मचारी तालीमको स्पीकृत बजेट अनुसार खर्च गर्नसक्ने अधिकार प्रत्यायोजित गर्ने । धेरै संस्थामा प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

अथवा उनीभन्दा दोस्रो तहका कर्मचारीले तालीम खर्च स्वीकृत गर्न चलन छ । यस्तो प्रचलनले गर्दा संस्था माइक्रो स्पानेजमेन्ट मा जाने अनि कर्मचारीको तालीमर वृत्ति बिकास मा ध्यान नपुग्ने देखिएको छ ।

- शाखा अनि विभागहरूमा चाहिने जनशक्ति राख्ने । अहिलेको प्रचलन कम भन्दा कम जनशक्ति राखेरह शाखा संचालनमा ल्याउने प्रबृत्ति छ । यसले गर्दा संचालन जोखिमसहित अन्य जोखिमहरू निकै बढी रहेको छ ।
- कर्मचारी भर्ना हुने बित्तिकै स्तरीय अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गर्ने ।
- भर्ना भएको तीन बर्षभित्र बृहत बैंकिङ कोर्सलगायत बैंकिङ सम्बन्धि अरू तालिम गराउने । अभिमुखीकरण तालिम र यो तालिम फरक/फरक हुन् ।
- ५ बर्ष सेवा अवधि पुगेको कर्मचारीले अनिवार्य रूपमा बैंकिङ डिप्लोमाको पहिलो तह पास गर्ने । पहिलो तह पास गरेपछि भर्ना हुँदा देखिको १० बर्ष भित्र अनिवार्य रूपमा बैंकिङ डिप्लोमाको दोस्रो अर्थात एडमान्स तह पास गर्ने ।

माथिका बुँदाहरूमा बैंकहरूले ध्यान दिनसके वित्तीय क्षेत्रले युग्मस्तरीय कर्मचारी पाउन सक्यो र संस्थाको दीगो प्रगति तथा उन्नति हुनेछ ।

(सुब्बा नेपाल बैंकिङ इन्स्टिच्युटका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत द्वारा देखिएको १० बर्ष भित्र अनिवार्य रूपमा बैंकिङ डिप्लोमाको दोस्रो अर्थात एडमान्स तह पास गर्ने) ■

तपाईंको मोबाइलमा
तपाईंको आफ्नो हैँक
न त हेँक काट्नु पाने.
न त लाडन बस्नु पाने

RBBL
MOBILE BANKING

अबको हेँक्नु गोबाइल बैंकिङ्

सुविधाहरण :

- खातामा भएपछि कारोबारको Transaction Alert जात गर्ने।
- खातामो छालेम तथा Mini Statement जात गर्ने।
- खातामा भएपछि रकम यस दैवतो क्लो एवं शाखा तथा अस्य **pay** member द्वारा खातामा क्रमेत पठाउन।
- सोबतर, ईराकोट तथा ADSL Internet को Bill भर्नार्थी गर्ने।
- Dish home, Broadlink Internet तथा फुट कल्प र मेयरो द्वारा भर्नार्थी गर्ने।
- e-sewa wallet या रकम घाउलाका लाई अस्य त्रुटिया ग्राह गर्ने।
- चर्क कृपा request लाई तथा अस्य त्रुटिया ग्राह गर्ने।

Your Mobile Your Own Bank.

Mobile Application available for:
Android, IOS, Java & Blackberry

Ncell को लागी **sms 32022**
NTC को लागी **sms 2022**

नियमित रूप से नियमित रूप से नियमित रूप से

Mobile Topups
<PIN><space><PAY><space><MTOP>
<space><AMOUNT><space><MOBILE NO.>

Mobile Topup मा
2% Cash Back गर्ने

Toll Free No. 18660132922/014299035 | complain.ebanking@rbb.com.np
Website: www.rbb.com.np

यो बैंकले दियो ग्राहकलाई छनौटको अधिकार

दामोदर प्रसाद गौतम

यो देशको दोस्रो बाणिज्य बैंक भएकोले यसको स्थापनापूर्व एकाधिकारकालुपमा संचालित बैंक तथा वित्त क्षेत्रमा यसले ढूलो तरंग पैदा गयो । एकाधिकारका ठाउँमा यसले उपभोक्ता वा सेवाग्राहीलाई 'यो वा ऊ' रोजन पाउने अवसर दियो । वास्तवमा यसको स्थापनाबाट सिर्जना हुन गएको प्रतिस्पर्धाले तत्कालीन अवस्थामा बैंक तथा वित्त क्षेत्रले दिई आएको सेवामा सुधार र स्तरीयता ल्यायो ।

राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक लिमिटेड स्वर्ण जयन्ती मनाइरहेको छ । यो अत्यन्तै खुशीको अवसर हो । वास्तवमा यो अवसर विगतको सिंहावलोकन गर्ने, वर्तमानको लेखा जोखा गर्ने र भविष्यको लागि नयाँ लक्ष्य र बाटो निर्धारणका लागि हो । यो बैंक स्थापनाको प्रारम्भिक चरणमा म नेपाल सरकारको एक अधिकृत कर्मचारीको हैसियतले सिंहदरबारमै कार्यरत थिएँ । त्यस बखत राष्ट्रिय स्तरको दोस्रो बाणिज्य बैंकको आवश्यकता देशलाई छ कि छैन भन्ने कुरामा छलफल हुन्थ्यो । त्यसकाबारेमा हामीलाई पनि केही जानकारी हुन्थ्यो । यो विषयमा निकै छलफल र बहस पनि भयो । तत्कालीन सरकारले सरकारी स्वामित्वको एक वाणिज्य बैंकको आवश्यकता छ भन्ने महसुस गरे पछि यो बैंक स्थापना भएको हो ।

संयोग नै भनौ, यस बैंकसँग ३० को दशक देखि नै संचालक समितिको सदस्य र पछि अध्यक्षका नाताले मेरो सम्बन्ध रहयो । नेपाल सरकारको मुख्य सचिव भए पछि मैले यस बैंकको अध्यक्ष पदबाट राजीनामा गरेको हुँ । मेरो कार्यकालमा धेरै व्यक्तिले बैंकको महाप्रवन्धक भएर काम गर्नुभयो । मसँग काम गर्ने अन्तिम महाप्रवन्धक पृथ्वी बहादुर पाण्डे हुनुहुन्थ्यो । आज पनि उहाँ बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा सक्रिय भएर राष्ट्रको सेवामा जुटिरहेको देख्न पाउँदा खुशी लाग्छ ।

मैले यस बैंकको संचालक समितिको सदस्य र पछि अध्यक्ष भएर काम गर्दा देशको गार्हस्थ उत्पादन निकै थोरै थियो । संभवतः कुल गार्हस्थ उत्पादनको ७५ प्रतिशत र रोजगारीको ९० प्रतिशतमन्दा बढी अंश कृषिलैनै औगटेको थियो । आधारभूत संरचना बनेका थिएनन्, यतिसम्म कि राष्ट्रिय पूँजीपति वर्ग नै थिएनन् भन्दा हुन् । यसैले प्रष्ट पार्छ, हाम्रो आर्थिक विकास कर्स्तो थियो, मुलुकका अर्थतन्त्र कर्स्तो थियो भन्ने ।

पचास वर्षको निरन्तर प्रयास पछि पनि २०७१ को उत्तरार्धमा आइपुग्दा नेपालमा ३० बाणिज्य बैंक, ८६ विकास बैंक

र ६७ वित्त कम्पनी भए । यो संख्यात्मक उपलब्धि भयो, यसको अर्को पाठो पनि छ । असार ३, २०७१ मा वित्तीय संस्थाबाट ऋण प्राप्त गर्नेको संख्या ८ लाख ८४ हजार मात्र छ । अहिले पनि देशका ६० प्रतिशत जनता संस्थागत ऋण प्राप्त गर्नेबाट विज्ञत छन् । यो राष्ट्रका सामू रहेको ढूलो हाँक हो, विन्ताको विषय पनि हो ।

अब यही बैंकको कुरा गरौ । यो बैंक स्थापनाका बेलासम्म सार्वजनिक क्षेत्रले स्तरीय सेवा देशको सबै ठाउँमा पाउन सकेको थिएन । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले त्यो अभाव पुर्ति गर्नसक्छ भन्ने विश्वास थियो । जहाँ बैंकिङ सेवा पुग्न सकेको थिएन त्यस्ता धेरै ठाउँमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक पुग्नु यसको सबल पक्ष हो भन्ने नेपालमा स्थापित र संचालित विदेशी एवं निजी बैंकको हाराहारीमा पुग्न नसक्नु वा तिनीहरू भन्दा अगाडि नहुन्न यसको कमजोर पक्ष हो । तर यो देशको दोस्रो बाणिज्य बैंक भएकोले यसको स्थापनापूर्व एकाधिकारकालुपमा संचालित बैंक तथा वित्त क्षेत्रमा यसले ढूलो तरंग पैदा गयो । एकाधिकारका ठाउँमा यसले उपभोक्ता वा सेवाग्राहीलाई 'यो वा ऊ' रोजन पाउने अवसर दियो । वास्तवमा यसको स्थापनाबाट सिर्जना हुन गएको प्रतिस्पर्धाले तत्कालीन अवस्थामा बैंक तथा वित्त क्षेत्रले दिई आएको सेवामा सुधार र स्तरीयता ल्यायो । रोजगारीको नयाँ अवसर सिर्जना, विकास र विस्तार गयो । समग्रमा यो बैंकले नेपालको आर्थिक विकासमा बहुपक्षीय योगदान गरेको छ ।

यथारिथिति र जडता बैंकका शत्रु हुन । गतिशिलता, विकास र निरन्तर नवीनता यसका उर्जा हुन । निष्केप संकलन र ऋण प्रवाह त करीब करीब स्वरूप मानिसले स्वास फेरे जस्तै स्वतः चलिरहने प्रकृया हुन् । त्यस कारण नवीन सोच र सीपका साथ बैंक अधि बढोस भन्ने मेरो कामना छ ।

आज पनि कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषिको योगदान ३५ प्रतिशत र रोजगारीमा ७० प्रतिशत छ । नेपालका ३५ जिल्ला अझै पनि खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुन सकेका

छैन् । नेपालको कुल आयातमा कृषि जन्यवस्तुको हिस्सा १८ प्रतिशत अर्थात् १२७ अर्ब छ । नेपाल कृषिजन्य वस्तुमा आत्मनिर्भर हुन सक्यो भने देश भित्र भण्डे ५ लाख नयाँ रोजगारी सिर्जना गर्न सकिने देखिन्छ ।

उपर्युक्त पृष्ठभूमिमा बैंक संस्थागत वित्तीय सेवाबाट वजित जनतालाई सेवाको धेरामा कसरी ल्याउने, निर्वाहमुखी पनि हुन नसकेको कृषिलाई विकासको मेरुदण्ड कसरी बनाउने, परम्परागत नेपाली कृषि, उद्योग, वाणिज्य, सेवा र स्वास्थ्यक्षेत्रको आधुनिकरण कसरी गर्न भन्ने कुराबाट पनि निर्देशित हुनु पर्ने देखिन्छ । अन्य बैंकको तुलनामा

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको भूमिका केही फरक हुनु आवश्यक देख्छु । किनभने, अन्य बैंकले संस्थापक र शेयरधनीलाई निरन्तर राम्रो लाभांश दिन सक्यो भने सफल मानिन्छ । यस बैंकको दायित्व त संस्थापक एवं शेयरधनी भन्दा पर राष्ट्र र जनता प्रति पनि छ । बैंकको नामले नै यसलाई स्पष्ट पारेको छ ।

अन्त्यमा, आगामी दिनमा यो बैंकको प्रगती र विकास तिब्र गतिमा अघि बढोस भन्ने कामना सहित ।

पुस १३, २०७७
महालक्ष्मी मार्ग, लगनखेल, ललितपुर नेपाल । ■

निजीकरण सबै समरथाको समाधान

■ डा. मोलानाथ चालिसे

सुधार सम्बन्धमा, निजीकरण नै सबै कुराको समाधान हो । एक मात्र अचूक उपाय निजीकरण नै हो । एउटा राम्रो सुधार मैले यो बैंकमा पाएको छु । कर्मचारी साथीहरूमा बैंकको स्थायित्वका लागि सकारात्मक भावना जागृत भएको पाएको छु । तर ट्रेड यूनियनको धारणाबाट भने वाहिर जान सकेको देखिदैन ।

तपाईं यस राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक सञ्चालक समितिको अध्यक्ष हुँदाको अवधिलाई कसरी सम्भिन्न हुन्छ ? दोश्रो जन आन्दोलन पछि म राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको अध्यक्ष भएँ । त्यसबेला राजनैतिक रिथिति डामाडोल थियो, आर्थिक रिथिति पनि त्यस्तै डामाडोल थियो । बैंकहरू लुटिएका थिए । यही बैंकका कतिपय शाखाहरू वन्द गर्नु परेको थियो । राजनैतिक तथा आर्थिक डामाडोलको रिथिति, संक्रमणको अवधिमा म बैंक सञ्चालक समितिको अध्यक्ष भएको थिएँ । त्यसबेला विश्व बैंकको प्राविधिक सहायतामा सुधार कार्यक्रम चलिरहेको थियो ।

बैंक सञ्चालक समितिको अध्यक्ष हुँदाको अनुभव कस्तो रहयो ?

यस बैंकका कर्मचारीको दक्षता सोये अनूरूप थिएन । दरवारिया भनसुनमा पाँडे पजनी भएका कर्मचारीहरू अधिक थिए । नयाँ कर्मचारी भर्ना गरेर पुरानालाई विदा गरिदै थियो । एक तिहाई कर्मचारीको भरमा बैंक चलेको थियो । यिनै दक्ष एक तिहाईले दूर्दृष्ट तिहाई कर्मचारीलाई पाल्नु परेको थियो ।

तपाईंको विश्लेषणमा यो बैंकको क्षमता के हो र कमजोरी के हो ?

यो बैंकको उपलब्धी भनेको जनविश्वास हो । बैंक डुबेमा

सरकारले तिरिदिन्छ भन्ने विश्वास थियो । जून कुरा बैंकको लागि सबल पक्ष हो । यसको कमजोरी भनेको सरकारी बैंकमा धितो के आधारमा कर्जा पाइन्छ, जसको मूल्यांकन अधिक गर्न सकिन्छ र लिलाम गरेमा कम मूल्यमा सकार गर्न पाइन्छ भन्ने सामाजिक मानसिकता रहेको थियो । जुन निजी बैंकको तुलनामा कमजोर पक्ष हो ।

तपाईंको दृष्टिकोणमा यो बैंकले नेपालको आर्थिक विकासमा कस्तो योगदान पुरायाएको छ ?

म व्यातिगत रूपमा नेपाल राष्ट्र बैंक नै खारेज गर्नुपर्छ भन्ने मान्छे हुँ । सरकारले बैंक चलाउनु हुँदैन भन्ने मेरो धारणा हो । सरकारी बैंकवाट कर्जा लिँदा पुलमुनीको जग्गा धितो राख्ने, वाटो नभएको जग्गा राख्ने, पछि राजनैतिक दवावमा वाटो नभएको जग्गा सस्तोमा लिलाम गर्न दवाव दिने गरिन्छ ।

सुधार कहाँ कहाँ आवश्यक छ त ?

सुधार सम्बन्धमा, निजीकरण नै सबै कुराको समाधान हो । एक मात्र अचूक उपाय निजीकरण नै हो । एउटा राम्रो सुधार मैले यो बैंकमा पाएको छु । कर्मचारी साथीहरूमा बैंकको स्थायित्वका लागि सकारात्मक भावना जागृत भएको पाएको छु । तर ट्रेड यूनियनको धारणाबाट भने वाहिर जान सकेको देखिदैन । ■

यही बैंकले सर्वाधिक नाफा कमाउनु पर्छ

■ कृष्णहरि बास्कोटा

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको अध्यक्ष हुँदा मलै अनेको अनुभव गरे । पहिलो, बैंकलाई प्रचलित कानुन अनुसार स्वतन्त्रलुपमा संचालनमा ल्याउनु थियो । यसका लागि अर्थमन्त्री र राष्ट्र बैंकका गर्भनरलाई पटक पटक यो कुरा वताएँ । पछि म नै अर्थ सचिव हुँदा विशेष रकम निकासा गरेर बैंकलाई कारोबारमा स्वतन्त्रता प्रदान गरियो ।

वि.सं. २०८५ साल तिर हुनुपर्छ, म अर्थ मन्त्रालयको राजश्व सचिव हुँदा करिव एक वर्ष जति राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक संचालक समितिको अध्यक्ष भए । मैले सम्भेअनुसार त्यसब्यत युरोप, अमेरिका, क्यानडालगायतका मुलुकको रियल स्टेटबाट आरम्भ भएको आर्थिक संकट उत्कर्षमा पुगेर विस्तारै सुधारको दिशामा लम्खिदै थियो । नेपालमा रहेका धेरै वाणिज्य बैंक, विकास बैंक र फाइनान्स कम्पनीहरू पनि नाजुक अवस्थामा पुगेका थिए । तर शौभाग्यवश, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक त्यस्तो ढूलो जोखिम विना नै अगाडि बढेको थियो । करिव २७/२८ सय कर्मचारीहरूले राम्ररी बैंक संचालन गरेका थिए ।

बैंकले एकातिर सरकारी काम र अर्कोतिर दुर्गम जनताको सेवा गरिरहेको थियो । व्यवसायिक कर्मचारी भित्र्याउने नीति अनुसार डेढ दर्जन चार्टर एकाउन्टेण्टहरूले बैंकमा प्रवेश गरेका थिए । उस व्यख्त राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक नै सर्वाधिक निक्षेप भएको बैंक थियो । म अध्यक्ष हुँदा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक

प्रकारले मजुरुत अवस्थामा थियो । त्यसका लागि मैले, संचालक सदस्यहरूले, सिईओले र कर्मचारीहरूले निर्वाह गरेको भूमिका बैंकको पक्षमा थियो । म राजश्व सचिव पनि थिए । राजश्व असुली पनि सो व्यख्त करिब २६ प्रतिशतले वृद्धि भइरहेको थियो । दुबै तर्फ भएको प्रगतिले म सरकारी कामबाट उत्प्रेरित थिए, बैंकको कामबाट पनि खुसी थिए ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको अध्यक्ष हुँदा मलै अनेको अनुभव गरे । पहिलो, बैंकलाई प्रचलित कानुन अनुसार स्वतन्त्रलुपमा संचालनमा ल्याउनु थियो । यसका लागि अर्थमन्त्री र राष्ट्र

बैंकका गर्भनरलाई पटक पटक यो कुरा वताएँ । पछि म नै अर्थ सचिव हुँदा विशेष रकम निकासा गरेर बैंकलाई कारोबारमा स्वतन्त्रता प्रदान गरियो । यस कुरामा म सफल भए, बैंकलाई युन लगाउन पाए जस्तो अनुभव गरिरहेको छु । दोश्रो, बैंकमा प्रयोगमा रहेको सफ्टवेयर सिष्टमलाई प्रभावकारी तुल्याउने विषयमा विज्ञहरूसँग गहन छलफल भएको थियो । जसले बैंकलाई वलियो र विश्वसनीय तुल्याउनुका साथै सेवा सरल हुन्छ भन्ने लागेको थियो । आज पनि बैंक यस कुरामा बलियो नै छ ।

**सरकारी क्षेत्रको एकमात्र बैंक,
सर्वाधिक कारोबार गर्ने बैंक, अन्तर
रिष्ट्रिय स्तरमा प्रतिनिधित्व गर्ने बैंक,
सर्वाधिक जनताले विश्वास गरेको
बैंक र सबैभन्दा वढी नाफा आर्जन
गर्ने तथा सर्वाधिक कर तिर्नेमा
राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक पर्नुपर्छ भन्ने
द्येयले काम गरेको थिए ।**

चौथो, सरकारी बैंकहरूबीच एक आपसमा समन्वय हुनु पर्ने मेरो मान्यता थियो । दुर्गममा करोबार गर्दा नोकसानी पर्छ भने त्यस्ता स्थानमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, कृषि विकास बैंक र नेपाल बैंक तीनै वटा पुग्नुको सङ्ग एउटा मात्रै पुगे हुन्छ । अन्य दुई वटा बैंकमा रहेका खाता समेत सोही बैंकमा सारिदिँ । दुर्गम क्षेत्रमा समन्वय गरेर सेवा प्रवाह गरौ । सुगम क्षेत्रमा भने मज्जाले प्रतिस्पर्धा गरौ भन्ने थियो । यस अनुसार मैले २/३ पटक भेला गराए । नेपाल राष्ट्र बैंकका गर्भनरलाई पनि आमन्त्रण गरे । तर म अध्यक्ष भएको समयमा सहमति गर्न भ्याइएन ।

पाँचौ, बैंक भित्र चार्टर एकाउन्टेण्ट थप्ने, भएका कर्मचारीलाई थप तालिम दिने र कर्मचारीको संख्या घटाउने मेरो सोच थियो । छैठौ, एटीएमको संख्या वृद्धि गर्न व्यवस्थापनलाई आग्रह गरेको थिए । एटीएम कार्ड वितरण र एटीएम मेशिनको संख्यामा पनि यो बैंक एक नम्वरमा हुनुपर्ने मेरो मान्यता थियो । न्यूरोड गेटमा स्थापना गरिएको एटीएम मेशिनको उद्घाटन मैले गरेको थिए । सातौ, ट्रेड युनियनबीच सुमधुर सम्बन्ध र समदुरी कायम गरेको थिए ।

आठौ, बैंकको नाफामा मेरो आखा गएको थियो । नेपालमा रहेका वाणिज्य बैंकमध्ये यो बैंकको नाफा सर्वाधिक हुनुपर्छ, यसकोलागि सरकारी कारोबार सबै यही बैंकमार्फत हुनु पर्छ भनेर पहल शुरू गरेको थिए । क्रमशः मन्त्री र सचिवहरूलाई यस कुराको आग्रह गर्दै थिए, छोटो अवधिको अध्यक्षको समय सकिएकाले यसलाई पूरे व्यवहारमा उत्तरान्सकिन । नवौ, बैंकले ऋण प्रवाह गरेको जुन रकम उठन सकेको थिएन, सो उठाउने वा उठन नसक्ने भन्ने घोषणा गरी 'राईट अप' गर्ने मेरो सोच थियो । केही रकम त्यसबेला राईट अप पनि भए । राईट अप गर्ने पनि नसकिने, असुली पनि नहुने रकमको दायित्व बैंकको वासलातबाट फिकी अलगै राख्ने नीति वा कानुनी व्यवस्था निर्माणको पहलमा थिए, पूरै काम गर्न भ्याइन । दशौ, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको केन्द्रीय कार्यालय रहेको भवन एउटा 'नमूना भवन' हो । बैंकका प्रत्येक भवन यस्तै 'युनिक' हुनुपर्छ भन्ने मेरो मान्यता

थियो । यसरी समष्टिमा छोटो अवधिको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको संचालक समितिको अध्यक्ष पद मेरा लागि पूरै सफल र अविष्वरणीय रहेको छ ।

यो बैंकको ५ वटा क्षमता र ५ वटा प्रमुख कमजोरीको चर्चा पनि यहाँ गर्न चाहन्छु । यसलाई 'स्वाट एनालाईसिस' को रूपमा बुझौ । यस बैंकको पहिलो सवल पक्ष सरकारी बैंक हुनु हो । यसमा पूर्णतः विश्वास गर्न सकिन्छ । बैंक तल-माथि परे सरकारले जिम्मेवारी लिन्छ भन्ने बुझाई नै यसको वल पक्ष हो । दोश्रो यो पुरानो बैंक हो । यसका शाखाहरू नेपालभरी फैलिएका छन् । निक्षेपकर्ता र कर्जा लिने पनि धैरै छन् । एक पटक ग्राहक भएकालाई आफुसँग राखिएरहन सके यो बैंक सँधै शिखरमै रहनेछ । तेश्रो, यसका कर्मचारी विशेषज्ञ छन् । निजी क्षेत्रको तुलनामा संख्यामा बढी कर्मचारी भएपनि कामको सीप जानेको दृष्टिकोणले राम्रा कर्मचारी नै यसको वल पक्ष हो । चौथो, यस बैंकसँग घर, जग्गालगायतको सम्पत्ति छ । 'प्राईम लोकेशन' मा रहेका सम्पत्तिले यस बैंकलाई थप सुरक्षित तुल्याएको छ । पाँचौ र महत्वपूर्ण कुरा, यो बैंक खासै कुनै काण्डमा मुछिएर वदनाम भएको छैन ।

जहाँसम्म बैंकको दुर्वल पक्ष छ, पहिलो कुरा यो सरकारी बैंक भएकाले 'सोर्स-फोर्स' लगाएर यसै बैंकबाट ऋण लिनु पर्छ र पछि माफी गराउन सकिन्छ भन्ने सोच राख्ने मानिस

अझै पनि छन् । विगतमा डा. वावुराम भट्टराई अर्थमन्त्री हुदा कृषि ऋण मिन्हा गर्नेमा यो बैंक पनि थियो । भलै यो बैंकले क्षतिपूर्ति वापत सरकारबाट रकम पन्यो, बैंकलाई रकममा दुड्हा परेन तर सांख्मा दुड्हा परेको छुप्पर्छ । दोश्रो, सरकारी बैंक भएकाले सरकारका साना-दूला र भफ्फटिला काम र कार्यक्रम संचालन गर्दिन भन्न सक्ने हैसियत यस बैंकसँग छैन । युवा स्वरोजगार कार्यक्रम, शैक्षिक ऋण कार्यक्रम, कृषिमा व्याज मिन्हा हुने कार्यक्रम संचालनले बैंकको समय गएको छ । हुनतः यी गर्ने पर्ने काम हुन, तर आफू सरहका अन्य बैंकसँगको प्रतिस्प्रधामा यस्ता कामले पछाडि पार्न संभावना रहन्छ ।

तेश्रो, राजनैतिक गन्ध हो । बैंकको संचालक समितिको गठन र सिईओको नियुक्तिमा हुने राजनैतिक चलखेलले बैंकलाई कुनै पनि बखत धारासयी तुल्याउन सक्ने चुनौति जिउदै छ । हुनतः नेपाल राष्ट्र बैंकले केही सुरक्षाको नीति लिएको छ, तथापी यी पूर्णतः कर्ण कवज होइनन् । कुरा, कर्मचारीको संख्या धेरै भयो । पुराना कर्मचारी जो कम्प्युटर चलाउन जान्दैनन्, शैक्षिक योग्यता पनि कम छ, तिनलाई विस्तारै 'गोल्डन ह्याण्डसेक' बाट विदा गर्नुपर्छ । तर तिनले विगतमा बैंकमा गरेको योगदान भने भुलु हुँदैन, तिनलाई चित दुखाउनु हुँदैन भन्ने पक्षमा छु । पाँचौ, निर्णय क्षमतामा छ । उपयुक्त समयमा उपयुक्त निर्णय गर्न बैंक पछाडि पर्नुहुँदैन । तर तुलनात्मकरूपमा निजी क्षेत्रका बैंक सरह यसले निर्णयमा चुस्तता ल्याउन नसकेको अनुभव हुन्छ । यसमा सुधार गर्नुपर्छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले मुलुकको आर्थिक विकासमा उल्लेख्य भूमिका निर्वाह गरेको छ । म यो बैंकले विगतमा के कस्तो योगदान पुन्यायो भन्दा पनि भविष्यमा विकास निर्माणमा पुन्याउँनु पर्ने योगदानको केही चर्चा गर्न चाहन्छु । ४५६ मेगावाट क्षमताको माथिल्लो तामाकोशी जगलविद्युत आयोजनामा कर्मचारी सञ्चयकोषको नेतृत्वदायी योगदान सहित ४ वटा सरकारी संस्थाले लगानी गरे । ठीक यही विधिमा १२०० मेगावाट संभावना देखिएको बुढी गण्डकी जल विद्युत आयोजनामा यस बैंकको नेतृत्वमा लगानी गर्नुपर्छ ।

हाल काठमाडौंमा चौडा गरिएका सडकमा 'स्काई ट्रेन' निर्माणको संभावना छ, यो बैंकले नेतृत्व लिएर यस्ता आयोजनामा लगानी गर्नसक्छ । पाथिभरा वा स्वर्गद्वारी लगायत कैयौ स्थानमा केवलकार जडानको संभावना छ । मैले सुने अनुसार मनकामना केवलकारको ३८४० करोडको लगानी ४ वर्षमा उठेको थियो रे । यस्तो पूर्ण: नाफा भएको क्षेत्रमा लगानी गर्ने सौच लिनु पर्दैन? नेपालीले रेमिटेन्स पठाउने गरी विभिन्न मुलुकमा यस बैंकका शाखा खोल्न

सकिन्छ, यो सरकारी बैंक हो । यसको लागि नेपाली राजदुतहरूले ती मुलुकमा कुराकानी गर्न मिल्छ । यसमा बैंकको पहल पुगेन भन्ने लाग्छ । अर्थात, बैंकमा आएका ग्राहकलाई सेवा त दिएकै छौं, तर शृङ्जनशील सोचमा पनि जाउँ भन्ने मेरो आग्रह हो ।

बैंकले केही पक्षमा सुधार पनि गर्नुपर्छ । पहिलो सुधार लगानीका नयाँ क्षेत्रका खोजीमा लगाउनु पर्छ । नेपालमा पछिल्लो अवधिमा देखिएको उच्च मूल्यको र उच्च मागको वस्तु यसार्गुम्बा हो । यसको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, याकेजिङ, नीति निर्माण, नेपालको नाममा एकद्वार पद्धतिबाट निकारी गर्न हदसम्मा पुग्न बैंकले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्न सक्तछ ।

दोश्रो कुरा, रेमिटेन्स रकम कै हो । भारतलगायतका मुलुकमा रकम जम्मा गर्ने, सो रकमलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने, रेमिटेन्समा जानेका लागि एक प्रकारको सामाजिक सुरक्षा योजना घोषणा गरी लागू गर्ने, काममा जादा र फर्किएपछि स्वरोजगारमा लाग्न ऋण प्रवाह गर्ने गरी 'श्रमिक बैंक' को अवधारणामा जानुपर्छ ।

तेश्रो र महत्वपूर्ण कुरा एनआईडिसी विकास बैंकलाई यसै बैंकमा गाभी मुलुकलाई औद्योगिकीकरणमा रूपान्तरित गर्न यस बैंकले ऐतिहासिक भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ । जनताबाट डिपोजिट लिने र कम व्याज दिने, घरजग्गामा लगानी गर्ने र सवारी साधन खरिद गर्नलाई चर्को व्याजदरमा ऋण दिएर बैंक नाफामा जाने र वासलात पनि रास्तो देखिने साथै कर्मचारीले पनि बढी वोनस पाउने उपाय के हुन भनेर सोध्यो भने त्यसको जवाफ जो कोहीले दिन सक्छ । यसो भनेर बैंक नाफामा जानु हुँदैन, कर्मचारीले बोनस खानु हुँदैन भन्ने होइन । म अध्यक्ष हुँदा अनेको 'पापड पेलेर' मैले पनि वोनस खुवाउने निर्णय गरकै हो ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकसँग धेरै नै आशा भएकोले सरकार र आम जनतासँग मिलेर ठूला ठूला मेगा प्रोजेक्ट संचालन गर्नुपर्छ भन्ने सल्लाह मात्रै हो । 'उद्देश्य के लिनु उडी छुनु चन्द्र एक' भन्ने पद्धलाई राजनीतिक हस्तक्षेपबाट बाहिर राख्नुपर्छ भन्ने मेरो रपट दृष्टिकोण छ । यसको अध्यक्ष र संचालक सदस्य एवं सिईओ नियुक्तिको मापदण्ड तयार गरी रोष्टरको व्यवस्था गरी भविष्यमा पनि बैंक नडुव्वे सुनिश्चितता प्रदान गर्न आजैदेखि पहल गर्नुपर्छ ।

(गौतम, डा. चालिसे र बास्कोटा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका पूर्व अध्यक्ष हुनुहुन्छ)
प्रस्तुति : गुप्तबहादुर राजा र माधव प्रसाद अधिकारी ■

वित्तीय क्षेत्र स्थायित्व आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली बलियो बनाऊँ

■ नीलम तिरिसना

उदारीकरणको नीति अवलम्बन गरेयता नेपालमा बैंक वित्तीय संस्थाहरूको संख्यामा उल्लेख्य विस्तार भएको छ भने गुणात्मक रूपमा पनि केही सुधार भएको छ । तर गुणात्मक सुधार अपेक्षित रूपमा चाहिँ भएको छैन ।

परिचय

वित्तीय स्थायित्वको परिभाषा द्याकै किटान गरेर बताउन निकै कठिन छ भन्ने कुरामा विश्वव्यापी मतैक्यता रहेको पाइन्छ । विभिन्न मुलुकहरूले आआफ्नो मुलुकको वित्तीय संकटको अवस्था हेरेर सोही अनुरूप वित्तीय स्थायित्वको परिभाषा गरेको पाइन्छ । यी वाहेक महत्वपूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू जस्तै अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, बैंक फर इन्टरनेशनल सेटलमेण्ट, वित्तीय स्थायित्व बोर्ड, विश्व बैंकलगायत संस्थाहरूले वित्तीय स्थायित्वसम्बन्धमा केही न केही बोलेका छन् र यससम्बन्धी कार्यमा जुटेका छन् । वित्तीय स्थायित्वको परिभाषामा एकरूपता नभएपनि सामान्यतया: वित्तीय स्थायित्व भन्नाले वित्तीय संस्थाहरूको माध्यमबाट व्यावसायिक फर्म, घरपरिवार, र सरकारको बीचमा गरिने वित्तीय मध्यस्थता कार्य सुचारू रूपमा सञ्चालन गर्न सकिने अवस्था हो ।

Andrew Crocket को शब्दमा “वित्तीय स्थायित्व भनेको वित्तीय अस्थायित्वको अनुपरिथि हो ।” । वित्तीय अस्थायित्व भनेको के हो त? वित्तीय अस्थायित्व त्यस्तो अवस्था हो, जसमा वित्तीय संस्थाहरूले आफ्नो सम्बौतीत दायित्व पूरा गर्ननसक्नाले वा वित्तीय सम्पत्तिहरूको मूल्यमा व्यापक उतारचढाव हुनाले समस्त आर्थिक क्रियाकलाप धरापमा पर्छन् । यस्तो रिथिति उत्पन्न हुन नदिनु नै वित्तीय स्थायित्व कायम हुनु हो ।

विश्वमा हालै मात्र आएको विश्वव्यापी वित्तीय र आर्थिक संकटपश्चात वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्वप्रति विश्वव्यापी रूपमा सरकार, केन्द्रीय बैंक र वित्तीय संस्थाहरूको ध्यान केन्द्रित भएको छ । आखिर कसरी वित्तीय संकटबाट मुक्त हुने ? कसरी वित्तीय स्थायित्व कायम गर्न त? के हो वित्तीय स्थायित्व भनेको ? आदि विषयहरू आजको आर्थिक एंब वित्तीय क्षेत्रका मुख्य चासोका विषय बनेका छन् ।

पहिले पहिले केन्द्रीय बैंकका मुख्य दुई उपकरणहरू थिए । एउटा मूल्य स्थायित्व हासिल गर्नका लागि व्याजदर परिवर्तन, जसले आर्थिक विकास र रोजगारीलाई पनि टेवा दिन्छ । दोस्रो हो, सूक्ष्म विवेकशील नियमन (माइक्रो प्रुडेन्सियल नियमन) । यसअन्तर्गत निक्षेपकर्ता र लगानीकर्ताको हितरक्षाको रूपमा म्याण्डेटरी रूपमा नै लिनथालेका छन् ।

कुनै खास वित्तीय संस्थाविशेषको पूँजी पर्याप्तता अनुपात, एकल ग्राहक कर्जा सीमा, निष्क्रिय कर्जा अनुपात, कर्जा निक्षेप अनुपातलगायत संस्थागत सुशासनका कुराहरूमा जोड दिइन्थ्यो । वित्तीय संस्था आफू बलियो हुने भएपछि पुगिहाल्ने मान्यता राखिन्थ्यो । यी उपकरणहरू आआफ्नै किसिमले एकलाएकले रूपमा अधि बढिरहेका थिए ।

तर विश्वव्यापीवित्तीय संकटले उपरोक्त अवधारणाका कमीकमजोरी पत्ता लगाइदियो । सामान्यतया: मूल्य स्थायित्व हासिल गर्न व्याजदर नीति उपयुक्त भएपनि कुनै खास सम्पत्तिको मूल्यमा भएको अत्यधिक उतारचढावलाई समायोजन गर्न व्याजदर नीति मात्र प्रभावकारी उपकरण हुनसक्दैन । अर्कातर्फ, वित्तीय अस्थायित्वलाई रोक्न माइक्रो प्रुडेन्सियल पद्धति पर्याप्त हुँदैन । व्यक्तिगत रूपमा कुनै वित्तीय संस्था सुरक्षित र सुदृढ होला, तर वित्तीय संस्थाहरूको सामूहिक कियाकलापले वित्तीय प्रणालीमा जोखिम निम्त्याइरहेको हुन्छ, जसले अन्ततोगत्वा आर्थिक संकट समेत निम्त्याउँछ ।

यी दुई अवधारणहरूको बीचमा वित्तीय स्थायित्व कसरी हासिल गर्न त? भन्ने प्रश्नको जन्म हुन्छ र यहीं नै वित्तीय संस्थाहरूबीचको अन्तर्निर्भरता, सिस्टेमिक जोखिम, संक्रमण असर, वार्स्ट्रिक क्षेत्रमा असर र उत्पादन नोकसानी जस्ता समस्याहरूको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ । तसर्थ म्याक्रोप्रुडेन्सियल नियमन अति आवश्यक भएको छ । आजको वित्तीय स्थायित्वको मूल आवश्यकता के हो त भन्दा समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूले वित्तीय क्षेत्रमा पार्ने प्रभाव र वित्तीय परिसूचकहरूले समष्टिगत आर्थिक अवस्थामा पार्ने प्रभावहरूको गहन विश्लेषणद्वारा आवश्यक नीति निर्माण, कार्यान्वयन, वित्तीय नियमन, सुपरिवेक्षण गर्नु हो । तसर्थ विश्वभरिका केन्द्रीय बैंकहरूले अब मौद्रिक स्थायित्वमा मात्र आफ्नो ध्यान केन्द्रित नगरी वित्तीय स्थायित्वलाई समेत आफ्नो मूल लक्ष्यको रूपमा म्याण्डेटरी रूपमा नै लिनथालेका छन् ।

नेपालमा वित्तीय क्षेत्र र वित्तीय क्षेत्र स्थायित्वको एक भलक उदारीकरणको नीति अवलम्बन गरेयता नेपालमा बैंक वित्तीय संस्थाहरूको संख्यामा उल्लेख्य विस्तार भएको छ भने गुणात्मक

रूपमा पनि केही सुधार भएको छ । तर गुणात्मक सुधार अपेक्षित रूपमा चाहिँ भएको छैन ।

तालिका १

वित्तीय संस्था (२०७९ असार मसान्त)	संख्या
वाणिज्य बैंक	३०
विकास बैंक	८४
वित्त कम्पनी	५४
लघुवित्त विकास बैंक	३३
सहकारी संस्था	१५
गैरसरकारी संस्था	३०

२०७९ असार मसान्तसम्म नेपालमा ३० वाणिज्य बैंक, ८४ विकास बैंक, ५४ वित्त कम्पनी, ३३ लघुवित्त विकास बैंक, १५ सहकारी संस्था र ३० गैरसरकारी संस्थाहरू रहेका छन् । वाणिज्य बैंकहरूको २०७९ असार मसान्तसम्मको वित्तीय परिसूचकहरू यस प्रकार रहेका छन् ।

वित्तीय सुदृढता परिसूचक

मूलतः वित्तीय स्थायित्वको अवस्था हेर्नलाई वित्तीय अस्थायित्वको अवस्थातर्फबाट हेर्नुपर्ने हुन्छ, किनकि वित्तीय अस्थायित्वको बारेमा जानकारी भएपछि मात्र वित्तीय स्थायित्व के हो ? यसको महत्व के हो ? भन्ने कुरा थाहा हुन्छ । वित्तीय स्थायित्वको अवस्था विश्लेषण गर्नका लागि वित्तीय क्षेत्र सुदृढता परिसूचकहरूको अध्ययन गरी तिनीहरूको अन्य समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूसँगको सम्बन्ध कस्तो छ, त्यसको विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसको आधारमा प्रणालीगत जोखिम विश्लेषण गरी सो को यथासमयमै निराकरण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

विश्वव्यापी रूपमा हेर्ने हो भने यस्ता वित्तीय सुदृढता परिसूचकहरू अनगिन्ती छन् । वित्तीय संस्थाका व्यक्तिगत वित्तीय परिसूचकहरू जस्तै, CAMELS सँग सम्बन्धित परिसूचकहरूदेखि लिएर अर्थतन्त्रका अन्य क्षेत्रहरू, जस्तै कर्पोरेट सेक्टर, हाउसहोल्ड सेक्टर, रियल सेक्टर, वाह्य क्षेत्रका परिसूचकहरूको छुट्टाछुट्टै र सामूहिक एवं एकापसी सम्बन्धको विश्लेषण गर्ने प्रथाको शुरूआत भएको छ । यस्ता परिसूचकहरूमा पूँजीकोष अनुपात, निष्क्रिय कर्जा अनुपात, लाभदायकता अनुपात अर्थात् रिटर्न अन इक्विटी, रिटर्न अन एसेट्स, कुल आमदानीमा व्याज अंश, कुल आमदानीमा गैर व्याज खर्च, कुल सम्पत्तिमा पूँजीको अंश, डेरिभेटिभ्स/पूँजी अनुपात, कर्मचारी खर्च/कुल खर्च, स्प्रेड रेट, तरलता अनुपात, कर्जा निष्केप अनुपात, नेट ओपन पोजिशन, आदिलाई वित्तीय परिसूचकहरूको रूपमा लिइन्छ भने कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, मुद्रास्फीति दर, विनियम दर, विप्रेषण, शोधनान्तर रिथिति, व्याजदर, रियल स्टेट, सरकारी खर्च, सरकारी आमदानी, सरकारी ऋण, ट्रेजरी विललगायत अन्य आन्तरिक ऋणको अवस्था, आदिलाई समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूको रूपमा लिइन्छ ।

अब प्रणालीगत जोखिम हेर्नका लागि यी समष्टिगत परिसूचकहरूमा परिवर्तन हुँदा वित्तीय परिसूचकहरूमा कस्तो असर पर्दछ ? र कतिपय अवस्थामा वित्तीय परिसूचकहरूमा हुने परिवर्तनले समष्टिगत परिसूचकहरूमा कस्तो प्रभाव पर्दछ ? भनी

अध्ययन गर्ने हो । यसका लागि स्टाटिस्टिकल/इकोनोमेट्रिकल उपकरणहरूको प्रयोग गरेर व्याजुआलिटी विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । जस्तो कि रेमिट्यान्समा हुने निश्चित प्रतिशत वृद्धिले वित्तीय प्रणालीको निष्केपमा कस्तो प्रभाव पार्दछ ? यस्तै सम्बन्ध कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, सरकारी खर्च, रियल स्टेटको मूल्य आदिसँग कायम गर्नसकिन्छ । कुनै एक क्षेत्रले वित्तीय प्रणालीमा धावा बोलिरहेको छ भने तुरुतौ करेक्षण गर्नुपर्ने डिलाई, राजनैतिक दवाव, कानूनी र नीतिगत डिलाई चाहिँ हुनुहुँदैन ।

वित्तीय क्षेत्र सुदृढता परिसूचकहरूको माध्यमबाट के गर्न सकिन्छ त ? मूलतः यी परिसूचकहरूको निरन्तर र अग्रगामी विश्लेषणबाट वित्तीय प्रणालीमा आउनसक्ने अस्थिरताको पूर्वानुमान गरी तिनको म्याकोप्रुडेन्सियल विश्लेषण समेत गरी भावी समयको लागि उपयुक्त रणनीति अवलम्बन गर्नसकिन्छ । स्ट्रेस टेष्ट गर्नसकिन्छ । नियमनकारी निकायहरूको बीचमा समन्वय कायम गर्नसकिन्छ । वित्तीय संस्थाहरूलाई सजग गराउन सकिन्छ । प्रणालीगत जोखिम पहिचान गर्नसकिन्छ ।

तालिका २

नेपालमावाणिज्य बैंकको वित्तीय परिसूचकहरूको संक्षिप्त विवरण

वित्तीय परिसूचक	२०६९/७०	२०७०/७१
पूँजीकोष अनुपात	१२.२६	१२.०३
निष्क्रिय कर्जा अनुपात	२.५६	२.९२
तरल सम्पत्ति अनुपात	३४.२५	३४.१८
कर्जा निष्केप अनुपात	७८.९९	७९.२७
कर्जा/निष्केप र प्राथमिक पूँजी अनुपात	७०.८९	७१.३४
लाभदायकता अनुपात	१.७५	१.५०

≠ यसमा समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरू समावेश छैन ।

उपरोक्त तालिकालाई विश्लेषण गर्दा वाणिज्य बैंकहरूका सबै वित्तीय परिसूचकहरू सन्तोषजनक देखिएतापनि आ.व. २०६९/७० को तुलनामा आ.व. २०७०/७१ मा वित्तीय परिसूचकहरूको अवस्था केही खसिकएको छ । बैंकहरूले पूँजी वृद्धि गरेर १२ प्रतिशतको हाराहारीमा पुऱ्याउन सकेको भएतापनि विगत वर्षको १२.२६ प्रतिशतको तुलनामा यो आर्थिक वर्ष पूँजीकोष अनुपात केही घटी १२.०३ प्रतिशत भएको देखिन्छ । त्यस्तै, निष्क्रिय कर्जा अनुपात आ.व. २०६९/७० को २.५६ प्रतिशतबाट बढी २.९२ प्रतिशत पुगेको छ । कर्जा निष्केप अनुपात बढेको तर लाभदायकता अनुपात भने घटेको छ ।

वित्तीय स्थायित्वमा बैंक वित्तीय संस्थाको भूमिका

वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने मुख्य जिम्मेवारी केन्द्रीय बैंकको मात्र होकि भन्ने भान सर्वत्र परेको पाइन्छ । तर वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने कार्यमा बैंक वित्तीय संस्थाहरूको अत्यन्त महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । केन्द्रीय बैंक र सरकारले त नीति नियम बनाउने, त्यसलाई लागू गराउने, बैंकिंग क्षेत्रलाई अभिभावकत्व प्रदान गर्ने, अन्तिम ऋणदाता सुविधा प्रदान गर्ने हो । तर आफू कसरी दिगो बैंकिंगतर्फ अग्रसर हुने, कसरी समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूलाई मध्यनजर गरेर मात्र आफ्ना कारोबारहरूलाई अगाडि बढाउने भन्नेतर्फ

आवश्यक कदम बैंक वित्तीय संरथा स्वयंले नै चाल्नुपर्ने हुन्छ । विश्वव्यापी वित्तीय र आर्थिक संकटको पछाडि मुख्य भूमिका बैंक वित्तीय संरथाहरूको भएको हुनाले अबका दिनहरूमा उनीहरूले आफ्नो जुनसुकै र जस्तोसुकै कार्यबाट जसरी भएपनि मुनाफा हासिल गर्नुपर्ने भन्ने भावनालाई त्यागी आफ्नो कार्यबाट समष्टिगत अर्थतन्त्रलाई कस्तो असर पर्न र समष्टिगत आर्थिक क्रियाकलापहरूको आफूमा कस्तो असर पर्नसक्छ ? भन्ने कुरालाई आत्मसात् गरेर अगाडि बढेमा मात्र बैंकिंग दिगो हुनुको साथै वित्तीय संकट आउने सम्भावना पनि कम हुन्छ । यसले केन्द्रीय बैंक र सरकारको पनि आधा टाउको दुखाई कम हुन्छ ।

नेपालको सन्दर्भमा वित्तीय स्थायित्व हासिल गर्नमा बैंक वित्तीय संरथाहरूको भूमिकालाई यसप्रकार प्रस्तुत गर्नसकिन्छ :

१. **संस्थागत सुशासन**
प्रवर्द्धन गरेर :
संस्थागत सुशासनको चरम अभाव छ। संस्थापकहरूले आफ्नो संस्थापक शेयर धितो राखी अर्को वित्तीय संस्था र कतिपय अवस्थामा आफ्नै वित्तीय संस्थाबाट कर्जा लिइदिनाले पूँजीको

वास्तविक अवस्था नै कमजोर हुनगएको छ। कतिपय संस्थाहरूमा व्यवस्थापन र सञ्चालक समितिका बीच हुने चरम विवादले कर्जाप्रवाह लगायत अन्य सम्पूर्ण कारोबारमा असर पार्ने गरेको छ। कर्जाको माग पक्ष अर्थात् विशेषतः व्यावसायिक घरानाहरू नै वित्तीय संस्था खोली कर्जा प्रवाह गर्ने कार्यमा संलग्न हुनुले संस्थागत सुशासन कमजोर भएको छ। यसमा ऐन, नीति नियममा भएका कमजोरीहरू, विगतको अति उदार इजाजत प्रक्रियाको फलस्वरूप च्याउ भई उप्रिएका वित्तीय संस्थाहरूबीचको अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा पनि जिम्मेवार छ। तर यसो भन्दैमा वित्तीय क्षेत्रले संस्थागत सुशासन तोड्नैपर्छ भन्ने होइन, संस्थागत सुशासन सुदृढ पार्नेतर्फ लाग्नु अति जरूरी छ।

२. **वित्तीय परिसूचकहरूको सुदृढ अवस्था :**
बैंक वित्तीय संस्थाहरूले आफ्नो पूँजी, सम्पत्तिको गुणस्तर, लाभादायकता, तरलतालागायतका वित्तीय परिसूचकहरू वास्तवमै (देखाउनका लागि मात्र नभएर) सुदृढ बनाउने हो भने वित्तीय स्थायित्व हासिल गर्ने कार्य धेरै हदसम्म सफल हुन्छ ।

३. **प्रभावकारी आन्तरिक नियन्त्रण प्रक्रियाको प्रवर्द्धन :**
बैंक वित्तीय संस्थाले आन्तरिक नियन्त्रण प्रक्रिया, आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई प्रभावकारी र कुशल बनाउने हो भने धेरै विसंगति आफैं कम भएर जान्छ र नियमक निकायको आधा काम पनि घट्छ। संस्थागत सुशासन देखि वित्तीय परिसूचकहरू आफैं सुधिन थाल्छन् ।

४. समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूको निरन्तर अध्ययन र विश्लेषण :

बैंकले कर्जा लगानी गर्नुपूर्व समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरू, जस्तै, कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, विप्रेषण, मुद्राप्रदाय, घरजग्गाको मूल्य, मुद्रास्फीति, शोधनान्तर रिस्ति, सरकारी खर्च, व्याजदर आदिको निरन्तर अध्ययन र विश्लेषण गर्नुपर्दछ । किनकि यस्ता तत्वहरूले बैंकिंग कारोबार, कर्जालगानीको सफलता वा असफलता निर्धारण गरिरहेका हुन्छन् । तसर्थ अब, बैंकहरूले आपूभित्र मात्र सीमित हुने अवस्था छैन । यसै पनि बैंकिंग व्यवसाय भनेको जोखिमपूर्ण र एउटा बैंक बिप्रियो भने अरू बैंकमा तुरुन्तौ निष्केपकर्ता लाइन लाग्ने व्यवसाय हुनाले यसको प्रभाव समष्टिगत किसिमको नै हुने गर्छ ।

विप्रेषण आप्रवाह र शोधनान्तर बचतमा तथा सरकारी खर्चमा उल्लेखनीय वृद्धि हुँदा निष्केपमा वृद्धि, तरलतामा वृद्धि हुन्छ, जसले व्याजदरमा कमी त्याई उत्पादनशील क्षेत्रतर्फ कर्जा प्रवाह बढाउँछ । यस्तो वृद्धिले उद्योगधन्दाहरू पनि फस्टाउँछन्, जसले रोजगारी अभिवृद्धि र बैंक कर्जा विस्तार हुनेगर्दछ । यसरी अर्थतत्रका विभिन्न परिसूचकहरू बीच

निकट र जेलिएको सम्बन्ध हुनेहुँदा यस्तो सम्बन्धको गहिरो विश्लेषण गरेर मात्र प्रणालीगत जोखिम निराकरणको दिशामा जान सकिन्छ । तर यसका लागि मुलुकमा रिश्वर राजनैतिक अवस्था, स्पष्ट आर्थिक दिशाबोध भएको सरकार, सुदृढ र नियमित वित्तीय क्षेत्र, प्रभावकारी सुपरिवेक्षक एवं नियमनकारी निकाय, सरकार र अन्य नियमकहरूबीचको स्पष्ट सम्बन्ध, स्पष्ट एवं शीघ्र कानूनी प्रावधान एवं तिनको कडा कार्यान्वयन जस्ता पूर्वाधारहरू हुनु अनिवार्य जस्तै छ ।

५. नियमक, सुपरिवेक्षकका निर्देशन, सुभावहरूलाई

अक्षरशः पालना :

बैंकिंग संस्था मुनाफा आर्जन गर्ने व्यावसायिक संस्था भएको हुनाले आफूकेन्द्रित भएर कहिलेकाहिं बाटो विराउने सम्भावना पनि हुन्छ । यस्तो अवस्थाबाट पार पाई आफ्नो र समस्त वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्व कायम गर्न नियमक, सुपरिवेक्षकका सुभाव, निर्देशनहरूलाई अक्षरशः पालना गर्नुपर्दछ ।

६. अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डको परिपालना:

बैंक वित्तीय संस्थाहरूमा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा बैंकिंग क्षेत्रमा के भझरहेको छ ? त्यसको असर नेपाली वित्तीझ क्षेत्रमा के परिहरेको छ ? कसरी नेपाली बैंकिंगलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको र सुरक्षित एवं विश्वसनीय बनाउने, आदि सम्बन्धमा नेपालका बैंक वित्तीय संस्थाहरूले निरन्तर अध्ययन, अनुसन्धान गर्ने संस्कार विकसित गर्नु जरूरी छ ।

नेपाल जस्तो मुलुकमा बैंक वित्तीय संस्था असफल हुँदा तिनलाई उद्धार गर्न न न केन्द्रीय बैंकसँग असीमित कोष छ, न त सरकारसँग नै फिस्कल स्टिमुलस प्याकेज ल्याउन असीमित क्षमता छ । तसर्थ जबसम्म बैंक वित्तीय संस्थाहरू स्वनियमन, कडा प्रभावकारी संस्थागत सुशासनमा स्वतःस्फूर्त रूपमा अग्रसर भई बजार अवधारणाअनुरूप सक्षम हुँदैनन् तबसम्म समर्या रहिरहने हुन्छ ।

कर्जा निष्क्रिय हुँदा त्यसले पूँजीकोषमा समेत असर पार्दछ । बढ्दो कर्जा नोक्सानी व्यवस्थाले मुनाफा हुँदै पूँजीमा नै नकारात्मक असर पार्दछ । अर्कातर्फ नयाँ ऋण दिने वा बचतकर्ताको बचत रकम नै फिर्ता दिनसक्ने रकम अर्थात् तरलताको समेत अभाव हुनजान्छ, जसले बैंकिङ् विश्वसनीयता समेत डगमगाउँछ ।

नेपालमा वित्तीय स्थायित्व कायम गर्न दिशामा धेरै प्रयासहरू हुन थालेका छन् । बैंक वित्तीय संस्थाहरूलाई अन्तर रिष्ट्रिय स्तरका नियमनहरू, जोखिम व्यवस्थापन निर्देशिका, स्ट्रेस टेस्टिङ् मार्गदर्शन, जारी भइसकेका छन् । बैंक

**अर्थतत्रका विभिन्न परिसूचकहरू
बीच निकट र जेलिएको सरबन्ध
हुनेहुँदा यस्तो सरबन्धको ग्राहिरो
विश्लेषण गरेर मात्र प्रणालीगत
जोखिम निराकरणको दिशामा
जान सकिन्छ । तर यसका लागि
मुलुकमा स्थिर राजनैतिक अवस्था,
स्पष्ट आर्थिक दिशाबोध भएको
सरकार, सुदूर र नियमित वित्तीय
क्षेत्र, प्रभावकारी सुपरिवेक्षक एबं
नियमनकारी निकाय, सरकार
र अन्य नियमकहरूबीचको
स्पष्ट सरबन्ध, स्पष्ट एबं शीघ्र
कानूनी प्रावधान एबं तिनको कडा
कार्यान्वयन जस्ता पूर्वाधारहरू हुनु
अनिवार्य जस्तै छ ।**

आआफना तर्फबाट वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने यो कार्यमा सधाइ पुऱ्याउनु आजको अपरिहार्य आवश्यकता हो । यही नै दिगो बैंकिंग र समिक्षित आर्थिक एबं वित्तीय स्थायित्वको उपाय समेत हो ।

(तिमिसा नेपाल राष्ट्र बैंकका निर्देशक हुनुहुँछ) ■

तथा वित्तीय संस्था ऐनमा सुधारका लागि संसदमा पेश भइसकेको छ भने नेपाल राष्ट्र बैंक ऐनमा समेत समयसापेक्ष संशोधन हुनलागिरहेको छ । समस्याग्रस्त बैंक वित्तीय संस्थाहरूको प्रभावकारी रिजोलुशन कसरी गर्ने भन्ने सम्बन्धमा आवश्यक तयारी भइरहेको छ भने, आक्रिमिक योजनासम्बन्धमा समेत कार्य भइरहेको अवस्था छ । जोखिममा आधारित सुपरिवेक्षण पद्धति अवलम्बन गर्न दिशामा सुपरिवेक्षक निकाय लाग्दै गरेको अवस्था छ । भावी दिनमा वित्तीय क्षेत्रका परिसूचकहरूको समस्तिगत आर्थिक परिसूचकहरूसँगको सम्बन्ध विश्लेषण गरेर प्रणालीगत जोखिम न्यूनीकरण र वित्तीय स्थायित्व प्रवर्द्धन गर्नका लागि आवश्यक गृहकार्य भइरहेको अवस्था छ । यस्तो अवस्थामा बैंक वित्तीय संस्थाहरूले समेत

वित्तीय साक्षरता आन्दोलनमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक

■ गुरुकुमुद अर्याल

उद्यमी व्यक्तिले पत्र धातुहरूमा आश्चर्यजनक मूर्तिको संभावना देख्छ, निर्जन, वस्ति नभएका क्षेत्रमा हाउजिंग विकासको स्वप्न देख्छ, हरेक अप्टेरामा खर्चिम संभावना देख्छ, जीवनका हरेक क्षेत्रमा अवसरै अवसर देख्छ, अवसर परिष्ठि बढ़दैन, उ अवसरलाई पछि लाउंछ, उद्यमीले वर्तमानमा भविष्य देख्छ ।

सामान्य साक्षरताको आधारमा नेपाल धेरै अधि बढेको भएतापनि वित्तीय साक्षरताको आधारमा नेपाल तलै रहेको पाइन्छ । सर्वसाधारण जनताको त के कुरा हामी साक्षर व्यक्तिहरू समेत वित्तीय रूपमा पूर्ण रूपेण साक्षर छौं भन्न सकिएनै । उदाहरणको लागि हामीलाई वचतको महत्व थाहा नभएको होईन तर हामीमध्ये कतिले आम्दानी खर्चको हिसाब राख्छौं ? कतिले पारिवारिक वजेटको अभ्यास गर्दछौं ? कतिले अनावश्यक खर्चको खोजी गरेर कटौती गर्छौं ? कतिले आम्दानीका श्रोतहरू बढाउने प्रयास गर्दछौं ? कतिले वचतलाई उत्पादनशील उपयोगमा खर्च गर्दछौं ? कतिले समय र पुंजीलाई उद्यमशीलतामा अनुदित गर्छौं ? कतिले सृजनशील विचारलाई उद्यममा रूपान्तर गर्दछौं ? कतिले नोट सफा राख्ने प्रयत्न गर्छौं ? कतिले विप्रेषणबाट आर्जित आम्दानीलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्छौं ? कतिले सम्पत्तिमा निहित जोखीम विरुद्ध वीमा गर्छौं ? कतिले शुध्द सम्पत्ति आर्जनको अभ्यास

गर्छौं ? कतिले विप्रेषण कारोबारमा औपचारिक माध्यममात्रको प्रयोग गर्दछौं ? बैंकबाट प्रवाहित कर्जा सदुपयोगमा हामी कति सजग छौं ? शेयर कारोबार लगायतको पुंजी बजारबाटे हामी कति जानकार छौं ? विदेशी मुद्रा कारोबारबाटे हामी कति जानकार छौं ? बैंकहरूबाट प्रदान गरिने मोवाइल बैंकिंग, ब्रान्चलेस बैंकिंग, एटिएम लगायतका इ बैंकिंग सेवा वारे हामी कति जानकार छौं ? बैंकहरूले निक्षेपमा प्रदान गर्ने व्याज र कर्जा लगायतका अन्य सेवामा लिने व्याजदर तथा सेवा शुल्कबाटे के कति जानकार छौं ? आदी आदी कैयन प्रश्नको आधारमा हाम्रो वित्तीय साक्षरताको स्तर हामी स्वयम्भूत मापन गर्न सकदछौं ।

नेपालमा वित्तीय साक्षरताको अनुपात कति छ भन्नेबाटे कुनै आधिकारिक आंकडा उपलब्ध नभएतापनि यो निकै तल रहेको वास्तविकता भने घामजस्तै छर्नग छ । वित्तीय साक्षरताको यही

न्यूनताले देशमा उद्यमशीलता अपेक्षित रूपमा बढन सकेको छैन फलस्वरूप सक्रिय उत्पादनशील जनशक्तिको ढूलो हिस्सा विदेश पलायन हुने कम जारी छ ।

शायद यिनै तथ्यको आलोकमा देशको केन्द्रीय बैंक नेपाल राष्ट्र बैंकले केही पहिलेबाट वित्तिय साक्षरताको आन्दोलन आरम्भ गरेको थियो । यसै सिलसिलामा नेपाल राष्ट्र बैंकले संचालन

गरेको विद्याथीसंग बैकिङ कार्यक्रम , पैसाको बोट नामक पुस्तिका र समृद्धिको मार्गमा नामक कविता गीतको संगालो (रचयिता भागवत आचार्य) लगायतका प्रकाशन , ग्लोबल मनि विक्को सप्ताहव्यापी कार्यक्रम आयोजना लगायतका कदमहरू वित्तिय साक्षरता आन्दोलनमा कोशेदुङ्गाको रूपमा रहेका छन् । केन्द्रीय बैंकको निर्देशन र अगुवाईलाई पछाउंदै पूर्ण सरकारी

कसरी बढाउने वचत ?

वचत बढाउन राज्य, व्यक्ति र समाज सबैको भूमिका हुन्छ । राज्यले व्यापक रूपमा उद्यम रोजगारी बढाउन सकेमा व्यक्तिको आय बढन गई स्वतः वचत बढन जान्छ तर राज्यकोमात्र भर परेमा यो संभव नहुने हुन्दा व्यक्तिगत पहल एवं प्रयास पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण छ । अचेल मानिसहरू जीवनशैलीमा तीव्रगतिमा भैरहेको परिवर्तन र बढ्दो महंगीको कारण इमानको कमाईबाट वचत असंभव रहेको दलिल दिन्छन् । तर यो दलिलमा कुनै तुक छैन किनकी महंगी अर्थतन्त्रको समान्य नियम हो यसले वस्तु वा सेवामात्र महंगाउदैन ज्याला वा तलव समेत बढाउन अनि वचत गर्न नै इमानको कमाईबाट हो, चोरी बा ठगी गर्नेलाई वचतको आवश्यकता र प्रयोजन नै कै हुन्छ र ? हो वचत गर्न सकिन्छ , वचत गर्न धैरै तरिकाहरू छन् ती मध्ये निम्न आधारभूत तरिकाहरू उपयुक्त हुन सक्छन् ।

- १) अनावश्यक खर्च कटौती गरेर वास्तवमा हामी सबैले अन्धाधुन्द खर्च गरिरहेका हुन्छौ । कोही जांड रविश चुरोट तासमा, कोही अनावश्यक वस्तु वा चिजमा । यी खर्चहरूबाटे एकपटक कुन अत्यावश्यक कुन फजुल भन्ने परीक्षण गरयौ भने वचतको अभ्यास आजबाटै शुरू हुन्छ ।
- २) आम्दानीका श्रोतहरू खोजेर/बढाएर कमाई नै नभएका मान्छेले कमाईका बाटाहरू खोजेर, कमाई कम भएकाले कमाइ बढाउने उपाय खोजेर वचत अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ । यदि आम्दानी खर्चमा रहेको

असन्तुलनले वचत कठिन भएको हो भने आम्दानीका नयां श्रोतहरू खोजेर पनि वचत बढाउन सकिन्छ ।

- ३) वचतको पुन प्रयोग गरेर संकलित वचतलाई ढुकुटी वाजीजस्ता अविश्वसनीय अवैध एवं अनौपचारिक क्षेत्रमा दुरुपयोग हुनबाट जोगाई धनको उत्पादन हुने कुनै उद्यममा लगानी या बैंक वा त्रितीय संस्थामा निक्षेपको रूपमा जम्मा गरेर वचतबाट पुन वचत सिर्जना गर्न सकिन्छ ।

वचत बढाउने प्रारम्भिक प्रयासको श्रृंखला

- १ आम्दानी खर्चको हिसाव राख्ने , पारिवारिक वजेटको अभ्यास आरम्भ गर्न ।
- २ अनावश्यक खर्चहरू पता लगाई हटाउने ।
- ३ आम्दानीका श्रोतहरू बढाउने विकल्पहरू खोजी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- ४ परिवारका सबै सदस्यहरूलाई वचतको महत्वबाटे जानकार गराउने , वालवालिकालाई वचत गर्न उत्प्रेरित गर्न जस्तो उनीहरूको केही माग भए सीधै पूरा नगर्ने , पहिला खुत्रुके उपहार दिने त्यसबाट संकलित पैसाबाट माग पूरा गर्न आश्वासन दिने ।
- ५ संकलित वचत घरमा नराख्ने , महंगो व्याज या अन्य प्रतिफलको लोभमा अनौपचारिक क्षेत्रमा लगानी नगर्ने , कुनै उद्यम व्यवसायमा लगाई वचतबाट आर्जन बढाउने र आर्जनबाट वचत बढाउने ।

र देशको ठूलो वाणिज्य बैंकको नाताले राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले वित्तिय साक्षरता आन्दोलनमा केही इटा थाने प्रयास गर्दै आएको छ । यस कममा बैंकद्वारा हालसम्म संचालित कार्यक्रमहरू यस प्रकार रहेका छन् ।

- १) वित्तिय पहुँच र आधुनिक बैंकिंग सेवा विस्तार वित्तिय पहुँच वित्तिय साक्षरता अभ्यास गर्ने महत्वपूर्ण तत्व रहेको तथ्यलाई मनन गरी राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले शाखा विस्तार अभियानलाई तिव्रता दिईआएको छ । हालसम्म बैंकले १५९ शाखा, २८ वटा ब्रान्चलेस बैंकिंग, ८० एटिएम आउटलेट मार्फत देशका ६८ जिल्लामा २० लाख बढी ग्राहकलाई सेवा दिई आएको छ । ग्राहक संरचनामा निम्न तथा मध्यम वर्गका व्यक्तिको वाहुल्यता रहेकोले वित्तिय पहुँचलाई समाजको तल्लो तह यानी जरासम्म पुन्याउन र दुर्दराजका सर्वसाधारण नेपाली जनतालाई मोवाईल बैंकिंग, इ बैंकिंगजस्ता आधुनिक सेवा बारे परिचित गराई ती सेवाको उपयोगमा उत्प्रेरित गर्न यस बैंकले पुरयाएको योगदान आफैमा महत्वपूर्ण रहेको छ ।
- २) ग्लोबल मनि विकास सहभागिता यसैगरि नेपाल राष्ट्र बैंकको अगुवाईमा २०१४ मार्च १० देखि १७ सम्म मनाईएको विश्वव्यापी मुद्रा सप्ताह (ग्लोबल मनि विक) मा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको उत्त्वाहपूर्ण सहभागिता रहयो । यस कार्यक्रम अन्तर्गत आयोजित चेतनामूलक व्यानरसहितको पदयात्रा कार्यक्रममा यस बैंकका प्रमुख कार्यकारी अधिकृतलागायत सयोंको संख्यामा कर्मचारीको सहभागिता थियो ।
- ३) वित्तिय साक्षरता कार्यक्रम निर्मि जिल्ला चयन राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले वित्तिय साक्षरता कार्यक्रम संचालन निर्मि प्रारम्भिक चरणमा धनुषा, कारिक र नवलपरारी जस्ता ३ जिल्ला चयन गरेको छ । यो कार्यक्रमलाई क्रमिक रूपमा विस्तार गर्ने बैंकको योजना रहेको छ ।
- ४) पुस्तक प्रकाशन राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले देशमा वित्तिय साक्षरता फैलाउन मध्दत पुरयाउने सुखको बाटो नामक उपन्यास र वित्तिय साक्षरता सम्बन्धी तालीम निर्देशिका पुस्तक प्रकाशन गरेको छ । यी पुस्तकहरू लक्षित क्षेत्रमा वितरण तथा तालीमको प्रयोजनार्थ उपयोग गरिने छन् ।
- ५) लेख रचना प्रकाशन वित्तिय साक्षरता आन्दोलन अघि बढाउने कममा यस बैंकमा कार्यरत लेखकहरूले कारोबार, नागरिक दैनिक लगायतका पत्रपत्रिकामा लेख, कथा, कविता जस्ता रचनाहरू योगदान गर्दैआएका छन् ।
- ६) प्रवर्द्धन सामग्रि उत्पादन वित्तिय साक्षरता अभिवृद्धि गर्ने प्रवर्द्धनात्मक सामग्री उत्पादनमा समेत राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले कियाशीलता बढाउदै लगेको छ । यसै सिलसिलामा लोक गायक पशुपति शर्माद्वारा गाईएका गीतहरू हालै बजारमा आएका छन् ।

कसरी बढाउने उद्यमशीलता ?

उद्यमी व्यक्तिले पत्र धातुहरूमा आश्चर्यजनक मूर्तिको संभावना देख्छ, निर्जन, वस्ति नभएका क्षेत्रमा हाउडिंग विकासको स्वन देख्छ, हरेक अष्टेरामा स्वर्णिम संभावना देख्छ, जीवनका हरेक क्षेत्रमा अवसरै अवसर देख्छ, अवसर पर्खि बस्दैन, उ अवसरलाई पछि लाउंछ, उद्यमीले वर्तमानमा भविष्य देख्छ ।

उद्यमशील हुनु भनेको सिर्जनशीलता उपयोग गर्न साहसी हुनु हो । उद्यमशील हुनु भनेको पैसा कमाउने क्षमता विकास गर्नुमात्र होइन बरु आफौनेबारे राम्रो सोच्नु र राम्रो बन्नु पनि हो । उद्यमशील हुनु भनेको आंखाहरू खुला राख्नु र दिमागलाई सक्रिय राख्नु हो । अर्थतन्त्रको जस्तोसुकै अवस्थामा पनि आत्मविश्वाससहित दक्षता, सिर्जनशीलता र अनुशासनको उपयोग गर्ने जोकोहीलाई अवसरको कमी हुन्दैन ।

वूस्तवमा उद्यमशीलता अरू कसैले खोजिदिने विषयभन्दा स्वयम् सिर्जना गर्ने विषय हो । यौटा वेरोजगार युवाले रिन खोजेर विदेश जानेबारे सोचाइ र व्यवहारमा जे जति साधन उर्जा खर्च गर्दछ, त्यो सिर्जनशीलता आफै वरपर उपलब्ध अवसरको खोजी र सदुपयोगमा खर्च गरयो भने त्यसैबाट उसले नेपालमै केही गर्न सक्छ, भावी सन्ततीलाई बाटो देखाउन सक्छ ।

कुनै नुतन अवधारणा, पुंजी, श्रम र प्रविधिको उपयुक्त समायोजनबाट उद्यमशीलता विकास गर्न सकिन्छ । विभिन्न सीपमूलक तालीम तथा परामर्श सेवा, पुंजीको व्यवस्था आदीबाट उद्यमशीलता प्रवर्ध्दन गर्न सकिन्छ । आयात आधारित अर्थतन्त्र र विकासपथमा भरखर वामे सर्दै गरेको नेपालमा उद्यम विकासका अवसरहरू यत्रतत्र छरिएका छन् केवल खांचो छ तिनलाई चिन्ने, चिनाउने सिर्जनशील प्रयास अनि मलजल गर्ने पुंजी र प्रविधि ।

७) वित्तीय साक्षरता उपसमिति गठन

यसैगरि वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमलाई एक अभियानको रूपमा व्यवस्थित ढंगले अघि बढाउन बैंकका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत कृष्णप्रसाद शर्माको संरक्षकत्वमा इलेक्ट्रोनिक विभागका प्रमुख कपिल मणि झवालीको अध्यक्षतामा सूचना प्रविधि विभागका प्रमुख देवेश लोहनी र प्रमुख कार्यकारी अधिकृतको कार्यालयका प्रवन्धक नारायण सुवेदी सम्मिलित एक उपसमिति गठन गरिएको छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले स्थापना कालदेखि नै नेपाली अर्थतन्त्रलाई मौद्रिकृत गर्नेदेखि लिएर द्वैध मुद्राको प्रचलन अन्त्य गर्नेसम्म, जनतालाई बैंकिंगको कखरा पढाउनेदेखि लिएर बैंकमा वचत र ऋण कारोबार गर्नेसम्म र विविध क्षेत्रमा लगानीमार्फत सर्वसाधारण जनतामाझ रोजगारी विस्तार गरी वित्तीय साक्षरता योगदान पुरयाउदैआएको छ । आगामी दिनमा समेत बैंकले विविध चेतनामूलक कार्यक्रम र वित्तिय सेवाविन्दु एकैसाथ अघि बढाई वित्तिय साक्षरता अभियानलाई अघि बढाउने दिशामा बैंक कियाशील रहनेछ ।

अर्याल राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका वरिष्ठ प्रवन्धक
(जन सम्पर्क अधिकृत) हुनुहुन्छ । ■

केही ऐतिहासिक तरिखरहण

१. राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको टंगाल स्थित पुरानो कार्यालय ।
२. राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको उद्घाटन गर्दै तत्कालिन राजा महेन्द्र ।
३. बैंकको पहिलो महाप्रबन्धक श्री द्वारिकादास श्रेष्ठ ।

ऐतिहासिक तथ्यांकहरू

राष्ट्रीय वाणिज्य बैंक

२०८६ दाता श्रीमति रमेश भाट

खासगत

(४०) (असमी-ইংরেজি)
১৯৬৬

(4989) -

•T.9

ऐतिहासिक तथ्यांकहरू

(120) 116
100-10123

ପ୍ରଦେଶ ଅଧିକାର

(ग्रन्थालय)

- १) ...
- २) श्री रामायण द्वाषोऽपि विवरणः
- ३) श्री रामायण द्वाषोऽपि विवरणः
- ४) श्री रामायण द्वाषोऽपि विवरणः
- ५) श्री रामायण द्वाषोऽपि विवरणः
- ६) श्री रामायण द्वाषोऽपि विवरणः
- ७) श्री रामायण द्वाषोऽपि विवरणः
- ८) श्री रामायण द्वाषोऽपि विवरणः
- ९) श्री रामायण द्वाषोऽपि विवरणः
- १०) श्री रामायण द्वाषोऽपि विवरणः

ऐतिहासिक तथ्यांकहरू

राष्ट्रिय भागिन्य संस्करण
प्रारम्भिक वास्तवात
२०२३ साल आषाढ ३१ गते

मूलधन र विचारणा

सम्पत्ति र जायदात

अधिकृत मूल धन ...	२५००.०००	नगद मौजदात (विदेशी नोट, सिक्का, पर्सेत)	१११,२३,८४९ १२४
प्रार्थित र भेजनी मूल धन ...	२०५०.०००	बैंकहस्ता रहेको मौजदात	५,११,९३६।१०
डिपोजिटहरू		नेपाल राष्ट्र बँक ...	५,१३,१२४,६४८ १२२
मुद्दती खातामा ...	३०६,०८२	अन्य बैंकहरू ...	११२,२४,८६३ १२२
बचत खातामा ...	२०,१६,१८२	ग्राहित र डिपोजिटहरू ग्रेडको विलहरू	४,४३,६।१४।४२
बढती यातामा ...	२०,५२२,१८१	स्वदेशी ...	४,६६,१९।१
मार्जिन डिपोजिट खातामा ...	५३,३००	विदेशी ...	२२,५५३।३३८
अन्य याताहरूमा ...	३९,०५,२०५।३७	कर्जां सापट	३,६५,५५२।१६१
भूकानी दिनेपर्ने विलहरू ...	२,८१५।९६	मुराशित ...	२२,६०,६५८।१४५
असुल गरिदिन पर्ने विलहरू ...	७४,०८२।३४	विविध (सञ्ची) ...	१२५,२९,२६० १४५
(उताको सामान)		असुल उपर गर्ने विलहरू ...	५८,३३,४४६।१५९
अन्य दायित्यहरू		फिलियर ...	६,४११।०८६
कर्मचारी प्रोमोशन क्लेष ...	२७६,४८२।३१	स्टेनग्रामी मौजदात ...	८,३।०९९।३१९
अन्य दायित्यहरू ...	८,९।२।२०	एद नोक्सानी (प्रारम्भक रख्च समेत) ...	८६७,४५६।३०६।१२५
मूलदिना फिलान्स एवं प्रयाज ...	२,९४,२२।१०८		
शाया फिलान्स ...	२,९४,२२।१०८		
अन्य दायित्यहरू ...	२,४४,३३६।३६		
अन्य दायित्यहरू ...	२,४४,३३६।३६		

मानव प्रबलान्वयन
मानव प्रबलान्वयन

प्रायोगिक उपायान्वयन
प्रायोगिक उपायान्वयन

कृषिविभाग
अधिकारी

अधिकारी
लोक विवाद
रजिस्ट्रेटर

अधिकारी
लोक विवाद
रजिस्ट्रेटर
अधिकारी
लोक विवाद
रजिस्ट्रेटर

संचालकहरू :-
१) विश्वनाथ उपाध्याय
२) इरवी लाल शेर्ष्ठ
३) विष्णु प्रसाद धिताल
४) गणेश बहादुर थापा
५) विजय बहादुर रघान

एकाउण्टेण्ट जनरल श्री ५ को सरकार
रजिस्ट्रेटर अधिकारी
लोक विवाद रजिस्ट्रेटर

ऐतिहासिक तथा कानूनी दस्तावेज़

राज्यिक विधानसभा के
३१-३-२०२३ में समझको लाएका नोकरीनके दस्तावेज़

राज्य

आमदानी

विधोक्तिकार्य संबंध
संचालक की चर्चा
भाड़ा वर्ती विवरण
तांत्रिक विवरण
सीडिकार्य संबंध
विधेयक अलगाव
संवादात् वास्तविक
सीधी गरेको काराईको उत्तम पाइको हु ।

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

२०२३

मानवाधिकार

कामुक जनरल मेनेकर

मुख्य प्रकारण्डे

अधिकार

मानवाधिकार

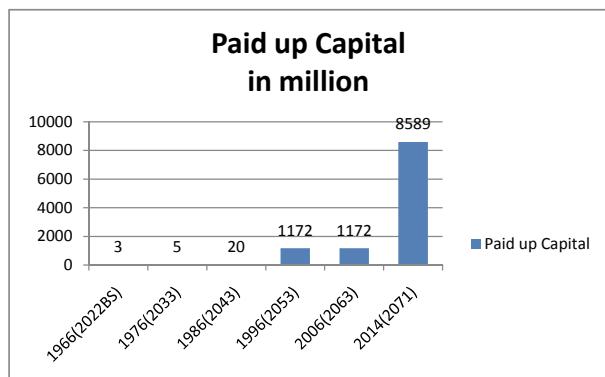
लोगों परिवारको विप्रोट

लोगों नोकरीन के विवरण

प्रमुख विवरण

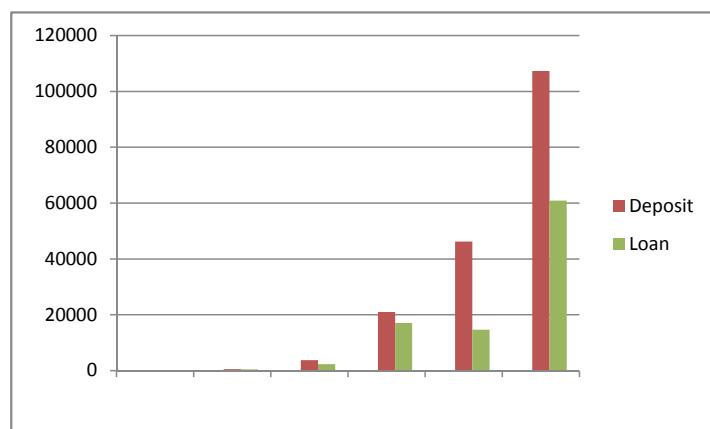

Five decade financial glimpse of RBBL

	1966(2022BS)	1976(2033)	1986(2043)	1996(2053)	2006(2063)	2014(2071)
Paid up Capital	3	5	20	1172	1172	8589
Deposit	4	533	3791	21035	46195	107270
Loan & Advance	3	408	2320	17066	14662	60855
Profit	-0.83	5	3	-974	1592	1733
NPA	N/A	N/A	N/A	N/A	37.06%	3.95%
No of Branches	3	67	113	123	127	159
No of Employee	250	1578	5836	6102	3340	2678

Source: Bank financial statement

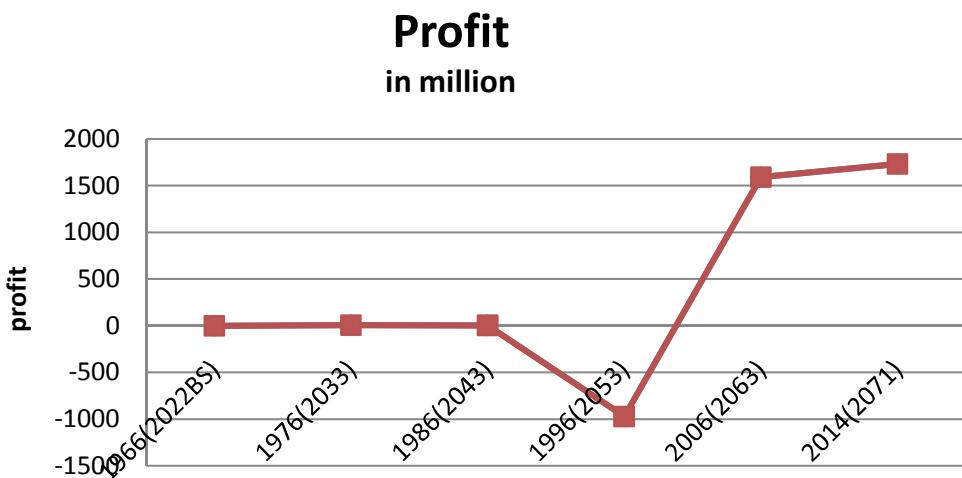

Deposit and Loan						
In million	1966(2022BS)	1976(2033)	1986(2043)	1996(2053)	2006(2063)	2014(2071)
Deposit	4	533	3791	21035	46195	107270
Loan	3	408	2320	17066	14662	60855

Data source: Bank Financial Statement

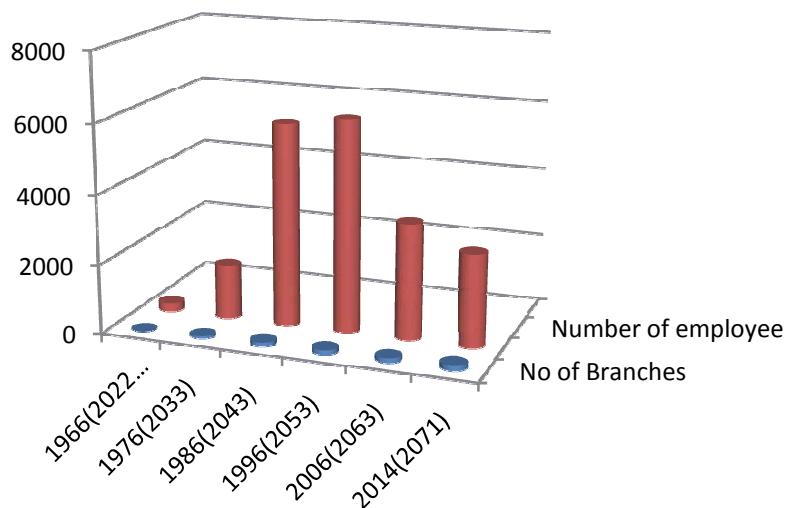

Five decade financial glimpse of RBBL

	1966(2022BS)	1976(2033)	1986(2043)	1996(2053)	2006(2063)	2014(2071)
Profit	-0.83	5	3	-974	1592	1733

Data source: Bank Financial Statement

	1966(2022BS)	1976(2033)	1986(2043)	1996(2053)	2006(2063)	2014(2071)
No of Branches	3	67	113	123	127	159
No of Employee	250	1578	5836	6102	3340	2678

Data source: Bank Financial Statement

Board of Directors

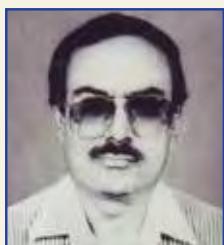
Dr. Rewat Bahadur Karki (Ph.D.)
Chairman

Mr. Dilli Prasad Shiwakoti
Member

Dr. Jitendra Prasad Upadhyaya
Member

Mr. Gyanendra Raj Koirala
Member

Mr. Batuknath Dhakal
Member

Mr. Hari Prasad Munakarmi
Member

Ms. Shiva Devi Kafle
Member

Mr. Tek Raj Joshi
Member/Company Secretary

Management Committee of RBBL

Mr. Krishna Prasad Sharma, CEO
Chairperson

Mr. Bheshraj Panthi, Act. Deputy CEO
Member

Mr. Bishnu Prasad Baidya, DGM
Member

Mr. Surendra Bajimayo, DGM
Member

Mr. Bhupendra Pandey, DGM
Member

Mr. Sushil Shrestha, Act.DGM
Member

Mr. Kabiraj Adhikari, Dept. Chief
Member

Mr. Keshav Prasad Lamsal, Dept. Chief
Member

Mr. Bishnu Prasad Poudel, Dept. Chief
Member

Mr. Om Prakash Acharya, Dept. Chief
Member Secretary

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. प्रकाशन तथा साहित्य उप-समिति

मुख्य प्रबन्धक श्री ओम प्रकाश आचार्य - संयोजक

वरिष्ठ प्रबन्धक श्री गुप्तबहादुर राना - सदस्य

वरिष्ठ प्रबन्धक श्री मित्रलाल पंजानी - सदस्य

वरिष्ठ प्रबन्धक श्री मुकुन्द अर्याल - सदस्य

सहायक प्रबन्धक श्री माधव प्रसाद अधिकारी - सदस्य

अतिथि सम्पादक - सरोज काफ़ले

सज्जा तथा प्रिंटिंग : क्रिएटिभ प्रेस प्रा. लि.

हाँडीगाँड़ - ५, काठमाडौं

फोन : ८८२९०५३/५८

ईमेल : creativeever.press@gmail.com

राष्ट्रीय वाणिज्य बैंक लि.

स्वर्ण जयन्ती महोत्सव २०२२-२०७२

स्वर्ण जयन्ती वर्ष कार्यक्रम

सि.नं.	उप समितिको नाम	संयोजक तथा सदस्यहरू	कार्यक्रेत्र (TOR)
१	कार्यक्रम संयोजन	नायव महाप्रबन्धक श्री भेपराज पन्थी - संयोजक का.मु.नायव महाप्रबन्धक श्री विष्णुप्रसाद वैच - सदस्य का.मु.नायव महाप्रबन्धक श्री सुरेन्द्रकुमार बजिमयो - सदस्य मुख्य प्रबन्धक श्री टेकराज जोशी - सदस्य	<ul style="list-style-type: none"> - वर्षभरका लागि सम्पूर्ण कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने - मुल समारोहको कार्यक्रम संचालन गर्ने - अन्य उप समितिहरू बीच समन्वय गर्ने
२	बैंक प्रबन्धन	विभागीय प्रमुख श्री केशवप्रसाद लम्साल - संयोजक मुख्य प्रबन्धक श्री नरेशराज अर्याल - सदस्य विभागीय प्रमुख श्री गायत्री आचार्य - सदस्य विभागीय प्रमुख श्री वीर बहादुर चंद - सदस्य विभागीय प्रमुख श्री शशि आचार्य - सदस्य अध्यक्ष श्री जितेन्द्र सिंह थापा - सदस्य (नेपाल वित्तीय संस्था कर्मचारी संघ, रा.बा.बैंक)	<ul style="list-style-type: none"> - वर्षभर बैंकको प्रबन्धनको लागि Product, Price, Process & Marketing सम्बन्धी कार्यहरू - बैंकले प्रयोग गर्ने लेटरप्याड, फाइल, खाम आदिमा स्वर्ण जयन्ती महोत्सव २०२२-२०७२ उल्लेख गर्ने
३	प्रकाशन तथा साहित्य	विभागीय प्रमुख श्री ओम प्रकाश आचार्य - संयोजक बरिष्ठ प्रबन्धक श्री गुप्त बहादुर राना - सदस्य बरिष्ठ प्रबन्धक श्री मित्रलाल पंजानी - सदस्य बरिष्ठ प्रबन्धक श्री मुकुन्द अर्याल - सदस्य	<ul style="list-style-type: none"> - बैंक समाचारलाई २०७१ माघ देखि २०७२ माघ सम्म मासिक रूपमा प्रकाशन गर्ने तथा बैंकवाट पहिले प्रकाशित हुँदै आएको उपहार पत्रिकालाई स्वर्ण जयन्ती विशेषांकको रूपमा प्रकाशन गर्दै निरन्तरता दिने - स्वर्ण जयन्ती महोत्सव २०२२-२०७२ स्मारिका प्रकाशन गर्ने - देश व्यापी कविता प्रतियोगिता संचालन गर्ने - देश व्यापी आर्थिक निबन्ध प्रतियोगिता संचालन गर्ने
४	खेलकुद तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप	विभागीय प्रमुख श्री भुपेन्द्र पाण्डे - संयोजक विभागीय प्रमुख श्री सुनिल रेमी - सदस्य	<ul style="list-style-type: none"> - वर्षभर गरिने खेलकुद तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने - खुला दौड प्रतियोगिता संचालन गर्ने
५	संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व	विभागीय प्रमुख श्री सुशील श्रेष्ठ - संयोजक विभागीय प्रमुख श्री रमिता सुवाल - सदस्य मुख्य प्रबन्धक श्री उद्धव प्रसाद खनाल - सदस्य बरिष्ठ प्रबन्धक श्री तुलसीदास कोइराला - सदस्य	<ul style="list-style-type: none"> - वर्षभर गरिने संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने - वृक्षा रोपण गर्ने - बालमन्दिरमा मिठाइ वितरण गर्ने - पिछडिएको क्षेत्र र आदिबासी जनजातिको उत्थान सम्बन्धी समाजिक कामहरू गर्ने

६	अभिलेखालय स्थापना	<p>विभागीय प्रमुख श्री मनमोहन प्रसाद भण्डारी - संयोजक बरिष्ठ प्रबन्धक श्री शंकर कुमार रायमार्भी - सदस्य अध्यक्ष श्री राजेन्द्र कुमार कार्की - सदस्य (राष्ट्रिय कर्मचारी संगठन नेपाल, रा.बा.बैंक)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - अभिलेखालय स्थापना सम्बन्धी कार्यहरू - बैंकिङ इतिहास नेपालको बैंकिङ विकासक्रम तथा राष्ट्रिय बाणिज्य बैंकको स्थापना काल देखि हाल सम्मका गतिविधि सम्बन्धी अभिलेख, दस्तावेज तथा सामाग्रीहरू खोज गरी केन्द्रीय कार्यालयमा अभिलेखालय स्थापना सम्बन्धी काम गर्ने ।
७	स्मारक तथा प्रतीक निर्माण	<p>विभागीय प्रमुख श्री कविराज अधिकारी - संयोजक मुख्य प्रबन्धक श्री कृष्णप्रसाद शर्मा पौडेल - सदस्य विभागीय प्रमुख श्री बासुदेव पाठक - सदस्य अध्यक्ष श्री चन्द्रराज अधिकारी - सदस्य (नेपाल कर्मचारी संगठन, रा.बा.बैंक)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - स्मारक तथा प्रतीक निर्माण सम्बन्धी कार्यहरू - बैंकको केन्द्रीय कार्यालय परिसरमा स्वर्ण जयन्ती स्मारक स्थापना गर्ने - नेपाल राष्ट्रबैंकको सहयोगमा सुन तथा चांदीका सिक्का प्रकाशन गर्ने - बैंकले आन्तरिक रूपमा प्रयोग गर्ने लोगो प्रतीक निर्माण गर्ने
८	सम्मान तथा पुरस्कार	<p>विभागीय प्रमुख श्री विणुप्रसाद पौडेल - संयोजक विभागीय प्रमुख श्री नवराज भट्ट - सदस्य</p>	<ul style="list-style-type: none"> - सम्मान तथा पुरस्कार सम्बन्धी कार्यहरू - उत्कृष्ट कार्यसम्पान गर्ने कर्मचारीहरू - बैंकको विकासमा योगदान पुक्त्याउने पुर्व कर्मचारीहरू - राष्ट्रिय जीवनका प्राप्ति व्यक्तिहरू, निष्क्रेपकर्ता तथा कर्जाका ग्राहकहरू चयन गर्ने
९	वित्तीय साक्षरता अभियान	<p>विभागीय प्रमुख श्री कपिल ज्वाली - संयोजक विभागीय प्रमुख श्री देवेश लोहनी - सदस्य अध्यक्ष श्री नारायणप्रसाद सुवेदी - सदस्य (रा.बा.बैंक कर्मचारी संघ नेपाल)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - वित्तीय साक्षरता अभियान संचालन सम्बन्धी कार्यहरू - सामुदायिक विद्यालयमा बैंकिङ शिक्षा को कक्षा संचालन गर्ने, - पिछडिएको क्षेत्र र आदिवासी जनजाति बहुलक्षणत्रयमा बैंकिङ शिक्षाको कक्षा संचालन गर्ने
१०	गोष्ठी तथा कार्यशाला संचालन	<p>विभागीय प्रमुख श्री सरस्वती अधिकारी - संयोजक प्रबन्धक श्री सहारा प्रधान - सदस्य प्रबन्धक श्री सुशीला अधिकारी - सदस्य प्रबन्धक श्री सोनी श्रेष्ठ - सदस्य</p>	<ul style="list-style-type: none"> - गोष्ठी तथा कार्यशाला संचालन सम्बन्धी कार्यहरू - बैंक सम्बन्धी गोष्ठी कार्यशाला तथा परिसम्बद्ध संचालन गर्ने

२. काठमाण्डौ क्षेत्र बाहिर क्षेत्रीय स्तरमा क्षेत्रीय प्रबन्धकको संयोजकत्वमा क्षेत्रीय कार्यालयका अधिकृत तथा स्थानीय शाखाका प्रबन्धकहरू तथा अन्य अधिकृतहरू समावेश गरी राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक लि. स्वर्ण जयन्ती महोत्सव २०२२-२०७२, क्षेत्रीय समिति गठन गर्ने र सो समितिले स्वर्ण जयन्ती वर्ष मुल समिति संग समन्वय गरी वर्षभर बैंक र व्यवसाय प्रबर्धन एवं संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्ने ।
३. त्यसैगरी जिल्ला स्थित शाखा कार्यालयहरूले स्थानीय रूपमा ठुलो शाखाको प्रबन्धकको संयोजकत्वमा स्थानीय सबै शाखाका प्रबन्धकहरू तथा अन्य अधिकृतहरू समावेश गरी राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक लि. स्वर्ण जयन्ती महोत्सव २०२२-२०७२, जिल्ला समिति गठन गर्ने र सो समितिले स्वर्ण जयन्ती वर्ष मुल समिति एवं क्षेत्रीय समिति संग समन्वय गरी बैंक र व्यवसाय प्रबर्धन तथा संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्ने । साथै जिल्ला स्थित एउटा मात्र शाखा रहेको वा स्थानीय स्तरमा मात्र शाखा रहेका अवस्थामा प्रबन्धकको संयोजकत्वमा अन्य कर्मचारी समावेश गरी शाखा स्तरीय समिति गठन गर्ने र माथिल्लो समिति संगको समन्वयमा बैंक र व्यवसाय प्रबर्धन एवं संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्ने ।

Hire Purchase Loan

राष्ट्रिय बाणिज्या बैंक लि.
RASTRIYA BANIJYA BANK LTD.

... तपाईंको आपनौ बैंक

www.rbb.com.np

प्रतिवद्धता

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड ५०औं वर्ष (स्वर्ण जयन्ती)
प्रवेशको पुनित अवसरमा यस बैंकका सम्पूर्ण ग्राहकहरू,
शुभेच्छुक लगायत सम्बद्ध सरोकारवालाहरूमा हार्दिक
आभार प्रकट गर्दै आगामी दिनहरूमा अभै गुणस्तरीय,
आधुनिक तथा विश्वसनीय बैंकिङ सेवा प्रदान गर्दै जाने
प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछौं ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.
परिवार